



T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ



Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Tarih Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ÜRDÜN TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK VE TÜRKİYE İMAJI

Nur ÖZDEMİR

ORCID: 0000-0003-2205-1725

Danışman

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

ORCID: 0000-0003-4583-284X

Konya – 2024

ÖNSÖZ

“Bir milleti yok etmek isterseniz askeri istilaya lüzum yoktur. Ona tarihini unutturmak, dilini bozmak dininden soğutmak ve dolayısıyla manevi değerlerini, ahlakını yozlaştırmak kâfidir.” diyor Peyami Safa. Tarih bilimi, toplumun hafızasını diri tutan ve geçmişin derslerini günümüze uyarlayan bir öğretmendir adeta. Tarih ders kitapları ise bu öğretmenin genç dimağlara işlendiği bir rehberdir. Dolayısıyla, tabii bilimler kadar önemli olan tarih bilimi okul müfredatlarında ciddiyetle ele alınmalıdır. Bu çalışma tarih ders kitaplarının genç neslin inşasının önemi üzerinde durmak ve tarih kitaplarındaki öteki algısını belirlemek için alana katkı sunması amacıyla yazılmıştır.

Akademik hayatın bu ilk basamağında, konu seçiminden tezin düzenlenmesine kadar geçen her aşamada bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Nuri Köstüklü’ye, Ürdün tarih ders kitaplarının Arapçadan Türkçeye çevrilmesinde bana yardımcı olan eşim Mahmud Özdemir’e, beni tez yazımında teşvik eden ve desteklerini hiç esirgemeyen annem, babam ve kızlarım Betül ve Zeynep’e teşekkürü bir borç bilirim.

Nur ÖZDEMİR

Mart 2024

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	vii
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
1.3. Araştırmanın Metodu	5
1.4. Araştırmanın Kaynakları	6
1.5. Günümüz Ürdün Coğrafyasında Türk İdaresinin Tarihçesi.....	6
2. ÜRDÜN TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK VE TÜRKİYE İMAJI: BULGULAR	8
2.1. VIII. SINIF TARİH DERS KİTABI.....	8
2.1.1. Abbasi Devletinin Zayıflamasının Nedenleri.....	8
2.1.2. Malazgirt Savaşı.....	9
2.1.3. Aynicalut Savaşı.....	10
2.2. 1.IX.SINIF TARİH DERS KİTAPLARI.....	10
2.2.2. IX. SINIF İLK DÖNEM TARİH DERS KİTABI.....	10
2.2.3. Eyyubi Devletinin Temelleri.....	11
2.2.4. Memluk Devleti.....	12
2.2.5. Memluklerin Frenk Varlığına Karşı Direnişi.....	13
2.2.6. Moğol Saldırılarına Karşı Memluki Mukavemeti.....	14
2.2.7. IX. SINIF İKİNCİ DÖNEM TARİH DERS KİTABI	15
2.2.8. Güney Ürdün'ün Frenklerin Hakimiyetinden Kurtuluşu.....	15
2.2.9. Eyyubiler Döneminde Ürdün'de Bilimsel ve Kültürel Yaşam.....	17
2.2.10. Eyyubiler Döneminde Ürdün.....	17
2.2.11. Bilimsel Merkezler.....	18

2.2.12. Eyyubiler Döneminde İلمي Hareketliliğın Gelişmesinde Ürdünlü Alimlerin Katkıları.....18

2.3.1.X. SINIF TARİH DERS KİTAPLARI.....19

2.3.2. X. SINIF İLK DÖNEM TARİH DERS KİTABI.....19

2.3.3.Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da Doğuşu ve Yayılması.....19

2.3.4.Konstantınıyye'nin Fethi Aşaması.....23

2.3.5.Osmanlı Devleti'nin Arap Ülkelerinde Yayılması.....25

2.3.6.Osmanlı Devleti'nin Arap Ülkelerini İlhak Etmesi.....25

2.3.7.Osmanlı Devletinin İdari Sistemi.....27

2.3.8. Osmanlı Hakimiyeti Altındaki Arap Ülkelerinin Durumları.....27

2.3.9. Osmanlı Devletinin Zayıflaması.....29

2.3.10. İç Faktörler.....29

2.3.11.Dış Faktörler.....29

2.3.12. Şark Meselesinin Aşamaları.....30

2.3.13 Fransa'nın Mısır'a ve Biladü'ş-Şam'a Saldırması.....31

2.3.14.Yunan Ayaklanması.....31

2.3.15. Kırım Savaşı.....31

2.3.16.Osmanlı Devleti'nin Çöküşü.....32

2.3.17.Osmanlı Döneminde Doğu Ürdün.....33

2.3.18.Siyasi ve İdari Hayat.....33

2.3.19. Sosyal Hayat.....35

2.3.20. Ekonomik Hayat.....35

2.3.21. X. SINIF İKİNCİ DÖNEM TARİH DERS KİTABI.....36

2.3.22. "Büyük Arap Devrimi"37

2.3.23."Büyük Arap Devriminin" Dolaylı Sebepleri.....37

2.3.24."Büyük Arap Devriminin" Doğrudan Sebepleri.....38

2.3.25.Şerif Hüseyin.....39

2.3.26."Büyük Arap Devriminin" Unsurları.....39

2.3.27."Devrimin" Duyulması ve Gidişatı.....	40
2.3.28."Büyük Arap Devriminin" Sonuçları.....	41
2.3.29."Büyük Arap Devriminin" Bayrağı.....	41
2.4.1.XI.SINIF TARİH DERS KİTABI.....	42
2.4.2.Osmanlı Devleti Döneminde Ürdün.....	42
2.4.3.Ürdün'de Osmanlı'nın İdari Bölümleri.....	42
2.4.4. Biladü's-Şam 'da ki Yerel Liderler ve Aileler.....	42
2.4.5. Mehmet Ali Paşa'nın Biladü's-Şam Seferi.....	44
2.4.6. Arap Reform Hareketi Ve Ürdün.....	45
2.4.7.Arap Reform Hareketi Mefhumu ve Unsurları.....	45
2.4.8. Arap Reformunun Göstergeleri.....	45
2.4.9.Yerel Eylemler.....	46
2.4.10."Büyük Arap Devrimi" Sebepleri, Amaçları Ve Seyri.....	47
2.4.11."Büyük Arap Devrimi" Gerçekleşmeden Hemen Önce Arap Ülkelerinin Durumu.....	47
2.4.12. Şerif Hüseyin Bin Ali.....	48
2.4.13.Arapların Şerif Hüseyin Bin Ali'nin Liderliğini İstemelerine Etki Eden Faktörler.....	50
2.4.14.Şerif Hüseyin ve Suriye'deki Arap Hareketi.....	50
2.4.15."Devrim" Hazırlığı.....	52
2.4.16.Şerif Hüseyin'in McMahonla Yazışmaları.....	53
2.4.17."Büyük Arap Devriminin" Hedefleri ve Unsurları.....	53
2.4.18. "Büyük Arap Devriminin" Ortaya Çıkışı ve Seyri.....	53
2.4.19. "Büyük Arap Devriminin" Bayrağı ve Arması.....	56
2.4.20. "Büyük Arap Devriminin" Sonuçları.....	56
2.4.21."Büyük Arap Devrimini" Diğer Devrimlerden Ayıran Özellikler.....	57
2.4.22. "Büyük Arap Devriminde Ürdünlüler.....	57
2.4.23.Arap Devleti Üzerine Uluslararası Görüşmeler.....	58

2.4.24. Arap Devletinin Temelleri.....	58
2.4.25. Sykes-Picot Antlaşması.....	59
2.4.26.Balfur Deklarasyon.....	60
2.4.27. San Remo Konferansı.....	61
2.4.28. Siyonizm Hareketi.....	62
3. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	64
3.1. Tartışma & Sonuç.....	65
3.2. Öneriler.....	64
BİBLİYOGRAFYA.....	66
EKLER.....	70

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Ürdün Tarih Ders Kitaplarında Türk Ve Türkiye İmajı başlıklı tez çalışmamın toplam **88** sayfalık kısmına ilişkin, 28/02/2024 tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%12** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Önsöz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dâhil
8. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. .

28/02/2024

Nur ÖZDEMİR

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim. .

28/02/2024

Nur ÖZDEMİR

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Tarih Eğitimi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

ÜRDÜN TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK VE TÜRKİYE İMAJI

Nur ÖZDEMİR

Bu çalışmada Ürdün Haşimi Krallığı Eğitim Bakanlığına bağlı olan okullarda mevcut müfredata göre okutulan orta öğretim ve lise kademesi tarih ders kitapları ele alınmıştır. Bu kitapların içeriği ve Türklerle ve Türkiye ile ilgili okuyucunun kafasında çizdiği imaj üzerinde durulmuştur. Araştırmanın temel sorusu bu kitapların henüz yetişme çağında olan öğrencilerin kafasında çizmek istediği “Türk” ve “Türkiye” algısını tüm detaylarıyla ele almaktır. Dört yüzyıllık Osmanlı hâkimiyeti ve daha öncesinde ki Memluk, İhşidi ve Tolunoğulları hâkimiyetleri Ürdün coğrafyasında derin izler bırakmıştır. Bu çalışma boyunca incelenen Ürdün tarih ders kitapları kronolojik sırayla bu devletlerin Ürdün'deki fetihleri, yaptıkları hizmetler ve ülkenin medeniyetine katkısından bahsetmişlerdir

Anahtar Kelimeler: Ürdün, Tarih Ders Kitabı, Arap-Türk İlişkileri, Türk İmajı

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Educational Sciences
Department of Turkish and Social Sciences Education
History Education Program
Master Thesis

IMAGE OF TURKS AND TÜRKİYE IN JORDANIAN HISTORY TEXTBOOKS

Nur ÖZDEMİR

In this study, secondary and high school history textbooks taught according to the current curriculum in schools affiliated with the Ministry of Education of the Hashemite Kingdom of Jordan were discussed. The content of these books focuses on the image that the reader draws in their minds about Turks and Türkiye. The main question of the research is to examine in full detail the perception of "Turk" and "Türkiye" that these books want to create in the minds of students who are still in their adolescence. Four hundred years of Ottoman rule and the previous Mamluk, Ihsidi and Tolunoğulları domination left deep traces in the geography of Jordan. The Jordan History textbooks examined throughout this study talk about the conquests of these states in Jordan, their services and their contribution to the country's civilization, in chronological order.

Keywords:Jordan, History Text Books, Arab- Turk Relations, Image of Turk.

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

Girişte araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, araştırmanın metodu, araştırmanın kaynakları ve günümüz Ürdün coğrafyasında Türk idaresinin tarihçesinden bahsedilecektir.

1.1. Problem Durumu

Tarih; geçmişte yaşanan olayları neden-sonuç ilişkisi gözeterek inceleyen ve bu olaylardan günümüze dair dersler çıkarmayı hedefleyen bir bilim dalıdır. Dolayısıyla tarih bilimi insanlara nereden geldiklerini ve geleceklerini hangi yönde çizeceklerini belirlemeye yardımcı olacak bilinci kazandırır. ¹ Bir diğer deyişle tarih, dünün tecrübelerini günümüze aktaran bir merdiven gibidir.² Böylece insanoğlu atalarının hatalarını kendi geleceğini inşa etmek için basamak olarak kullanabilir.

Muhakkak ki tarih bilimi nesil inşasında başvurulan araçlardan biridir. Ülkemizde tarih eğitiminin kurumsallaşması 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile başlamış ve tarih dersi artık resmi olarak müfredata girmiştir. Genel anlamda tarih öğretiminin gerekli olmasının maddeleri tarihçiler arasında değişkenlik gösterse de bazı maddelerde mutabakata varılmıştır. Tarih öğretiminin amaçlarını genel ve ülkelere özel olmak üzere iki ana başlıkta toplanabilir. Genel tarih öğretimi;

- ✓ “Öğrencinin geçmişe alakasını çekmek,
- ✓ Öğrencinin diğer ülkeleri ve kültürleri bilmesine ve anlamasına katkıda bulunmak,
- ✓ Geçmişin ışığında günümüzü anlamak,
- ✓ Müfredatın diğer alanlarını zenginleştirmek,
- ✓ Disiplinli çalışma ile zihni eğitmek,
- ✓ Öğrencileri yetişkin hayata hazırlamak,

¹ Özgür Yıldız, “Türkiye’de Tarih Öğretiminin Sorunları ve Çağdaş Çözüm Önerileri” ,*Erciyes Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:15 (2003/2) s.181.

² Hakan Uzun, “Tarih Bilimi Ve Tarihte Nedensellik”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, (2006), s.1.

- ✓ Öğrencinin kimlik duygusunun gelişimine katkıda bulunmak, ilkelerini hedefler.”³

Bunun yanı sıra tarih öğretiminin ülkelere özel öğretim amaçlarına baktığımızda her ülke kendi içtimai ve eğitimsel şartları doğrultusunda eğitim ve öğretim programları hazırlamıştır. Ülkemizde ise milli eğitim bakanlığı lise kademesi tarih dersi öğretim programını aşağıda belirtilen amaçları gerçekleştirmek üzere hazırlamıştır. Bu programla öğrencilerin;

- ✓ “Geçmişten bugüne insanlığın birikimli mirasını kavramaları,
- ✓ İnsanlık/dünya, Türk ve Türkiye (Anadolu) tarihinin farklı dönemlerini anlamak için gereken kavram, olay, olgu, kişi ve kurum bilgilerini kazanmaları,
- ✓ Türk, İslam ve Türkiye tarihinde rol oynamış önde gelen siyasi ve sosyal teşekküller ile önemli şahsiyetleri tanımaları,
- ✓ Yaşadıkları toplum, ülke ve dünyanın bugünlere nasıl geldiğinin farkındalığını kazanarak, günümüzde olup bitenleri yorumlamayı ve geleceğe yönelik projeksiyonlar oluşturabilmeyi kapsayan bir tarih bilinci geliştirmeleri,
- ✓ İnsanlık tarihi bağlamında Türk milletine ve Türk kültürünün geçmişten bugüne serüvenini takip etmeleri ve anlamaları,
- ✓ Medeniyetimizin dayandığı temel değerleri kavramaları, benimsemeleri ve bunları davranışlarına yansıtmaları,
- ✓ Tarihi bir olay veya olgunun yerel, ulusal ve uluslararası boyut ve etkileşimleri olduğu konusunda farkındalık oluşturmaları,
- ✓ Tarihi olayların, meydana geldiği dönemin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dini özelliklerini yansıttığını ve bu nedenle bir olayı değerlendirirken olayın meydana geldiği dönemin koşullarını dikkate almanın gerekliliğini kavramaları,
- ✓ Birincil ve ikincil kaynaklarda yer alan kanıtları belirleme, analiz etme, yorumlama ve değerlendirmeyi içeren tarihe özgü yeterlilik ve becerileri geliştirmeleri, edindikleri bilgilerin doğruluğunu ve geçerliliğini sorgulayarak kanıtla desteklenen çıkarımlarda bulunmaları,

³ Nuri Köstüklü, “İlk ve Orta Öğretimde Tarih Öğretimi Problemler ve Öneriler”, *Erdem*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, sayı:44, s.1-28.

- ✓ Milli kimlik ve aidiyet duygularını geliştirerek Türkiye'nin küreselleşen dünya içindeki yerini ve rolünü kavramaları,
- ✓ Geçmişin tarihi bilgiye dönüştürülmesi süreçlerinde tarihçilerin esas aldıkları ilkeler ile yararlandıkları yöntemleri ve kullandıkları becerileri birer yaşam becerisi haline getirmeleri,
- ✓ Belirli bir tarihi olay veya olgunun farklı bakış açıları veya tarihi tarih görüşleri doğrultusunda çeşitli biçimlerde değerlendirilip yorumlanabileceği konusunda farkındalık oluşturmaları ve bu farklı anlayışlara saygı duymaları,
- ✓ Toplumsal birlik ve dayanışmanın sağlanması ve sürdürülmesinin yanı sıra milli kimliğin oluşmasında ortak tarih rolünü kavrayarak kültürel ve tarihi mirasa sahip çıkan bireyler olarak yetişmeleri amaçlanmaktadır.”⁴

Tarih bilimi bize geçmişle gelecek arasında bağ kurabilmeyi ve yaşanan olaylardan ders alabilme yetisini kazandırır. Bu sebeple, tarih biliminin okullarda genç nesillere okutulması bilinçli bir nesil inşasında elzemdir. Tarih eğitimi bireylerin doğru bir tarih bilincine sahip olabilmeleri için devlet tarafından okullarda belli bir müfredat çerçevesinde sunulan öğretim sistemidir. Bu bağlamda tarih ders kitapları bilgi aktarımının sağlanmasında kullanılan birincil kaynaklardır. Bilindiği üzere tarih ders kitapları salt tarih bilgisi ile değil devletlerin siyasi görüşlerinin etkisiyle harmanlanarak yazılır. Tarih kitaplarının düzenlenmesine ve uygulamaya geçirilmesine siyasi, ekonomik, dini erk sahipleri her zaman önem vermişlerdir⁵. Kendi ideolojik söylemlerine bu kitaplardan referans sağlamışlardır. Tarih öğretiminin karşıt görüşlerin eline geçmesine ise büyük bir tehdit gözüyle bakmışlardır.⁶

Türklerin İslamiyet'e girişleri beraberinde yeni bir kültüre ve toplum yapısına uyum sağlamaları mecburiyetini beraberinde getirdi. Çinlilere karşı verdikleri savaşta Araplardan aldıkları destek onları bu halkla daha sıkı ilişkiler kurmaya yöneltti. Önce Selçuklular döneminde daha sonra da Osmanlılar döneminde Türkler ve Araplar uzun yüzyıllar boyunca birlikte ve huzur içinde yaşamışlardır. Yüzyılların beraberinde getirdiği birliktelik iki halkın birbirinden etkilenmesine ve kültür alışverişi yapmalarına da vesile olmuştur. Bununla beraber iki halkın ortak kültür ve tarih birikimine sahip olması, iki tarafında tarih yazımında

⁴ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ortaöğretim Tarih Dersi (9,10 ve 11. Sınıflar) Ortaöğretim Programı, 2022, s.10-11.

⁵ Hale Şıvgın, "Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi" *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı:4 (Yaz/2009). s.5

⁶ Erdal Aslan, "Neden Tarih Öğreniyoruz?", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:20 (2006) s.162-163.

derin izler bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte aynı devlet çatısı altında yaşayan Türkler ve Biladü'ş-Şam bölgesindeki Araplar yeni devletler kurmuşlardır, Türkiye Cumhuriyeti ve Ürdün Haşimi Krallığı⁷ bu devletlerin isimleridir.

Birinci Dünya Savaşı ile beraber hem Türk hem de Arap toplumlarında ulus devletler ortaya çıkmış, devlet ve halk bu yeni rejim sistemine göre şekillenmiştir. Tarih yazımı ise devletlerin politikalarına göre oluşmuş ve tarih öğretimi de bunun sonucunda ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyetinde tarih biliminin öğretimi ciddiyetle ele alınmış, geliştirmeye yönelik devrim niteliğinde adımlar atılmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun kurulması, Türk Tarih Tezinin tartışılması bu adımların en önemlileri arasında yer almaktadır. Ürdün'de ise İngiliz manda yönetiminin resmi tarih yazımı üzerinde derin etkileri görülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde Ürdün'de ortaokul ve lise eğitimi alan öğrenciler gelecekte ülkenin karar veren yöneticileri olacaklardır. Bu yöneticilerin Türkiye ile olan ilişkilerdeki tutumu, onların okulda Türkler hakkında öğrendikleri bilgilerle doğru orantılıdır. Öğretilen olumlu bilgiler pozitif yaklaşımlara, negatif bilgiler ise olumsuz, barıştan uzak ilişkilere zemin hazırlar. Bu çalışma, iki ülke arasındaki ilişkilerin nasıl bir yol haritası izlediğini belirtmek adına önemli bir referans sunar. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti idaresi altında yaşayan Ürdün halkının Türk halkına nasıl ve ne ölçüde tarih kitaplarında yer verdiği bu araştırma için önem teşkil etmektedir. Coğrafi konum, ortak din ve kültürel benzerlikler dolayısıyla Türk ve Ürdünlülerin ilişkileri yüzyıllardır devam eden köklü bir yapıya sahiptir.

Bu çalışmanın amacı “Ürdün tarih ders kitaplarında Türk ve Türkiye İmajının” nasıl ele alındığını analiz etmektir. Geçmiş olgusunun bugünü ve yarını şekillendirdiği gerçeğinden yola çıktığımızda, bugün Ürdün'de Türklere yönelik öğretilen bilgiler Ürdün halkının gelecekteki Türk ve Türkiye algısını belirleyecektir. Bu durum devletlerarası ilişkilerin hangi temeller üzerinde olacağını tayin eder. Bu çalışma, Türkiye ve Ürdün ilişkilerinde mevcut olan barışçıl ilişkilerin gelişmesine katkı sağlanmayı amaçlamaktadır. Alanda yapılan diğer “Ürdün'deki Türk ve Türkiye algısı” çalışmalarından farklı olarak, bu çalışmada Ürdün'de ortaokul ve lise kademesinde kullanılan güncel tüm tarih ders kitapları incelenerek çalışma içerisinde kullanılmıştır.

⁷ Resmi adı Ürdün Haşimi Krallığı olan bu devlet çalışma boyunca Ürdün olarak zikredilecektir.

1.3. Araştırmanın Metodu

Bu çalışma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yazılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda izlendiği araştırma türüdür.⁸ Nitel araştırmada çalışma yapan araştırmacılar ilgilendikleri alanda “ne kadar” ya da “ne kadar iyi” sorularının yanıtını bulmaktan ziyade konuya daha geniş bir perspektiften bakmayı uygun bulurlar.⁹ Böylece araştırmanın nedenselliği ve detayları daha kuvvetli bir şekilde vurgulanabilir. Nitel araştırma teknikleri bir şeyin ne, nasıl, ne zaman, nerede ve nedeni ile ilgili çalışır.¹⁰

Bu araştırma yapılırken nitel araştırma yönteminin doküman analizi metoduna başvurulmuştur. Doküman analizinde kullanılacak belgeler, resimler vs. materyaller o araştırmayı yapan kişinin müdahalesi olmadan ortaya çıkan evraklardır.¹¹ Doküman analizi genel olarak yazılı ve görsel materyallerin toplanarak işlenmesi olarak tanımlanabilir.¹² Bu dokümanlar kitap, gazete, dergi, resmi evraklar, fotoğraflar, mektuplar, günlükler vb. olabilir. Doküman inceleme nitel araştırmalarda tek başına kullanıldığı gibi gözlem ve görüşme teknikleriyle birlikte de kullanılabilir.¹³ Her ne kadar bazı sınırlılıkları olsa da doküman analizi araştırmacılar açısından birçok kolaylıklarda sunar. Doküman analizi kısa zamanda daha verimli bir çalışma imkânı sunar, örneklem büyüklüğüne araştırmacı kendi karar verebilir, internetin yaygınlaşması ile birlikte doküman erişimi kolaylaşmıştır ve dokümanlar tekraren kullanılabilir.¹⁴

⁸ Ramazan Sak, İ. Tuba Şahin Sak, Ç. Öneren Şendil, Eşref Nas, “Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi” *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, Cilt:4 Sayı:1 (2021) s.229

⁹ Hatice Coşkun “ Akademik Metin Yazmanın Basamakları-5:Yöntem Bölümü Hazırlama” (2021) s.173-174 Editörler: Mehmet Nuri Karadağ & Raşit Koç.

¹⁰ Bruce L.Berg &Howard Lune “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri” Çev. Ed.: Asım Arı *Eğitim Yayınevi/ Pearson*, Konya (2019) s.13

¹¹ Bilgen Kıral, “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi” *Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2020) Sayı:15 s.174.

¹² Veysel Sönmez& Füsün G. Alacapınar, *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara (2019) s.109.

¹³ Hatice Coşkun.

¹⁴ Bilgen Kıral.

1.4. Araştırmanın Kaynakları

Bu araştırmanın yazılabilmesi için ihtiyaç duyulan veriler Ürdün eğitim bakanlığının ders kitapları ve müfredat dairesinin yayımladığı 8.sınıf (2017) Tarih - 9, التاريخ. sınıf 1.dönem (2016) Tarih- 9, التاريخ. sınıf 2.dönem (2016) Tarih – 10 , التاريخ. sınıf 1.dönem (2017) Tarih- 10, التاريخ. sınıf 2.dönem (2017) Tarih- 11 - التاريخ. sınıf 1.ve 2.dönem (2018) Ürdün Tarihi- تاريخ الاردن - ve 12.sınıf 1.ve 2.dönem (2019) Araplar ve Dünya Tarihi - تاريخ العرب و العالم kitapları incelenerek elde edilecektir. Burada zikredilen tarih ders kitapları Ürdün eğitim bakanlığı tarafından günümüzde de müfredatta okutulan kitaplardır.

Yukarıda zikredilen Ürdün tarih ders kitaplarının yanı sıra “Biz Osmanlı`ya Neden İsyan Ettik?” ve “Dünyada Türk İmajı” kitapları bu çalışmanın yazımında ana kaynaklar olarak kullanılmıştır.

1.5. Günümüz Ürdün Coğrafyasında Türk İdaresinin Tarihçesi

Milattan önce 3000-2100 yıllarına dayanan tarihiyle Ürdün antik çağlardan günümüze kadar gelen bir yerleşim yeridir. Ürdün ismini, Filistin`le arasından geçen Ürdün nehrinden alır. Bu nehrin doğusu Ürdün (doğu Şeria), batısı ise Filistin (batı Şeria) isimleriyle adlandırılır.

Günümüz Ürdün coğrafyası tarih boyunca irili ufaklı birçok Türk hanedanlığının idaresine sahne olmuştur. Kendi başlarına bağımsız olan Tolunoğulları ve İhşidiler Ürdün coğrafyasında egemenlik elde eden ilk Türk devletleri olarak nitelendirilebilirler. Bu iki devlet de bağımsız olmalarına karşın hutbelerde ve sikke basımında Abbasi devletine şeklen de olsa bağlılık göstermişlerdir.¹⁵¹⁶

Tolunoğulları ve İhşidiler`den sonra Ürdün`de hüküm süren diğer bir devlet Eyyubilerdi. Eyyübi devletinin komutanı Selahaddin El-Eyyubi 1187`de Hittin Savaşı`nda Haçlıları mağlup etti. Bu, Müslüman ordularının Kudüs`ü özgürleştirmesinin yolunu açtı ve Ürdün üzerindeki haçlı hâkimiyetini etkili bir şekilde ortadan kaldırdı.¹⁷ Memluklerin bölgede güç kazanıp tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte, Ürdün coğrafyasında hâkimiyetleri güçlendi. 2. binyılın başlarında Memlukler dönemin büyük Müslüman Türk devletlerinden biri haline geldi. Selahaddin Eyyubi, 11. yüzyılın başlarında, Mısır ve Ürdün`ün büyük bir

¹⁵ Ahmet Ağırakça "İHŞİDİLER", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihsidiler> (29.10.2023) tarihinde erişim sağlanmıştır.

¹⁶Necdet Özkuyumcu "TOLUNOĞULLARI", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tolunogullari> (29.10.2023). tarihinde erişim sağlanmıştır.

¹⁷ http://www.kinghussein.gov.jo/his_islam_crusades.html (1.11.2023) tarihinde alıntılanmıştır.

kısmına egemen oldu.1258 yılında gerçekleşen Moğolların istilası o dönemki İslam coğrafyasının ekseriyetini kasıp kavurdu. Memlukler Moğollar'a karşı büyük mücadele vermiş, komutan Baybars öncülüğündeki ordu ile Ayn-ı Calut'ta onları mağlup etmiştir. Bu galibiyet üzerine Ürdün de mutlak hâkimiyet sağlayan Memlukler, Kahire'deki başkentlerinden Mısır'ı ve daha sonra da Ürdün ve Suriye'yi yönetmişlerdir. Memlukler yönetimi altındaki yerlerde niyabet ve vilayet olmak üzere iki yönetim biçimi inşa etmişlerdir. Günümüz Ürdün topraklarında bulunan Karak şehri de Hama, Dımaşk, Trablus, Halep ve Safed şehirleriyle birlikte Şam bölgesinde ihdas edilen altı niyabetten birisi olmuştur.¹⁸

1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık seferiyle birlikte Ürdün toprakları Osmanlılar tarafından fethedildi. Bu tarihten önce Memluk idaresinde bulunan Ürdün, Osmanlıya geçmesiyle birlikte idari yapısını genel anlamda korumuştur. Günümüz Ürdün devletinin kuzeyi Şam, güneyi ise Mısır beylerbeyliğine dâhil edilmiştir.¹⁹ Ürdün'de egemenliğe sahip olan Osmanlı Devleti, iç yönetime karışmamış yerel yöneticiler görevlerine devam etmişlerdir. Osmanlı döneminde Ürdün bölgesine özerk bir yönetim sistemi ve kendi kendine yönetmeye dair bazı haklar tanınmıştı. Klasik dönemde merkeziyetçi yönetim sistemi güçlü olmasada devletin aleyhine olacak her türlü durumdan da kaçınılmıştır.²⁰ Hac yolu üzerinde bulunan Ürdün, Osmanlı Devleti için büyük önem arz eden bir bölge olmuştur. Hac yolunu güvenlik altına almak ve giden gelen hacıların ihtiyaçlarını karşılamak, onları bedevi saldırılarından korumak Osmanlı Devleti'nin Ürdün'de verdiği en büyük hizmet olmuştur. Dolayısıyla bölgede on adet kale stratejik bölgelere inşa edilmiştir.²¹ 20. yüzyılın başlarında inşa edilen Hicaz demiryolunun Zerka ve Maan şehirlerinde açılan istasyonları bölge ticaretine önemli katkı sağlamıştır.²² Ürdün, 1516-1918 yılları arasında Osmanlılar için jeopolitik konumu açısından gayet önemli bir bölge olmuştur.

¹⁸ Muhammed Enes Midilli, "Memlukler Döneminde Kudüs'te Niyâbetin ve Dört Kâdılkudâtılığın Kuruluşu". *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi* Sayı:2, Aralık 2022, s.1301-1327.

¹⁹ Hasan Işık, "Bir Sözlü Tarih Örneği: Ürdün Salt Türk Şehitliği" *Journal of History Studies*, Vol.6:3 April, 2014, s.179-198.

²⁰ Hasan Işık.

²¹ Hasan Işık.

²² Cengiz Tomar, "Ürdün", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/urdun#2-tarih> (20.11.2023)tarihinde erişim sağlanmıştır.

BÖLÜM 2

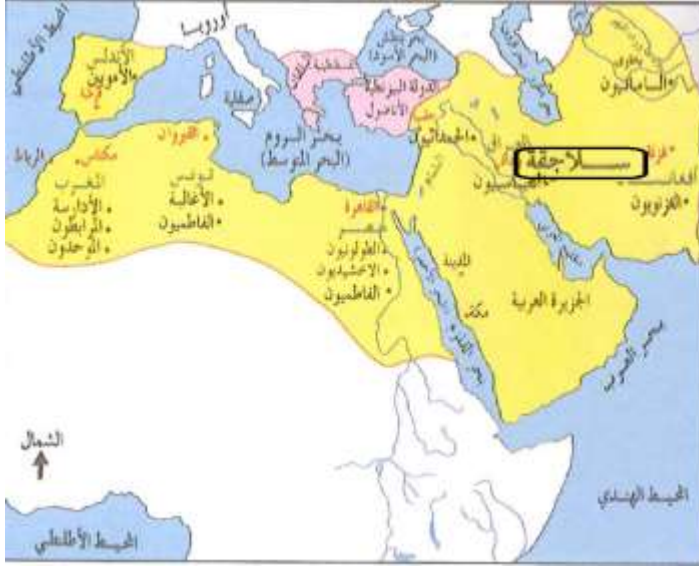
2. ÜRDÜN TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK VE TÜRKİYE İMAJI: BULGULAR

2.1. VIII. SINIF TARİH DERS KİTABI

Ürdün sekizinci sınıflar için tarih ders kitabı iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt ilk dönem ve ikinci cilt ise ikinci dönemde okutulmaktadır. Bu kitabın ismi **كتاب مادة التاريخ للمصف** , **الثامن الفصل الثاني** , “Sekizinci Sınıf İkinci Dönem Tarih Kitabı”. Bu kitabın 4. ve 5. üniteleri Türkler ile ilgili olan konuları kapsar.

2.1.1. Abbasi Devletinin Zayıflamasının Nedenleri

Dördüncü Ünite üçüncü ders konusu Abbasi Devleti ile ilgilidir. Üçüncü derste Abbasi Halifeliğinin zayıflamasından ve dördüncü derste ise Moğol istilasından bahsedilmektedir. Abbasi Halifeliğinin zayıflamasının nedenleri (s.24) arasında gösterilen nedenlerden bir tanesi Türkler ile alakalıdır. Burada “*Türklerin ve Farısların etkilerinin artması ve bu milletlerin halifeyi kontrol etme çabaları*” özellikle vurgulanmıştır.



Harita1: Yukarıda ki harita sayfa 25`te yer alan Abbasi Halifeliğinden ayrıлып bağımsız devlet olan grupları göstermektedir. Çerçeve içinde gösterilen alan Selçuklu Devletidir.

Yukarıda verilen haritaya bağılı olarak sorulan sorularda öğrencilerden hangi devletlerin Abbasi Halifeliğinden özerk olarak ya da tam bağımsızlık yöntemiyle ayrıldığı sorulmuştur.

Hemen altında verilen cevaplarda ise *“Fiili olarak bağımsız olan ama halifeye Cuma namazından sonra dua ederek halifenin resmini paralarında bulundurarak halifeye gönülden bağlı olan devletler: Selçuklu Sultanlığı, ...Batıda ise Tolunoğulları Devleti, İhşitliler Devleti,”* ifadelerine yer verilmiştir.

Ayrıca Abbasi Halifeliğinden ayrılan, bilime ve sanata önem vermesi üzerinde durulan Fatımi devletinden bahsedilmiş, bu devletin *“Türklerden, Araplardan ve Farslardan yararlandığı”* vurgulanmıştır.

2.1.2. Malazgirt Savaşı (1071 M./ 634 H.) (s.26)

Kitapta Malazgirt Savaşı *“İslam tarihindeki en önemli savaşlardan biri”* olarak nitelendirilmiştir. Selçuklu Sultanı Alparslan ve Bizans İmparatoru Romen Diyojen arasında geçen bu savaşı anlatırken şu ifadeler yer verilmiştir; *“Büyük bir ordu hazırlayıp günümüz Türkiye’sinin doğusuna sefere çıkan Romen Diyojen orada Selçuklu ordusu ile karşılaştı. Ancak Sultan Alparslan ani bir şekilde Bizans ordusuna saldırdı daha sonra kendi ordusuna hitap ettiğinde şöyle dedi: “Allah rızası için sabırla savaşıyorum. Eğer ölmezsem bu Allah’ın bana bir nimetidir, eğer şehit olursam bu benim kefenimdir (elinde tuttuğu kefeni göstermiştir) ve sizler oğlum Melikşah liderliğinde savaşmaya devam edin.”* . Devamında ise *“Müslümanların ordusu bu savaşta galip gelmiştir ve Bizans İmparatoru yakalanmıştır.”* İfadeleri kullanılmıştır. Ayrıca Malazgirt Savaşı’nın Selçukluların Asia Minor (Anadolu`yu) fethetmelerinin başlangıcı olduğundan söz edilmiştir.



Resim.1: Sultan Alparslan`ın Temsili Resmi

Malazgirt Savaşı konusunun sonunda bu savaşın: *“ne zaman olduğuna, sonuçlarına ve Selçukluların Abbasi Halifeliğinin bütünlüğünün korunmasında ki rolü”* ne dair üç soru öğrencilere yöneltilmiştir.

2.1.3.Aynicalut Savaşı (s:27)

Aynicalut savaşı sekizinci sınıf tarih ders kitabında şu şekilde aktarılmıştır:
“Moğollar Bağdat ı ele geçirdikten sonra yönlerini Biladü `ş-Şam `a²³ çevirdiler. ...Biladü `ş-Şam şehirlerinin yok edilmesi Mısır `daki Memlük Sultanına kadar ulaştı ve Hülagü Memlük Sultanı Kutuz `un teslim olmasını isteyen bir mektup gönderdi. Mektubu alan Sultan Kutuz ordusuyla Gazze şehrine ulaştı ve burada Hülagü `nün ordusuyla Aynicalut mevkinde savaştılar. Aynicalut savaşı sonrasında Müslümanlar zafer kazanmıştır, Biladü `ş-Şam ve Mısır Moğol istilasından kurtarılmıştır. “ Sekizinci sınıf tarih ders kitabında Aynicalut savaşı Türklerle ilgili konuların sonuncusudur.

2.2.1.IX. SINIF TARİH DERS KİTAPLARI

2.2.2.IX. SINIF İLK DÖNEM TARİH DERS KİTABI

Dokuzuncu sınıf tarih ders kitapları birinci ve ikinci dönem olmak üzere okutulan iki ciltten müteşekkildir. İlk dönem kitabının ismi şu şekildedir: **كتاب مادة التاريخ للصف التاسع الفصل الأول 2019 المنهاج الاردن** *Dokuzuncu Sınıf Tarih Kitabı-Birinci Dönem*. Birinci dönem tarih ders kitabı iki üniteden oluşmaktadır ve sadece ikinci ünite Türklerle ilgili konuları kapsamaktadır.

11. yüzyıl İslam coğrafyasında iki önemli güç unsuru vardı; bunlardan ilki Sünni Abbasiler ve ikincisi Şii Fatimiler. Dokuzuncu sınıf tarih ders kitabında bu konu “*Bu iki güç unsuru arasında mezhepsel anlamda büyük fikir ayrılıkları yaşıyordu. Bunun sonucunda askeri anlamda cepheleşme oluşmuştu. Bu durum üzerine Abbasi Halifesi, Selçuklu Türklerini bu ayrışmada Fatimilere karşı birlikte savaşmak için çağırıldı.*” şeklinde anlatılmıştır. Abbasiler giderek güçlenen ve kendilerine rakip olarak gördükleri Fatimileri durdurmak için Selçukluların yardımına ihtiyaç duyuyordu. Bu yardım çağrısına olumlu yanıt veren Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, Abbasi halifeliğinin onayını alarak İslam dünyasında meşruiyet kazanmak istiyordu.²⁴ “*Selçuklular bu savaştan sonra Irak ve Biladü `ş-Şam topraklarını kontrol etmeye başladılar. Daha sonra şehzadeler arasında yaşanan çıkar çatışmaları ile birlikte Selçukluların bu bölgede etkisi azalmaya başladı. Bölgede kurulan küçük beyliklere*

²³ Günümüz Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün toprakları.

²⁴ Ayşe Çekiç, “Selçuklulardan Eyyubilere Sünni-İslam Devlet Siyasetinde Mısır `ın Yeri ve Önemi”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2018 Cilt:1 Sayı:1

²⁵Ramazan Şeşen, “Eyyubiler” *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler#1> (10.10.2023).Tarihinde erişim sağlanmıştır.

'Atabeylik' adı verilmiştir.“ Öte yandan bu bölünmeler Avrupa üzerinden gelen istilaları bölgeye çekmiştir.

İmad Ed-Din Zengi Müslümanları bir araya toplayarak haçlılara karşı birlik olmalarını sağladı. *“İmad Ed-Din Müslümanları birleştirdi ve Avrupalıları geri püskürtmeyi başardı, hatta Şanlıurfa da bulunan Avrupa beyliğini ele geçirdi. Daha sonra oğlu Nureddin Avrupalıları geri püskürtmeye devam etti ve onları birçok savaşta yendi ve böylece Halep ve Şam`ın kontrolünü ele geçirdi.*“ Atabey Zengi Suriye`nin kuzeyinde meskûn bulunan Urfa Haçlı Kontluğunu fethederek Müslümanlar için potansiyel bir tehlikeyi ortadan kaldırmak istiyordu. Bunun için, daha önceden Urfa Kontuyla iş birliğinde olduğunu bildiği Hasankeyf Emiri Kara Arslan üzerine sahte bir sefer düzenleyerek Urfa Kontunu Hasankeyf'e yardıma gitmesini sağladı. Böylece boşalan Urfa Kontluğu üzerine sefer düzenleyip Urfa'yı fethetti. Bu durum Müslümanlar arasında büyük sevince yol açtı ve Atabey Zengi “Urfa Fatih” unvanını aldı.

2.2.3.Eyyubi Devleti`nin Temelleri

“Eyyubiler, 12.ve13. yüzyılda İslam dünyasında geniş topraklara hükmetmiş Müslüman Kürt bir ailedir.” 9. Sınıf tarih ders kitabında Eyyubilerden *“Kürt bir aile”* olarak bahsediliyor. Buna karşın ülkemizde ki kaynaklar Eyyubilerden; *“Ortadoğu, Mısır, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika`da hüküm süren bir Türk devleti (1171-1462)”* ²⁵olarak söz edilir. *“Selahaddin`in babası Necmeddin, Nureddin Zengi`nin devletinin (Türkmen Devleti) büyük liderlerinden biri oldu.”*

Dokuzuncu sınıf tarih kitabının aktardığına göre, *Avrupalıların* yoğun saldırısına maruz kalan Fatımi Halifeliği, Nureddin Zengiyi yardıma çağırdı. Bu isteği kabul eden Zengi komutanı Şirkuh olan bir orduyu Mısır'a sefere gönderdi. Şirkuh`un ölümü üzerine Selahaddin Eyyubi Mısır`da Fatımi halifesi oldu ancak zamanla bu devleti ilga ederek Fatımi devletinin Zengi devletiyle birleşmesini sağladı. Nureddin Zengi`nin ölümü üzerine başa geçen oğlu İsmail başarısız oldu ve devleti yönetemeyerek iç karışıklıklara neden oldu. Bunun üzerine, Şam halkı durumdan rahatsız oldu ve Mısır`dan Selahaddin`in gelmesi için çağrıda bulundular. *“Selahaddin geldiğinde Hums, Şam, Hama ve Halep şehirlerini birleştirdi. Selahaddin`in devleti kuzey Irak, Biladü ş-Şam, Yemen, Mısır ve Libya`dan oluşuyordu.* “

²⁵Ramazan Şeşen, “Eyyubiler” *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler#1> (10.10.2023).Tarihinde erişim sağlanmıştır.

2.2.4.Memluk Devleti

Dokuzuncu sınıf birinci dönem tarih ders kitabında Memluklerin İslam dünyasında ortaya çıkmasından bahsedilmiştir. (s.60-62). İslam dünyasında satın alınan köleler ve esirler Memluklerin temellerini oluşturuyordu. Mısır, Hicaz ve Suriye’de kurulmuş bu Memluk devleti Müslüman Türklerden oluşuyordu. ²⁶ “*Ebu Cafer El-Mansur Türk asıllı köleleri ilk defa devlet idaresinde kullanan Abbasi halifesidir. Halife Mu`tasım kendi konumunu korumak için ilk defa Türk asıllı köleleri ordu da kullanan Abbasi halifesidir. Zamanla Türk kölelerin kullanımı diğer İslam devletlerine yayılmış, Fatımiler, İhşitliler ve Tolunoğulları da Memluk köleleri kullanmaya başlamıştır.*” Bununla birlikte Fatımiler, İhşitler ve Tolunoğullarının da Memluk köleleri kendi devletlerinde kullandığı ve bu kölelerin zamanla adı geçen devletlerde önemli pozisyonlara gelmesine kitapta yer verilmiştir. Memluklerle anlaşmazlık yaşayan Eyyubi Sultanı Turan Şah bu husumet sonucu öldürülmüş, yerine sultan Melik Necmeddin Salih`in dul eşi Şecerüddür hatun getirilmiştir.²⁷ Kitabın aktardığına göre “*Kadın olmasından dolayı halife onun sultanlığına onay vermeyince Memluklerin teklifi üzerine Memluk prensi İzzeddin Aybek ile evlendi ve böylece Eyyubi devletinde Türk saltanatı başlamış oldu.*”

1250 yılında Mısır`ın sultanı olan İzzeddin Aybek Eyyubilerle karşı karşıya geldi çünkü Halep ve Şam`da güçlü olan Eyyubiler Memluklerin sultanlığı haksızca elde ettiğini düşünüyorlardı. Bunun sonucunda yapılan harpte İzzeddin Aybek Eyyubilere karşı galip geldi. “*... İzzeddin Aybek karşı taraftaki muhalifleri tamamen ortadan kaldırmak istedi ancak Abbasi halifesi olaya müdahil oldu ve uzlaşma sağladı. Bu uzlaşma sonucunda Memlukler; Mısır, Güney Filistin Gazze ve Kudüs dahil olmak üzere bu bölgeyi kontrol edecekti. Eyyubiler ise; Biladü`ş-Şam bölgesini kontrol edecekti. 1251 yılında varılan bu uzlaşma Memluki devletinin tanınmasında atılan ilk adım olarak kabul edilir.*”

2.2.5.Memluklerin Frenk Varlığına Karşı Direnişi

Memluklerin Mısır ve çevresinde ortaya çıkmalarının ardından, bölgede nasıl güçlendikleri ve Avrupalı istilalarına karşı koyduklarına dair bilgilere dokuzuncu sınıf birinci dönem tarih kitabında yer verilmiştir (s. 66-69).

Biladü`ş-Şam`ı kontrol etmek isteyen Frenkler bunun yolunun Mısır`ı ele geçirmek olduğuna karar verdiler ve dolayısıyla 7.haçlı seferini Fransa Kralı 9.Louis önderliğinde

²⁶ İsmail Yiğit, "Memlukler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler#1> (11.10.2023). Erişim sağlanmıştır.

²⁷ Nuri Yüce, “Mısır’da Türk Dili ve Kültürünün İlk İzleri” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2009.

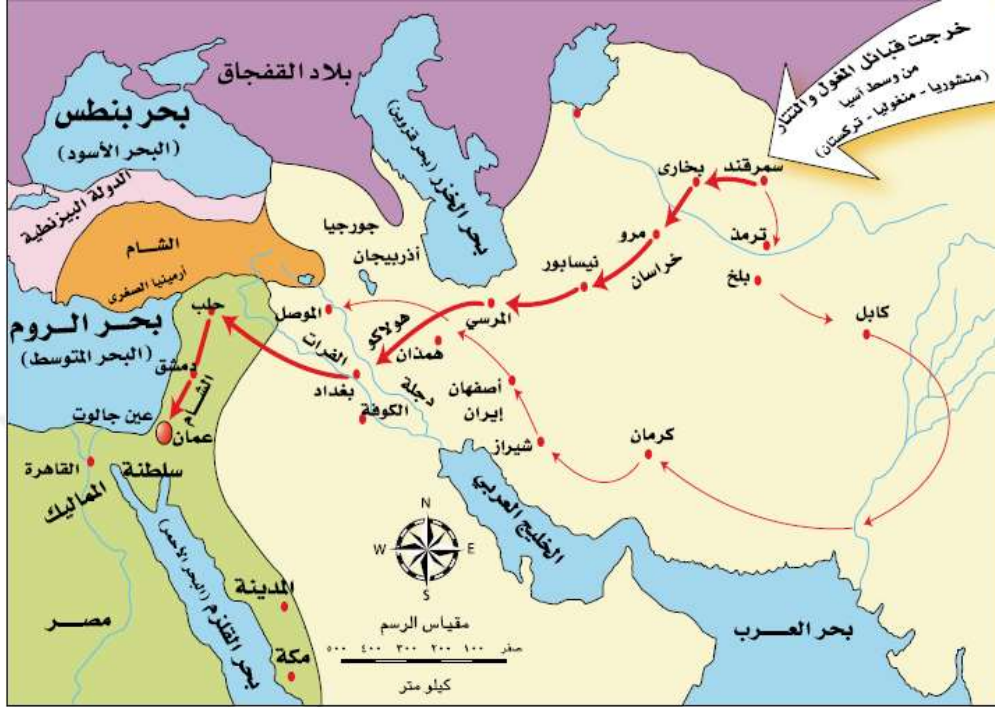
başlattılar. Mensura ve Dimyat'ı ele geçiren Frenkler Memluklerin savunması karşısında bozguna uğradılar ve kral 9.Louis Memluklere esir düştü.” *Frenkler yüklü miktarda fidye ödeyerek krallarını geri aldılar. Memluklerin bu zaferiyle 1250 yılında 7. Haçlı seferi son buldu. Bu başarı Eyyübilerin sona ermesine ve Memluklerin Mısır`da yükselmesine neden oldu”*

1250-1260 yılları arasında Müslümanlar ve Frenkler arasında genel anlamda bir barış dönemi hâkimdi. Ancak daha sonra Frenklerin Moğollarla askeri iş birliği yapması üzerine sultan Baybars komutasındaki Memlukler bu devletler üzerine birkaç kez saldırdı. *“1265 yılında Memlukler Biladü`ş-Şam kıyı şeridinde bulunan Frenk prensliklerine saldırdılar ve Kayseriyye ve Arsuf şehirlerini ele geçirdiler. 1266 yılında Baybars Safed kalesini istila etti. 1268 yılında Baybars Yafa`yı kurtardı. Daha sonra Baybars Antakya`da Frenkleri devirdi ve bu Frenklerin Biladü`ş-Şam`da ki mevcudiyetine karşı büyük bir felaket oldu.”*

Sultan Baybars`tan sonra başa geçen Sultan Kalavun da Frenkler üzerine saldırılarına devam etti. *“1289 yılında Trablus`u iki ay kuşatma altına aldı ve Trablus`u fethetti. Daha sonra ele geçirdiği bu fırsatı değerlendirdi ve kıyı şeridinde bulunan Beyrut ve Cible şehirlerini ve sahil şeridini ele geçirdi”*. Kalavun`un oğlu Eşref Halil de babasının izinden giderek seferlere devam etti. *“Akka`yı fethetmek üzere bir sefer düzenledi, Akka kalesi Frenklerin Biladü`ş-Şam`da ellerinde bulunan son sığınaklarıydı. Bunun üzerine Frenkler korkuya kapıldılar ve Avrupalı Hristiyan krallardan yardım istediler. Ancak Kıbrıs kralının yardımı dışında elleri boş kaldı. Sonuç olarak Sultan El- Eşref Akka kalesini 44 gün kuşatma altında tuttuktan sonra 1291 yılına fethetti. Akka 100 yıl boyunca Frenklerin işgali altındaydı. Daha sonra kıyı şeridindeki diğer şehirler; Sur, Sayda, Hayfa, Tartus ve İdlib`i fethetti. Ancak Tartus`un karşısında kalan Arwad adasını alamadı.”*

2.2.6. Moğol Saldırılarına Karşı Memluki Mukavemeti

Dokuzuncu sınıf tarih ders kitabında Moğolların İslam beldeleri üzerine gerçekleştirdiği seferlerden bahsedilmiştir. (s.72-74).



Harita 2: Moğolların İslam beldelerine yaptığı istilalar

Buna göre, Moğollar Orta Asya'da yaşayan göçebe ve pagan kabileler topluluğudur. Prens Timuçin bu kabileleri bir araya getirmiş ve kendisine de “Cengiz Han ismini verdi. Cengiz Han isminin anlamı en büyük lider demektir. 1215 yılında Çin’i istila ederek kendi ülkesini inşa etti.”

Moğollar 13. yüzyılda Müslüman ülkeler üzerine seferler düzenlediler. Bu seferlerde çok hızlı ilerleyip birçok şehri ele geçirdiler. “Moğollar buradaki medeniyeti harap ettiler, malları yağmaladılar, katliam yaptılar. Moğolların bunda başarılı olmasının sebebi Müslüman ülkelerin zayıflığından kaynaklanıyordu. Özellikle Bağdat’taki halifeliğin ve Anadolu Selçuklularının zayıflaması Moğolların elini güçlendirmişti. Bu arada Eyyubi emirlikleri de birbirleriyle savaş halindeydi. Aynı zamanda Memluki devleti yeni güçlenen henüz zayıf bir devletti. Tüm bu sebepler Moğolların istilasını kolaylaştırdı.”

Daha sonra başa Cengiz Han`ın torunu Hülâgü geçti. Hülâgü Abbasi halifeliğinin başkenti Bağdat`ı 1258 yılında işgal etti. Bu sefer sonucunda Moğolların lideri Hülâgü Abbasi halifesi el-Musta`sımî öldürmüştür.²⁸

2.2.7. IX. SINIF İKİNCİ DÖNEM TARİH DERS KİTABI

Ürdün`de dokuzuncu sınıf seviyesinde her dönem ayrı bir tarih kitabı okutulur. Bu kitapların ikinci dönem okutulanı: “ *كتاب مادة التاريخ للصف التاسع الفصل الثاني 2017 المنهاج الاردني* , *Dokuzuncu Sınıf Tarih Kitabı İkinci Dönem 2017, Ürdün Müfredatı* “olarak isimlendirilmiştir. Bu kitap 3. ve 4. Ünitelerden oluşmaktadır ve 3. ünite 2,3,4ve 5. konular ile, 4. Ünite 1. ve 2. Konular Türklerle ilgili bölümler içermektedir.

2.2.8. Güney Ürdün`ün Frenklerin Hâkimiyetinden Kurtuluşu (s.12-16)

Büyük Selçuklu Devleti`nin Halep atabeyi olan Nureddin Zengi Güney Ürdün`ün bölgesel olarak önemli bir yeri olduğunu düşündüğü için burayı Frenklerin hâkimiyetinden kurtarması gerektiğini anladı. (s.12). Nureddin Zengi, Karak üzerine birkaç sefer düzenlese dahi bunlar başarısız olmuştur. “...Karak'a ulaşana kadar Wadi el Wala, Wadi el Mujib ve Rabba'dan geçerek yolculuğunu devam ettirdi. Oraya ulaştınca şehri kuşatıp ona bağlı bölge ve köylere saldırdı ancak şehrin iyi korunması nedeniyle yapılan bu sefer de kesin bir sonuç elde edemedi”.

Nureddin Zengi`den sonra, Selahaddin Eyyubi de güney Ürdün`ü Frenklerin hâkimiyetinden kurtarmak için seferler düzenlemiştir. (s.13). Bu amaçla üç ayrı sefer düzenleyen Selahaddin Eyyubi öncelikle “Şam`dan Karak'a doğru yola çıktı, yolculuğunu önce Zerka yolu üzerinden Amman'a, ardından Hisban yolundan da Rabba'ya geçerek devam ettirdi. Burada Karak'ı bir süre kuşattı fakat geri çekildi”.

Daha sonra “Selahaddin Eyyubi Karak'ı üç hafta boyunca kuşatma altına aldı. Frenkler Kudüs'ten bu bölgeye yetişmemiş olsaydı neredeyse orayı kurtaracaktı. Fakat Selahaddin Frenkleri yola getirmek için Hisban'a geri çekilmek zorunda kaldı. Bu sırada Frenkler Karak'a iyice girdi ve Selahaddin buna karşılık Nablus ve Cenin gibi Kudüs Krallığına bağlı bazı bölgelere saldırarak karşılık verdi.”

²⁸ Murat Tural “Hülâgü Han`ın Bağdat`ı İstilas (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi”, *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran,2017 Sayı:30 s.21-50.

Antakya Prensi Renaud'ın Mısır'dan gelen Müslümanların kervanına saldırması ve yağmalaması üzerine Salahaddin Eyyubi oğlu Afdal'ı sefer için gönderdi. Salahaddin oğlunu Karak üzerine bir sefer yapması için gönderdi. “...Saffuriyye bölgesinde Frenklerle karşılaşan Afdal savaşı müslümanların zaferiyle sonuçlandırdı. Salahaddin zafer haberini alınca Adile ve Kerak kuşatmasını bırakıp Şam'a geri döndü. Hittin savaşından sonra Karak kuşatması, Frenkler teslim olana kadar yaklaşık bir buçuk yıl sürdü. Şubek ise iki yıl boyunca süren bir kuşatmanın ardından teslim oldu. Bunların sonucunda Ürdün, Eyyubilerin hâkimiyeti altına girdi”.

Art arda devam eden batılı seferleri Kudüs bölgesinde bir mukavemet oluşturmuş, özellikle Ürdün halkı önemli bir direnç göstermişti. Ürdün coğrafi konumu bakımından da Frenkler'e karşı önemli bir noktadaydı. “Selahaddin Eyyubi, Frenkleri sıkıştırmada Ürdün'ün konumunun ve Kudüs'ü özgürleştirmek için bir üs olarak seçmenin ve Hittin savaşına hazırlanmadaki öneminin farkına vardı. Bu sebeplerden dolayı Hittin'de Frenklerle karşılaşmalarında bir başlangıç noktası olması için Kerak'ın özgürlüğüne çabaladı.” Bunun yanı sıra Salahaddin Eyyubi Kuzey Ürdün'ün de stratejik bir konumu olduğunu anladı Ajloun Kalesinin inşa edilmesi için emir verdi. Selahattin Eyyubi frenklerin hareketlerini izlemek, Ürdün Vadisi ile Şam ve Belka'ya giden yol üzerindeki kontrolü sağlamak, Frenkler'in yayılmasını önlemek ve bölgedeki kuvvetlerin hareketlerini kolaylaştırmak için bu stratejik konumu seçmiştir.” (s.13).

Altıncı Frenk seferinden sonra Eyyubi Hükümdarı El-Kamil ve Alman İmparatoru arasında on yıllık ateşkesi kapsayan bir antlaşma imzalandı.(s.15).Yafa antlaşmasına göre;

- ✓ Hükümdar El-Kamil'in Kudüs'ü, Nasıra'yı, Beytüllahim'i, Lod'u, ve Yeruslaim ile Akka arasındaki yol boyunca uzanan köylerin tamamının Frenklere teslim edilmesine karar verildi.

Hükümdar El-Kamil'in Koyduğu Şartlar:

- ✓ *Kudüs şehrinin surları olduğu gibi kalacak ve yeniden inşa edilmeyecek.*
- ✓ *Mescid-i Aksa ve Kubbet'üs-Sahra Müslümanların elinde kalacak.*
- ✓ *Anlaşma, Müslümanlar için kutsal yerlerde ibadet özgürlüğünü garanti altına aldı ve karşılığında İmparator Frederik, Mısır'a yönelik herhangi bir saldırıya girişmeyeceğine ve hatta yardım etmeyeceğine söz verdi.*

İlerleyen zamanlarda Frenkler muahede şartlarına aykırı olarak Ürdün nehri yakınlarında bir Müslüman kervanına saldırdılar. Bunun üzerine Eyyubilerin Karak prensi El-Nasir Davud yanına başka kuvvetleri de toplayarak Kudüs'ü işgal etti. (s.16). “...21 gün süren bir kuşatmadan sonra, Frenkler güvenlik istediler, bunun üzerine Al-Nasir Davud, yanlarına para ve silah almamaları koşuluyla gitmelerine izin verdi, böylece Kudüs, on yıl süren bir işgalden sonra geri alındı. Bu fetih Müslümanların kalplerinde derin bir etki bıraktı.”

2.2.9.Eyyubiler Döneminde Ürdün`de Bilimsel ve Kültürel Yaşam (s.18-19)

2.2.10.Eyyubiler Döneminde Ürdün

Selahaddin Eyyubi`nin Karak şehrini fethetmesinden sonra bu şehir Eyyubiler devletinde önemli yönetim merkezlerinden biri haline gelmiştir. (s:18) Bu şehrin ve Ürdün`deki diğer bölgelerin yönetimi önce Selahaddin tarafından kardeşi El-Melik El-Adil`e bırakılmış, daha sonra da El-Adil`in oğlu İsa`ya geçmiştir. *Kral İsa Karak bölgesinde birçok eserler bırakmıştı. Şehrin çevresindeki köylerle ve tarımla ilgilendi. Kuyular kazdı. Şehri düzenledi, bölgede binalar, tesisler ve bir dizi istihkâm yaptırdı ve ona İslami bir nitelik kazandırdı. El-Şubak Kalesi ile ilgilendi ve onu güçlendirdi ve yeşillikleri ve meyve bahçelerinin bolluğu bakımından Şam ile karşılaştırılabilir hale gelene kadar farklı ülkelerden ağaçları buraya taşıdı.”*

Kitabımızın aktardığına göre, ayrıca Kral İsa Ürdün`ün gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelerine de önem gösterdi, buraların kalkınmasını sağladı (s.19). Güvenliğe önem gösterdi ve bölgeyi emin hale getirdi. “Doğu Akdeniz ile Mısır arasında güvenliği sağlamayı istemişti. O bölgeyi hırsız ve haydutların elinden aldı. Kuzey Ürdün Bölgesine ve Vadisine dikkat etti. Ürdün`den geçen Şami hac yolunun güvenliğini sağlamak için çalıştı. Hacılar için

Ma'an şehrinde istasyonlar ve çeşitli kolaylıklar sağladı. Su çıkarmak için kuyular kazdı ve hacıların izledikleri yol boyunca kaleler inşa etti”.

2.2.11.Bilimsel Merkezler(s.19-20)

Dokuzuncu sınıf tarih kitabının bize verdiği bilgilere göre, Eyyubiler döneminde Ürdün, bilimsel ve entelektüel açıdan birçok yeniliklere ve değişimlere sahne olmuştur. “...Selahaddin Eyyubi Dönemi daha çok Biladü`ş-Şam`da Sünni mezhebini canlandırmak için okul yapımıyla göze çarpar. Bu okulların en ünlüleri arasında Kahire'deki Nasırcı Okulu, Şam'daki Yusufiye okulu ve Kudüs'teki Salahiya okulu vardır. Bunları Selahaddin Eyyubi ve ailenin kralları vakfetmiştir”. Bunun yanı sıra Eyyubi devletinde okullar maddi açıdanda destekleniyor, emirlerine vakıflar veriliyordu. “Bu okulların, İslam ülkelerini Frenklerin boyunduruğundan, Kudüs'ü onların elinden kurtarmış şuurlu bir neslin yetişmesinde büyük rolü olmuştur.”

Hem kral İsa hem de oğlu kral Nasır El-Davud edebiyat ve fıkıh alanında çok yetenekli şair ve yazarlardı. Kral El-Nasır, “Karak Emirliği Biladü`ş-Şam bölgesinin önemli bilim merkezlerinden biri haline gelene kadar bilime ve âlimlere önem vermiş, onları cesaretlendirip teşvik etmiştir. Karak'ta bir kütüphane inşa etmiş ve asrının en iyi aydınlarını etrafında toplamıştır.”

2.2.12.Eyyubiler Döneminde İlmi Hareketliliğin Gelişmesinde Ürdünlü Âlimlerin Katkıları

Eyyubiler'in bölgeyi yönetirken izlediği geliştirici politika Ürdün'de bilimsel hayatın ilerlemesini sağladı. “İnsanlık medeniyetinin ilerlemesine, gelişmesine katkıda bulunan eserler ile Ürdün'ün şehirleri, Biladü`ş-Şam bölgesinde önemli bilim merkezlerinden biri haline geldi”.

Dönemin ünlü âlimleri şu şekilde sıralanabilir(s.21);

- “Ebu el-Ferac Muvaffakiddin Yakup b. İshak b. Kaf el-Kerakî: Asrının en ünlü doktorlarından biridir. Birkaç yıl yaşadığı Aclun'a taşındı ve oradan da hastaları tedavi etmek için Şam'a taşındı. el-Şafî ve el-Tıp kitaplarını kaleme almıştır.
- Muhiddin Ahmed b. Abdurrahman b. Ahmed el-Şafî

Bir fıkıh âlimi, büyük azmi ile tanınırdı. Kadılığı ele geçirmesiyle Aclun kadısı olarak tanınıyordu. Şam'ın sahibi Eyyubi kralı el-Nasır Yusuf'un yanında bir görevi vardı. Bu yüzden onu Şam'daki hazinenin vekili olarak atadı. Hayatının sonunda Mısır'ın Dimyat bölgesinin ölümü gelene kadar hükümdarı oldu.”

2.3.1.X. SINIF TARİH DERS KİTABI

2.3.2. X. SINIF BİRİNCİ DÖNEM TARİH DERS KİTABI

Ürdün tarih ders kitaplarında 10. Sınıf tarih ders kitabı birinci dönem ve ikinci dönem olarak ikiye ayrılır. Birinci dönem tarih ders kitabı 2 üniteden oluşur ve yalnızca ikinci ünite bu araştırmanın konusu ile alakalıdır. كتاب مادة التاريخ للصف العاشر الفصل الاول 2016 المنهاج الاردني “*Onuncu Sınıf Tarih Kitabı, Birinci Dönem, 2016, Ürdün Müfredatı*”. Bu kitabın ikinci ünitesi Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve yayılmasından bahseder.

2.3.3. Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Avrupa'da Doğuşu ve Yayılması (s.48)

Osmanlılar Moğol saldırılarından dolayısıyla Orta Asya'dan göç eden Türk Oğuz boylarından Kayı boyuna mensup bir topluluktur. Bu topluluk Süleyman Şah önderliğinde batıya doğru yönelmiştir. Ancak Süleyman Şah Halep yakınlarında öldürülmüştür. “*Süleyman Şah'ın yerine, boyuyla birlikte Anadolu'ya (Şu anki Türkiye) yerleşen oğlu Ertuğrul geçti ve Bizans devletine ve Moğollara karşı savaşında Selçuklu Sultanı Alâeddin'in yanında yer aldılar. Bunun üzerine Sultan onları, Anadolu'da Bizans devletinin sınırlarında bir emirlik vererek ödüllendirdi. Ertuğrul, emirliğini Bizanslıların aleyhine genişletmeyi başardı ve vefat etti. Onun yerine ise hicrî 680 / miladi 1281 yılında, hızlı bir şekilde devletini ilan eden oğlu Osman geçti.*”

Osmanlı'nın kuruluşu ile ilgili yukarıdaki bilgi verildikten sonra kısaca Selçuklular hakkında da bilgi veriliyor. Selçukluların İran ve Anadolu civarına yerleşen bir Türk boyu olduğundan ve Sultan Alparslan komutasında Bizanslıları hezimete uğrattıklarından bahsediliyor (s.48).

Aşağıda verilen tabloda Osmanlı Devleti'nin Sultan Osman Dönemindeki Durumları aktarılmıştır (s.49).

Dini Durum

- Devletin resmi dini İslam`dır.

Askeri Durum

- Osmanlı Devleti`nin , Bizans Devleti`nin pek çok bölgesini fethetmeyi başaran güçlü bir ordusu olmuştur.

Siyasi Durum

- Küçük bir sınır emirliğinden başkenti Yenişehir olan büyük bir devlete doğru yayılma.

Sultan Osman döneminde devletin durumunu gösteren harita aşağıda paylaşılmış ve öğrencilerden bu haritaya göre şu sorulara cevap vermeleri istenmiştir:

a)Osmanlı Devleti`nin Sultan Osman zamanında kontrol ettiği denizleri isimlendirin.

b)Coğrafi olarak Osmanlı Devleti`ne tekabül eden devletin adı nedir?



Harita:2 Sultan Osman döneminde Osmanlı Devleti Haritası(Yeşil Alan) (s.49)²⁹

Sultan Osman`ın vefatı üzerine yerine oğlu Orhan geçmiştir. Sultan Orhan devleti her açıdan geliştirmek için gayret gösterdi şu yenilikleri getirdi (s.50):

- “Yeniçeri ocağını kurmuştur.
- Daha sonraları “Sadrazam” adını alacak olan devlet vezirliği makamını çıkarmıştır.
- Stratejik konumu ve Marmara denizine yakınlığı nedeniyle başkenti Yenişehir`den Bursa`ya taşımıştır.

²⁹ Haritada Antalya ve Konya şehirlerinin yerleri yanlış yazılmıştır.

d. *Osmanlıların Avrupa'daki istikrarını sağlamış, camiler ve medreseler inşa etmiştir.*

e. *Bir darphane kurmuş ve basılan demir para üzerine adını nakşettirmiştir.”*

Yeniçerilikten bahseden kısa bilgi notunda ise, bu askerlerin Osmanlı ordusundaki vurucu kuvveti teşkil eden bölüklerden oluştuğuna yer verilmiştir (s.50). Devamında ise öğrencilere şu soru yöneltilmiştir: “*Sultan Orhan'ın Osmanlı Devleti'nin temellerini sağlamlaştırma hususunda gerçekleştirdiği başarıların değeri nedir?*”

Osmanlılar kurulduktan sonra bölgede yayılmaya başladılar. Bu yayılmalar iki farklı yöne doğru olmuştur:

a) *Türkmen ve Selçuklu emirliklerinin ve Anadolu'nun en kuzeyindeki bazı Bizans emirliklerinin aleyhine olmak üzere Anadolu bölgesine doğru yayılmışlardır.*

b) *Bizans Devleti'nin diğer hâkimiyetlerinin aleyhine olmak üzere Balkan yarımadasına doğru yayılmışlardır. (s.50)*

Osmanlılar bölgedeki yayılmalarında başarılı olmuşlar ve böylece Avrupa'ya doğru yönelmek için güç kazanmışlardı. Osmanlılar aynı zamanda iki farklı yöne doğru ilerlemeyi sürdürdüler bunlar Anadolu ve Balkan bölgeleridir. Sultan Orhan'ın ölümünden sonra yerine oğlu Sultan I. Murat Ankara ve Edirne şehirlerini fethetmiş ve daha sonra Edirne'yi devletin başkenti olarak belirlemiştir. Sultan I. Murat'ın Edirne'yi başkent yapmasındaki sebepler şöyle sıralanabilir; “1) *Stratejik konumu ve Bizanslılarla olan askeri operasyon konumlarına yakınlığı.*2) *Osmanlı Devleti'nin, Avrupa bölgeleri üzerindeki egemenliğini güçlendirmesi*”. Bu konunun sonunda öğrencilere Edirne şehrinin önemini açıklaması istenen bir soru sorulmuş ve Osmanlıların Anadolu ve Balkan memleketlerinde yayılmaları esnasında kendilerine birden fazla başkent seçmelerinin neden önemli olduğu konusu üzerinde durulmuştur.

Sultan I. Murat'ın Avrupa içlerine doğru yayılmasına karşı olan devletler ona karşı birleşip bir harekâta giriştiler. “...*Sırp, Bulgar, Yunan vb. krallarının bir araya geldiği bir Avrupa ittifakıyla karşı karşıya (Sultan I. Murat) kalmıştır. Bunun üzerine iki ordu H.792 - M.1389 yılında Kosova savaşında karşı karşıya gelmiş ve savaş Osmanlıların galibiyetiyle sonuçlanmıştır.*” Daha sonra Sultan I. Bayezid babasının yolundan giderek Avrupa'da seferlere devam etmiş ve Avrupalı devletlerden oluşan ittifakı Niğbolu'da hezimete

uğratmıştır. “Ardından Bizans Devleti'nin başkenti Konstantiniyye'ye doğru seyrini sürdürmüş ve onu kuşatma altına almıştır.”

Sultan I. Bayezid ile ilgili olarak verilen özel bölümde şu ifadeler yer verilmiştir: “Sultan I. Bayezid, Konstantiniyye şehrini kuşatmıştır. Moğolların Anadolu şehirlerine baskınları olmasaydı Bizans'ı fethedebilirdi. Bu yüzden Sultan Bayezid ordularını toplamış ve Timurlenk ile karşı karşıya gelmek üzere harekete geçmiştir. İki ordu hicrî 805 / miladi 1402 yılında Ankara ovasında karşılaşmıştır. Savaş, Osmanlıların yenilgisi ve Sultan I. Bayezid'in Moğolların eline esir düşmesiyle sonuçlanmıştır.” Ve öğrencilerden şu soruya cevap vermeleri istenmiştir? **“Osmanlı ordusunun Konstantiniyye kuşatmasından çekilmesinin nedenini açıklayınız!”** (s.52)

Ankara Savaşı'nın ertesinde Osmanlı iç yönetiminde yaşanan sıkıntılar ve Moğolların doğudan saldırılara devam etmesi Osmanlı fetihlerinin kesintiye uğramasına sebep olmuştur (s.52). Babasından 1421 yılında yönetimi devralan Sultan II. Murad, “Avrupa'da ki yayılma politikasını yeniden başlatmış ve Osmanlıların, Moğolların saldırıları sonucunda kaybetmiş olduğu bölgeleri geri almıştır.” Daha sonra ise Arnavutluk, Eflak ve Boğdan'ı fethetmiştir. Osmanlı'nın bu fetihleri üzerine Macaristan ve bazı Avrupa ülkeleri bir araya gelerek Osmanlılara saldırmışlardır. 1444 yılında Varna savaşında karşı karşıya gelen devletlerden Osmanlı, savaşın galibi olmuştur (s.52). Aşağıda verilen haritada öğrencilerden Osmanlı'nın Avrupa'daki fetihlerini incelemeleri ve şu sorulara yanıt vermeleri istenmiştir: “a) Niğbolu, Kosova, Edirne ve Ankara savaşlarından her birinin konumunu gösterin. b) Anadolu'yu Balkanlardan ayıran doğal sınır nedir?”



Harita:4: Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ki Fetihleri (s.52)

2.3.4.Konstantiniye`nin Fethi Aşaması (H.857-M.1453)



Konstantiniye her daim Müslümanların fetih hedefinde olmuş ancak Emevi döneminden itibaren birçok başarısız girişime sahne olmuştur. Surlarının çok sağlam olması ve Bizanslıların boğaza yerleştirdiği demir zincirler bu girişimlerin mağlubiyetle neticelenmesinde büyük rol oynamıştır. Ancak “*Fatih lakaplı Osmanlı Sultanı 2. Mehmed bunu hicri 807 / miladi 1453 yılında gerçekleştirmeyi başarmıştır.*” (s.53)

Resim2: "Sultan Muhammed Fatih"

Fatih Sultan Mehmet'in Bizans'ı mağlup etmesinin ardından yerli halka nasıl davrandığı 10.sınıf 1.dönem tarih kitabında şöyle aktarılmıştır:

“ *Fatih Sultan Mehmet'in, Konstantiniye Halkına Karşı Politikası:*

- *Dini ritüelleri gerçekleştirme özgürlüğü verilmesi,*
- *Konstantiniye halkının mülklerini muhafaza edilmesi,*
- *Kilise görevlilerinin büyüklerinden müteşekkil bir meclis oluşturması,*
- *Onlardan hicret edenlerin döndürülmesi belirlenmesi,*
- *Hristiyan din adamlarına, kendi başkanlarını seçme hakkının verilmesi.”* (s.53)

Fatih, İstanbul'u fethettiği zaman orada yaşayan yerel halkın hayatlarına eskisi gibi devam edebilmeleri için birçok haklar tanımıştır. Böylece yerel halkın, daha sonra buraya yerleşen Türklerle arasında husumet oluşmasının da önüne geçmiştir. Yerel halka tanınan en büyük haklardan biri de kendi dinlerinde özerk karar alabilme ve uygulayabilme yetkisiydi. Rumlar kendi törelerine uygun olarak “Gennadios” unvanıyla dini liderlerini seçtiler ve Fatih tarafından onaylanmıştır. Ortodoks cemaati kendi dini mahkemelerini kurabilecek ve patriklik cemaatin mensuplarına vergi koyabilecekti.³⁰ Yahudilere baktığımız zaman ise Rum Ortodoks patrikliğine verilen haklar aynı şekilde onlara da tanınmış, kendi hahambaşlıkları altında millet olarak kabul edilmişlerdi. Fatih zamanından sonraki yıllarda da Avrupa ülkelerinden

³⁰ Ahmet Gündüz, “İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk-İslam ve Avrupa Açısından Önemi” *Karadeniz Araştırmaları, Cilt:5,Sayı17* (Bahar 2008), s.51-66.

Osmanlı'ya göç eden Yahudiler burada güven içinde yaşamışlardır.³¹ Ermeni Patrikhanesi bizzat Fatih tarafından 1461 yılında kuruldu ve Bursa metropoliti Ovakim patrik olarak seçildi. Süryani, Habeş ve Kıpti kiliseleri de bu patrikliğe bağlandı.³²

Onuncu sınıf 1. Dönem tarih ders kitabında İstanbul'un fethiyle alakalı verilen bilgi notunda " *Fatih Sultan Mehmed Konstantiniyye şehrine, İslam şehri anlamına gelen "İslam-Bûl" ismini vermiş ve onu Osmanlı Devleti'nin başkenti yapmıştır.*" İfadelerine yer verilmiştir.

O dönemdeki dünyanın siyasi konjonktürüne bakıldığı zaman İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi çok büyük bir öneme sahipti. Çağ açıp çağ kapatan Sultan II. Mehmet uluslararası arenada etkisi yüzyıllar sürececek bir değişime imza atmıştı. Buna göre;

- *"Bizans İmparatorluğunun çökmesi,*
- *Osmanlı Devleti'nin dünyanın en büyük gücü olarak zuhur etmesi,*
- *Konstantiniyye'nin, Osmanlı Devleti'ne başkent yapılması,*
- *Osmanlıların deniz ticaret yollarına egemen olması,*
- *Konstantiniyye'nin fethinin, orta çağın bitişi ve modern çağın başlangıcı olarak kabul edilmesi,*
- *Bizanslı ilim adamlarının İtalya'ya göç etmesi ve daha sonrasında Avrupa rönesansına katkıda bulunması."* gibi birçok önemli sonuç meydana gelmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra gelen padişahlarda Avrupa'nın içlerine doğru ilerlemeye devam etmişlerdir. Fatih'ten sonra başa gelen " *Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti'nin genişliği Avrupa kıtası aleyhinde, kuzeyde Avusturya'ya ve Akdeniz adalarına (Kıbrıs, Rodos ve Girit) kadar gelerek zirveye ulaşmıştır. Ayrıca idari kanunlar ve düzenlemeler çıkarmak suretiyle modern bir devlet kurma hususundaki çabalarına ek olarak, H.933-M.1526 yılında Mohaç savaşında Macar kralını hezimeteye uğratmış ve Budapeşte şehrini fethetmiştir.*"

³¹ Ahmet Gündüz.

³² Ahmet Gündüz.

Kanuni hakkında verilen bu bilgiden sonra öğrencilere şu soru sorulmuştur: “Sultan Süleyman niçin Kanuni lakabını almıştır?”.

2.3.5.Osmanlı Devleti'nin Arap Ülkelerinde Yayılması (s.54-55)

Osmanlılar, Arap ülkelerine girmeden önce bölgede egemen olan bazı devletler vardı. Bunlar ;” *Mısır ve Şam dolaylarında Memlukler, Fars ve Irak ülkelerinde Safevi devleti ve Kızıldeniz ile Arap körfezi sahilleri üzerinde ise Portekiz devletidir.*” Zikredilen bu bölgeler üzerinde Osmanlı'nın da hâkimiyet kurma çabalarının nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- ✓ “16. yüzyılda İran'da neşet eden, başkenti Tebriz olan ve ticari konumu sebebiyle Irak üzerinde egemenlik kurmaya çalışıp Arap ülkelerinin yaşadığı siyasi kargaşa durumundan istifade ederek Irak'ın zenginliklerini elde etmek isteyen Safevi Devleti'nin ortaya çıkması,
- ✓ Osmanlı Devleti'nin Arap ülkelerini egemenliği altına alma arzusu,
- ✓ Memlukler Devleti'nin zayıfması”

Yukarıda verilen nedenlerden sonra öğrencilere şu sorular sorulmuştur: “Osmanlı Devleti'ni, Arap ülkelerine yönelmeye sevk eden sebepler nelerdir? Sence yukarıda zikredilen sebeplerden hangisi daha kabul edilebilirdir, neden?”

2.3.6.Osmanlı Devleti'nin Arap Ülkelerini İlhak Etmesi (s.54-56)

a) Irak'ın İlhak Edilmesi: Bilindiği üzere Osmanlı, Irak üzerine iki defa sefer düzenlemiştir. Bu seferler Irak-Arap ve Irak-Acem olarak adlandırılır. Onuncu sınıf tarih kitabının bize aktardığına göre iki aşamalı yapılan Irak seferlerinin birinci aşamasında Sultan I. Selim, 1514 yılında Safevileri yenmiş ve Irak'ın kuzeyine girmiştir. Kitabın bahsettiği ikinci Irak seferi ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1534 yılında gerçekleşmiş ve Osmanlılar Safevileri yenerek Irak'ın diğer bölgelerini de ele geçirmişlerdir.

b) Biladü`ş-Şam ve Mısır'ın İlhak Edilmesi: (s.56): Osmanlı Devleti Mercidabık ve Ridaniye savaşları ile Memluklere karşı büyük zaferler kazanmıştır. Bu savaşlarda Osmanlıların başarılı olmasındaki etkenlerden en önemlisi teknoloji kullanımının savunma alanına ivedilikle entegre edilmesiydi. Onuncu sınıf tarih kitabında Memlukler 'in yenilgiye uğramasının sebepleri şu şekilde verilmiştir: “Memlukler Devleti'nin zayıflığı ve savaşta kılıç,

mızrak ve ok gibi konvansiyonel silahları kullanmaya dayanan Memlukler ordusuna karşı kullanılan üst düzey ateşli silah ve toplar olmuştur. “ Avrupa içlerine doğru süregelen seferler Osmanlı ordusuna birçok açıdan tecrübe kazandırmıştı. Bu tecrübeler sonucunda Osmanlı ordusu ateşli silahları kendi ordusunda kullanma konusunda çok ilerlemişti. Aslında ateşli silahların kullanılması İstanbul'un Fethinin ardından dünya devletleri arasında giderek yaygınlaşmaya başlamıştı. Memlûk ordusunun da ateşli silahlara sahip olduğu ancak bu silahların devrin uleması tarafından muhalefete uğradığı için sadece savunma maksatlı kullanıldığı bilinmektedir. ³³ Ancak Osmanlılar hem Memlûklere göre ateşli silahlar yönünden üstün olmaları hem de bu silahların kullanımında ulema sınıfını ve yeniçerileri merkeziyetçi yönetimin getirdiği güçle ikna edebilmeleri sebebiyle iki savaşta da başarı elde etmişlerdir.³⁴Osmanlılar bu iki savaş sonucunda Memluk Devletini ortadan kaldırmışlardır.

c)Yemen`in İlhak Edilmesi (s.56):Osmanlı Devleti Yemen`i ele geçirmek için Aden Körfezi üzerinden bir saldırı gerçekleştirmiş fakat Yemen`in kuzeyini alamamıştır. “Bunun sebebi bölgenin dağlık ve engebeli olması ile Osmanlı filosunun zayıflığı olmuştur.”

Yemen konusu ile ilgili öğrencilere şu soru yöneltilmiştir:” ***Yemen üzerinde tam bir hâkimiyet kurulmasına engel olan faktörler nelerdir?***”

d)Fas`ın İlhak Edilmesi(s.57):Osmanlılar, İspanyolların ve Portekizlilerin Akdeniz kıyılarındaki Arap ülkelerine karşı başlattıkları sömürge savaşları sonrasında bölgede nüfuz kazanmaya başladılar. Osmanlılar Kuzey Afrika`da Oruç ve Barbaros Hayreddin kardeşlere destek vermiş ve Sinan Paşa komutasındaki ordu 1551 yılında Trablus`u ve 1574 yılında Tunus`u ilhak etmiştir.

Bu bölümde ise şu bilgi notu verilmiştir: “*Oruç ve Hayreddin Barbaros kardeşler, Osmanlı Devleti`ne bağlılıklarını ilan eden ve Akdeniz`i savunma projesini üstlenen en meşhur komutanlardandır*”. Ve konunun özet sorusu şöyledir: “*Osmanlılar Marakeş`i (Uzak Fas) devlet sınırları içerisine dâhil etmemişlerdir.*”

³³ Burhan E. Çavdaroğlu, “Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabık ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil”, *Ulakbilge*,2017, Cilt:5 Sayı:14 Vol:5 Issue:14, s.1264-1284.

³⁴ Burhan E. Çavdaroğlu.

2.3.7. Osmanlı Devletinin İdari Sistemi(s.58)

Onuncu sınıf tarih ders kitabında Osmanlı Devletindeki idari yapı aşağıdaki gibi anlatılmıştır:

- a) **Sultan:** Devletin idari ve siyasi olarak hükümdarıdır. Görevleri ise “...vezirleri atamak ve azletmek, orduları komuta etmek ve savaş ve barış ilan etmektir.”
- b) **Sadrızam:** Sultandan sonra gelen ikinci adamdır. “Makamı, günümüzdeki başbakanın makamına benzemektedir. İdari ve askeri sistemleri yöneten Sadrızama aynı zamanda Bâbîâli de denmiştir”.
- c) **Şeyhülislam:** Doğrudan sultan tarafından tayin edilirdi ve “görevi ise müftü, kadı ve vaizleri atamaktı.”
- d) **Osmanlı Devletindeki İdari Taksimat:** “Vilayetler” vali tarafından yönetilir ve bu vali sultanın vekilidir. “Elviye Sancakları” sancakbeyi tarafından yönetilir ve görevi kanunları uygulamaktır. “Kazalar” Sancak beyi bir kaymakam atar ve kazalar bu şekilde yönetilir. “Nahiyeler” nahiye müdürü tarafından yönetilir. “Köyler, Mahalleler ve Haralar” her bir birimin başında görevli bir muhtar bulunur.

2.3.8. Osmanlı Hâkimiyeti Altındaki Arap Ülkelerinin Durumları

i. Sosyal Hayat (s.61)

Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında bulunan halklara kendi dinlerinde ve kültürlerinde özgürlük tanımış, kendi dillerini konuşmalarına olanak sağlamıştır. Osmanlı tebaası olan Araplar onuncu sınıf tarih kitabının bize aktardığına göre aşağıdaki sosyal gruplardan oluşuyordu:

Yöneticiler Tabakası: Bu kesim vali ve vilayetlerdeki büyük memurlardan oluşur. Toplumun en nüfuzlu kesimidir ve Osmanlı Türklerinden oluşur. “Bu tabaka servetler ve araziler üzerinde egemenlik kurmuş ve ahaliye karşı çeşitli türden zulümler uygulamışlardır.”

Yerel Emirler ve Eşraf Tabakası: Toplumda iyi bir yer edinmişlerdir.

Âlimler ve Şeyhler Tabakası.

Avam Tabakası: Toplumun en büyük kesimini oluşturan bu grup işçilerden, ticaretle uğraşanlardan ve çiftçilerden oluşurdu. *“Bu tabaka, Osmanlı Devleti tarafından konulan zalimane vergiler sebebiyle şiddetli fakirlik, yoksulluk ve sıkıntı çekmiştir.”*

Devletin Gayri Müslim Vatandaşları: Osmanlı Devleti bu grubun mensuplarının dini ritüellerine karışmadan özgürce yaşamalarına olanak sağlamıştır.

ii. İlmî Hayat (s.61)

Osmanlıların Arap ülkelerindeki egemenliklerinden önce bu ülkelerde bazı ilmi ve dini merkezler Arap dilini ve kültürünün korunmasında katkı sağlamışlardır. Şam'daki Emevi Camii, Mısır'daki El-Ezher Camii ve Mekke ve Medine'deki Haremeyn gibi. Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde Tanzimat'la birlikte eğitim ve öğretim faaliyetlerine önem verilmiştir. Onuncu sınıf tarih kitabı eğitim ve kültür faaliyetlerinden şöyle bahseder: *“Osmanlı Devleti Tanzimat döneminde eğitime önem verme girişimlerinde bulunmuş olsa da bu girişimler vilayet merkezlerinde ve başkent İstanbul'da medreseler inşa etmekten öteye geçememiştir.*

Diğer yandan merkezlere uzakta kalan kırsal bölgeler ve köyler, medrese inşasındaki büyük eksiklikten dolayı cehalet sıkıntısı çekmişlerdir. Buna ek olarak Osmanlı Devleti Arap ülkelerinde ilim ve kültürün yayılması zaruretine önem vermemiştir. Bu da okuma yazma bilmeme/ümmilik olgusunun yayılmasını artırmıştır.”

iii. Ekonomik Durumlar (s.62-64)

Ekonomik durumun anlatıldığı konuda ise kitabımız bize şu bilgileri sunmuştur: Osmanlı Devleti'nin siyasi durumu ve Avrupa ile olan ilişkileri Arap ülkelerinde iktisadi hayatı etkilemiştir. *“Bu ise Osmanlı Devleti'nin, kendine bağlı vilayetlere uyguladığı tecrit/uzlet durumunun bir neticesidir.”* Arap ülkelerinin ekonomik faaliyetlerinin en önemlileri şöyledir:

Tarım Sektörü: Merkezi hükümetin uyguladığı tarım politikaları ve tarımın o dönemki hali kitapta şöyle özetlenmiştir: *“Osmanlı hâkimiyeti esnasında Arap ülkelerindeki çiftçiler devletten zulüm görmüşlerdir. Çünkü devlet onlara astronomik vergiler koymuştur. Ayrıca iklim koşullarının kötülüğünün, ilkel tarım araçlarının kullanılmasının ve pek çok diğer faktörün, tarımsal üretimin zayıflamasında ve çiftçilerin yaşamlarının kötüleşmesinde etkisi olmuştur.”*

Bu bölümün sonunda öğrencilerin üzerinde düşünmeleri için şöyle bir cümle verilmiştir: **“Osmanlı Devleti’nin kendini beğenmiş politikasının, Arapların yaşamlarının kötüleşmesindeki etkisini düşün!”**

Ticaret Sektörü: Ticaretin “vergilerin artmasına” ve “Arap ülkelerinin müzdarip olduğu tecrit durumuna” rağmen canlı olduğu ve sekteye uğramadığı belirtilmiştir. Bu bölümde öğrencilerden ticaretin canlılığının sebeplerini açıklaması istenmiştir. Hac kafilelerinin Ürdün bölgesinden geçmesi bu canlılığın sebepleri arasında gösterilmiştir.

Sanat ve Zanaat Sektörü: Osmanlı döneminde hammaddenin bolluğu ve mesleki tecrübeler yaygınlığı “*tekstil, sabun, şeker, barut gibi zanaatların*” gelişmesine imkân sağlamıştır. “*Osmanlı döneminde Aclun şehri, tekstil, halıcılık ve iplikçilik zanaatlarıyla tanınırdı. Kadınlar bunları koyunların ve develerin yünlerinden ve kıllarından elleriyle dokurlardı. “Zanaatkârların hangi kademelerde çalıştığından bahsedilerek, usta çırak ilişkilerine değinilmiştir.*

2.3.9. Osmanlı Devletinin Zayıflaması (s.66-67)

Osmanlı Devleti 16. yüzyıl itibariyle tarihinin en geniş sınırlarına ulaşmış ve daha sonra gerileme dönemine girmiştir. Onuncu sınıf tarih kitabının bize aktardığına göre 1924 yılına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti tamamen çökmüştür. Devamında ise “*çökmesinin ardında iki önemli faktör vardır: İç Faktörler ve Dış Faktörler.*” ifadeleri kullanılmıştır.

2.3.10.İç Faktörler: Osmanlı devleti kademeli olarak bir çöküş içerisine girmiştir. Bu çöküşün iç faktörleri şöyle sıralanmıştır:

“Osmanlı Devleti ’nin Zayıflamasına Neden Olan İç Faktörler:

- a- *Osmanlı sultanlarının zayıflaması.*
- b- *Arap toplumlarında milliyetçi bilincin ortaya çıkması.*
- c- *Yeniçeri ocağının zayıflaması.*
- d- *Vergi toplama sisteminin kötülüğü.”*

2.3.11.Dış Faktörler(s.67-68): Devletin zayıflamasına neden birçok faktör olsa da bunların en önemlisi “*Şark Meselesi*” dir.

1699 yılında Osmanlı ve Kutsal İttifak arasında imzalanan Karlofça antlaşmasından sonra, Osmanlı Devleti büyük oranda güç ve toprak kaybetmiştir. Karlofça sonun başlangıcı olarak kabul edilmiş ve devlet gerileme dönemine girmiştir. İşte tam da burada Şark Meselesi baş göstermiş, Batılı devletler Osmanlı mirası üzerinde bir paylaşım yapmak için birbirleriyle yarış içine girmişlerdir. Dönemin Çarlık Rusya’sı, İngiltere, Fransa ve Avusturya Osmanlı üzerinde çeşitli emeller ve politikalar yürütmüşler, Asya, Afrika ve Orta Doğuda Osmanlı mirası olan toprakları paylaşmak adına birbirleriyle üstünlük mücadelesine girmişlerdir.³⁵ Özetle, Şark Meselesi Türklerin Anadolu`dan atılıp Anadolu`nun tekrar Hristiyanlaştırılması ideali ile açıklanabilir.

Onuncu sınıf tarih kitabının bize aktardığına göre Şark Meselesinin ortaya çıkmasında Avrupalı Devletlerin Osmanlı`nın Asya`da Avrupa`da ve Afrika`daki topraklarını paylaşma hususunda yaşadıkları anlaşmazlık etkili olmuştur. Şark Meselesinin sebepleri ise şöyle sıralanmıştır:

“Şark Meselesinin Ortaya Çıkmasının Sebepleri

- *Sömürgecilik rekabeti.*
- *Osmanlı vilayetlerinin konumunun, ticari yollar üzerindeki stratejik ve askeri önemi.*
- *Osmanlı Devleti`nin zayıflaması ve iç işlerini düzeltme hususunda aciz kalması.*
- *Avrupa ülkelerinin menfaatlerinin çelişmesi ve Osmanlının sahip olduğu topraklar üzerindeki aşırı istekleri.”*

2.3.12.Şark Meselesinin Aşamaları

Şark meselesinin geçtiği aşamalar onuncu sınıf tarih kitabında şu şekilde nakledilmiştir:

Birinci Aşama: Avusturya ve Rusya 1566`dan 18.yüzyılın sonlarına dek Osmanlı`nın iç işlerine müdahale ederek, Devlet-i Aliye`ye bağlı devletlerde ayaklanmalar çıkarmışlardır.

³⁵ Emruhan Yalçın, “Şark Meselesi ve Emperyalistlerin Türk Politikası”, *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:4 Aralık 2015, s.75-104.

Rusya Karadeniz'in kuzeyini ve Kırım'ı, Avusturya ise Macaristan'ı ele geçirmiştir. Sonuç olarak, Rusya ve Avusturya Balkanlara egemen olarak doğu batı arasındaki ticareti kontrol etme konusunda birbirleriyle yarışmışlardır.

İkinci Aşama: Şark meselesinin bu aşaması Osmanlı adına çok daha çetin bir dönemdir. 19. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan bu merhalede, Osmanlı devleti birçok krizle baş başa kalmıştır.

2.3.13.Fransa'nın Mısır'a ve Biladü's-Şam'a Saldırması (1798):

Fransa ve İngiltere arasında Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşma konusunda büyük bir rekabet yaşanıyordu. Bu sebeple Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız ordusu Mısır'ın İskenderiye limanını ele geçirmiş, daha sonra Mısır'a girmiştir. Biladü's-Şam'ı ele geçirmek isteyen Napolyon “*komutan Ahmed Paşa el-Cezzâr'ın uyanıklığı, surlarının sağlamlığı, halkının savunma konusundaki cesareti, Fransa orduları arasında yayılan taun hastalığı ve Osmanlı ile İngiliz filolarının yardımı sebebiyle işgal edemediği Akka şehrinin sağlamlığı karşısında şaşkına dönmüş*” ve Fransız ordusu bozguna uğrayarak Fransa'ya geri dönmek zorunda kalmıştır.

Bu bölüm sonunda öğrencilere şu soru yöneltilmiştir: “*Napolyon'un Bilâdü's-Şâm'a karşı saldırısında başarısız olmasının sebebi nedir?*”

2.3.14.Yunan Ayaklanması (1821): Rusya ve Avrupa ülkelerinin müdahale etmesiyle Yunanistan'da büyük olaylar sonucunda ayaklanmalar çıkar ve Osmanlı Sultanı Yunanistan'a bağımsızlığını vermek zorunda kalır.

Öteden beri Yunan tarihini ve kültürünü kendine referans edinen Avrupa devletleri, önceleri Mora yarımadasında başlayan daha sonra ülkenin diğer kısımlarına da yayılan bu isyanı desteklemiş, ulus devlet fikrinin Yunanistan'da oluşması için azami gayret göstermişlerdir.³⁶ Bunun yanı sıra, Yunanlarda diğer gayrimüslim Osmanlı tebaasının tersine kendi egemenlik hayallerini Avrupalı kimliği ile birleştiriyorlar,³⁷ böylece Avrupa'yı arkalarına almış oluyorlardı.

³⁶ Feryal Tansuğ, “Tahayyül Edilen Bağımsızlık: Yunan İsyânında Semadirek Adası” *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:7 Sayı:1, Mart 2021, s.294-321.

³⁷ Feryal Tansuğ.

1831 yılında Mısır valisi Biladü`ş-Şam da ve Mısırda yayılarak Osmanlı aleyhinde yayılımcı politika izlemişti ve burada büyük bir devlet oluşturma isteğine sahipti.

2.3.15.Kırım Savaşı(1856): Osmanlı sultanı, Rus çarının Ortodoks cemaatini yönetmesine karşı çıkmıştı. Dolayısıyla Kırım Savaşı patlak verdi. Kırım Savaşı hem bu idealin gerçekleşmemesi hem de Rusların sıcak denizlere inme arzusunun önüne geçmek içindir.

2.3.16.Osmanlı Devleti`nin Çöküşü (s.69-70)

Osmanlı Devleti`nin çöküşünü hızlandıran evre İttihat ve Terakki Cemiyetinin başa gelmesiyle 1908 yılında olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti II. Abdülhamit`i azledip yerine Sultan Mehmed Reşat`ı getirmiş böylece sultanın konumu tamamen yetkisiz bir pozisyona düşmüştür.

İttihat ve Terakki`nin kendine has yöntemleri devletin hızla dağılmasına sebep olmuştur. Bu yöntemleri onuncu sınıf tarih kitabına göre şöyle sıralayabiliriz:

1. *“Türkleştirme, yani Türk ırkını devletin diğer milliyetleri karşısında üstün konuma getirme çağrısında bulunma,*
2. *Türk tarihini ihya etme,*
3. *İslam ve öğretileriyle savaşıma,*
4. *Arapçayla savaşıma.”*

Yine kitabımızın aktardığına göre İttihat ve Terakki yönetimindeki Osmanlı devletinin Almanya ve Avusturya ile birlikte I. Dünya Savaşına girme kararı bu hükümetin aldığı en tehlikeli karardır. Osmanlının bu savaşta tarafsız kalması kitaba göre en uygun durumdur. Kitabımız bu tarafsızlığın gerekçesini şöyle açıklar: *“Oysaki onlar için en uygun olanı tarafsız olarak kalmalarıydı. Bu, Şerif Hüseyin b. Ali`nin Osmanlı Devleti`ne verdiği en bariz tavsiyelerden biriydi ancak onlar buna cevap vermediler. Bu durum, Arap ümmetinin izzeti ve kerametinin gerçekleşmesi için özgürlük ve bağımsızlık sloganları attığı büyük Arap ayaklanmasını ilan ettiği zaman Şerif Hüseyin`i 1916 yılında Arapları komuta etmeye sevk etmiştir. Birinci dünya savaşı ittifak devletlerinin itilaf devletleri (İngiltere, Fransa ve ABD) tarafından hezimete uğratılmasıyla son bulduğunda Şerif Hüseyin`in politikası ve tecrübesi netliğe kavuşmuştur”.* Ürdün Haşimi Krallığının (önce İngiliz mandası ve daha sonra da

emirlik olan günümüz Ürdün toprakları) ilk liderlerinden olan Şerif Hüseyin I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devletinin Mekke Emiri olarak görev yapmaktaydı. Bu vazife sırasında İngilizlerle yakın temasta olan Şerif Hüseyin bazı üst düzey İngiliz yetkililerle de mektup alışverişinde bulunmuş karşılıklı sözler alıp vermiştir. İttihat ve Terakki hükümetinin I. Dünya Savaşına girme kararına şiddetle karşı olan Şerif Hüseyin Sultan Mehmed Reşat'a şöyle bir mektup yazmıştır: “ *Sultan hazretleri, Balkan Savaşı'nın ne şekilde sona erdiğini iyi bilmektedirler. Devletin ihtiyaç duyduğu teçhizatı henüz tedarik edemediği ve hazırlıklarını tamamlayamadığı da malum-i âlileridir. Almanya'nın yanında savaşa girmek büyük bir tehlikeyi beraberinde getirecektir. Çünkü devletimizin kullandığı silah ve teçhizatın tamamı Almanya'dan gelmektedir. Osmanlı top ve silah fabrikaları, orduyu gereği gibi teçhiz edecek yahut savaşta kaybedilmesi muhtemel silah ve mühimmatın yerine yenisini yetiştirecek durumda değildir. Buna ek olarak, devletin güney bölgeleri, mesela Basra, Yemen ve Hicaz, her an saldırıya hazır bekleyen düşman devletlerin deniz kuvvetleri tarafından kuşatılmış durumdadır. Böylesi saldırılar, söz konusu bölgeleri çok zor durumda bırakacaktır.*

Herhalde devlet ülke savunması için halkının vatanseverliğine güveniyor. Ancak sivil vatandaşlar düzenli ordular gibi silahlı olmadığından, Avrupa'nın düzenli ordularına karşı koyabilecek durumda değildir. Sultan hazretleri, Allah aşkına savaşa girmeyiniz! Bana kalırsa, Almanya'nın yanında savaşa girmemizi isteyen herkes ya ne söylediğinin farkında değildir yahut büyük bir ihanet içindedir.”³⁸

Bilindiği üzere I. Dünya Savaşı sonunda yenilen Osmanlı Devleti'nin toprakları itilaf devletleri arasında paylaşılmıştı. Ancak ulusal kurtuluş savaşıyla birlikte düşman yurttan kovulmuş 29 Ekim 1923'te Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. 3 Mart 1924 tarihinde ise halifelik ilga edilmiştir.

Bu savaşın neticesinde onuncu sınıf tarih kitabında Şerif Hüseyin b. Ali'nin öngörülerinin doğru olduğu savunulmuş ve şu satırlara yer verilmiştir:” *Şerif Hüseyin b. Ali'nin evlatları halen Arapların birliği ve haklarının korunması için çabalayan milliyetçi role bağlı kalmaya devam etmektedirler.”*

³⁸ Kral Abdullah (Tercüme: Halit Özkan), “Biz Osmanlıya Neden İsyan Ettik?” *Klasik Kitap* 2013, 10.Baskı, s.86.

2.3.17.Osmanlı Döneminde Doğu Ürdün (s.72)

Doğu Ürdün 1516 Mercidabık savaşıyla Osmanlı topraklarına dâhil edilmiş ve Ajlun Sancağı adıyla yeni idare biçimine tabi tutulmuştur.

2.3.18.Siyasi ve İdari Hayat(s.72): Osmanlı Devleti Ürdün topraklarında hüküm sürmeye başladığında buradaki yerel yönetimlere müdahale etmemiştir. Aşağıda onuncu sınıf tarih kitabından nakledilen metin bu konuyla ilgilidir:

“Osmanlı Devleti, Aclun sancağındaki mahalli liderlikleri tanımış ve onlara, güvenliğin yeninden tesis edilmesi ve devletin sancaktan alması gereken vergilerin toplanması ve Şam hac kafilesinin ve hacıların kontrol edilip güvenliklerinin sağlanması görevlerini vermiştir. Aclun sancağı, Ürdün’ün doğu bölgesindeki araziler üzerinden, bir taraftan Kahire ile Şam’ı bağlayan diğer taraftan Şam ile Mekke’yi bağlayan yol ağının önemli bir kısmını kontrol etmiştir.” ³⁹

Bu metnin bitiminde öğrencilere sorulan soru şu şekildedir:” **Metne göre Ürdün’ün Osmanlı dönemindeki konumunun önemi nedir?”**

Osmanlı Devleti 17.ve 18. yüzyıllarda otoritesini kaybettikçe Ürdün’ün doğusundan çekilmiş, bu bölgelerin yönetimi yerel idarelere kalmıştır. Ancak Doğu Ürdün’de çatışmalar baş göstermiş, bunun üzerine Filistin’den Zahir El-Ömer ve Ahmet Cezzar Paşa bölgede egemenlik kurmak için birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Öte yandan Biladü’ş-Şam da ki Osmanlı valisi Mehmet Ali Paşa yönetimini kuvvetlendirmek ve Ürdün’ün Doğusunda egemen olan yerel güçlerle mutlak bir mücadeleye girişmiştir. Bu sebeple Ürdün’ün Doğusunda *“zorunlu askerlik, vergi koyma ve ahaliyi silahsızlandırma gibi uygulamalara karşı geniş protesto hareketleri baş göstermiştir.”*

Osmanlı Devleti reform hareketleri kapsamında Kanun-i Esasiyi (1876) ilan etmiş ve böylece Ürdün’ün Doğusunda da yerel halk yönetime katılma imkânı elde etmiştir. Halkın temsili Şam’da bulunan *“Umumi Vilayet Meclisi ve Mebusan Meclisinde (genel merkezi İstanbul’da bulunan parlamento)”* vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Devlet 1914 yılında Almanya saflarında savaşa dâhil olmuş umumi savaş seferberliği ilan edilmiştir. Kitabımıza göre *“...askeri hizmet kanunu Ürdün’ün doğu bölgesi üzerinde de tatbik edilmiştir. 1916*

³⁹ Muhammad Adnan Al-Bakhit ve Novan Al-Sawariya, Ajloun Tugay’ının ayrıntılı not defteri No. (185), MS 2011, s. 17) (Ürdün 10.Sınıf-1.Dönem Tarih Ders Kitabında Aktarılmıştır, s.72)

yılında Şerif Hüseyin b. Ali, Arapları zulüm ve istibdattan kurtarmak için büyük Arap ayaklanmasına komuta etmiştir. Ürdünlüler Arap meselelerini savunma amacıyla bu ayaklanmaya katılmış ve Arapların kalkınması ve ittihatçıların zulmünden kurtulması yolunda fedakârlık göstermişlerdir.”

2.3.19. Sosyal Hayat (s.73): Onuncu sınıf tarih kitabı Ürdün'deki sosyal hayatı şu şekilde özetler. Doğu Ürdün'de yaşayan halk gelenek ve göreneklerine sahip çıkan bir halktır ve şu iki gruba ayrılır:

a) Çiftçiler: Tarım ve hayvancılıkla uğraşan köylüler nahiyelerde ve kasabalarda taştan yapılmış evlerde yaşarlar.

b) Bedeviler: Göçebe bir toplum olan bedeviler kıl çadırlarda yaşarlar ve hayvancılıkla uğraşırlar.

Halk bütün kesimleriyle arazilerin ekilip biçilmesine, tarımın gelişmesine, güvenliğin temin edilmesine ve Hicaz demiryolunun işlevini emin bir ortamda yapmasına gayret göstermiştir.

2.3.20. Ekonomik Hayat (s.74-77)

a) Toprak ve Tarım: Doğu Ürdün'de tarım hububat yönünden gelişmiştir ve buğday, arpa, mercimek ve nohut gibi birçok farklı ürün yetiştirilir. Bunun yanı sıra zeytin, üzüm, elma ve incir bölgenin diğer tarım ürünleridir.

Tarlaları sürme ve biçme konusunda hayvanlar ve tırmık, elek, pulluk, orak ve el değirmeni gibi geleneksel araçlar kullanılmıştır. Aşağıda verilen okuma parçası ile kitabımız bize Osmanlı döneminde Ürdünlü çiftçilerin durumunu anlatmaktadır:

“Osmanlı Devleti'nin tarım sektörünü geliştirmek için aldığı önlemlere rağmen çiftçi, Osmanlı memurlarının yolsuzluğunun ve tekerrür eden saldırganlıklarının sıkıntısını çekmeye devam etmiştir. Ayrıca vergi sistemi ve zalimane vergi tahsil yöntemleri, çiftçinin yaşam kalitesinin düşmesine katkıda bulunmuştur. Buna ek olarak bir de tarımsal çalışma yapmaya gücü yeten genç unsurların olmaması ve Osmanlı Devleti otoritesinin bölgede bulunmaması sebebiyle tarımsal durumun kötüleşmesine katkı sağlayan askere alma sistemi vardır. Tüm bunlar çiftçiye karşı saldırganlıkların artmasına ve güvenliğin kaybolmasına katkıda bulunmuştur.”

b) Zanaat: Doğu Ürdün`de sepet yapma, çömlekçilik, tohum ezme, zeytinyağı sıkma yün dokuma ve meyve kurutma gibi belli başlı zanaatlar uygulanmaktaydı. Ayrıca terzilik, demircilik, marangozluk ve bakır beyazlatma gibi popüler olan meslekler daha sonra Osmanlı Devleti`nin koyduğu ağır vergiler sebebiyle zamanla gerilemiştir.

c)Ticaret: Doğu Ürdün`de iç ve dış olmak üzere iki çeşit ticaret mevcuttur;

- ✓ *İç Ticaret:* Köylülerin ve bedevilerin kendi ürettikleri malları takas ya da satış yöntemiyle Doğu Ürdün`de yaptıkları ticaretten oluşuyordu.
- ✓ *Dış Ticaret:* Doğu Ürdün halkı kendi ürettikleri malları çevredeki Beysan, Akka, Kudüs, El-Halil ve Şam gibi çeşitli şehirlere götürüp satardı. Doğu Ürdün halkının dış ticareti gayet canlı ve iyi bir gelir getiriyordu. Şam hac kfilesinin bu bölgeden geçmesi de ticareti geliştiren önemli bir faktördür. Osmanlı Devleti`nin hâkimiyetinde bulunan Doğu Ürdün`de özellikle İttihat ve Terakki`nin başa gelmesiyle ticari hayat birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Bu durum “*devletin halkı himaye etme ve durumlarını düzeltme hususunda görevini yerine getirmekten aciz kalmasına, halkın zulüm ve istibdat altında hissetmesine yol açmıştır.*”

Aşağıda verilen okuma metnine ve sorusuna ise halkın yaşadığı bu mağduriyetleri göz önüne sermek için kitapta yer verilmiştir:

“Osmanlı Devleti 1914 yılında birinci dünya savaşına katılmak için genel seferberlik ilan eder etmez, savaşa hazır olmamasının bir sonucu olarak Ürdün`ün doğusunda, savaş masrafları adı altında tüccarların malına el koymak gibi pek çok zalimane önlemler almıştır. Osmanlı subayları ekin ve ürün depolarını kuşatıyor, içerisinde bulunan malzemeleri kaydediyor ve bu malların sahiplerinin malları üzerinde tasarrufla bulunmalarını engelliyorlardı. Osmanlı Devleti`nin ahali üzerindeki baskısının şiddetinin artmasının bir sonucu olarak finansal kaynaklar azalmış, açlık ve hastalıklar yayılmıştır.”

Bu metne bağlı olarak da aşağıdaki soru sorulmuştur:

“Osmanlı Devleti`nin 1914 yılındaki birinci dünya savaşından önce Ürdün`ün doğusunda aldığı zalimane önlemleri açıkla!”

2.3.21. X. SINIF İKİNCİ DÖNEM TARİH DERS KİTABI

Onuncu sınıf ikinci dönem tarih ders kitabı 3. ve 4. ünitelerden oluşmaktadır. Sadece 4. ünite/4. bölüm tez konusu ile alakalı olduğu için bu bölümde incelenecektir. Kitabımızın orijinal ismi ise şu şekildedir: *Onuncu Sınıf İçin Tarih Ders Kitabı, İkinci Dönem, 2017, Ürdün Müfredatı* .

Onuncu sınıf birinci dönem tarih kitabında Şark Meselesi ve Osmanlıyı yıkılışa götüren sebepler detaylıca anlatılmıştı. İkinci dönem tarih kitabında ise birinci dünya savaşı öncesinde yaygınlaşan Arap milliyetçiliğinden ve Osmanlı Devletine karşı olan yıkıcı etkilerinden bahsedilmektedir.

2.3.22. Büyük “Arap Devrimi”(s.71)

Osmanlı parlamentosunda Hicaz Emiri olan Şerif El-Hüseyin 1916 yılının Haziran ayında “Büyük Arap Devrimini” ilan etti. Bu devrim onuncu sınıf 2.dönem tarih kitabının aktardığına göre “Arap halklarının, Türk yönetiminden hür olmasına, Arap halkının yaşadığı zulüm ve baskıdan kurtulmasına öncülük etti. Devrim, Arap Asya’sındaki Arap ülkelerini Osmanlı yönetiminin prangalarından kurtarmayı başardı.” Dolayısıyla bu ayaklanma, bir “özgürlük mücadelesi” olarak Ürdün tarih kitaplarında ki yerini almıştır.

2.3.23. Büyük “Arap Devrimi`nin” Dolaylı Sebepleri

Onuncu sınıf ikinci dönem tarih kitabında aktarıldığına göre, Arapların içinde bulunduğu şartların bir devrime gebe olduğunu ve Şerif Hüseyin önderliğinde bu devrimin Osmanlı Devletine karşı yapıldığından bahseder. Bu devrimi tetikleyen sebepler ise şu şekilde verilmiştir:

- i. Milliyetçilik akımının etkisiyle gelişen “*Arap Ulusal Bilinci*” ve İttihat ve Terakki hükümetinin reform taleplerine olumlu bir tepki vermemesi,
- ii. İttihat ve Terakki üyelerinin Arap vilayetlerinde uyguladığı “*Türkleştirme politikası*”,
- iii. Arap halkının bağımsız olma ve Türklerin kendilerine egemen olmasından kurtulma isteği,
- iv. Arap vilayetlerinin giderek kötüye giden siyasi, toplumsal ve ekonomik durumu,
- v. Osmanlı Devletinin zayıflaması ve birçok vilayette kontrolü kaybetmesi,
- vi. Kuzey Afrika’daki Osmanlının Arap vilayetlerinin devletin elinden çıkması ve Osmanlı Devleti`nin buna dur diyememesi.

Kitapta verilen tüm bu sebeplerden sonra “*Türkleştirme Politikası*” şu şekilde açıklanmıştır: “*Türkleştirme politikası: İttihatçıların Osmanlı tebaasını Türkleştirerek, asıl kültürlerini değiştirmek suretiyle, onlara Arapçanın yerine Türk dilini ve kültürünü dayatarak ve fahiş vergiler koyarak uyguladıkları bir politikadır.*”

2.3.24. Büyük “Arap Devriminin” Doğrudan Sebepleri(s.72)

Arap ayaklanmasının öncelikli sebepleri onuncu sınıf ikinci dönem tarih ders kitabında şu şekilde sıralanmıştır:

- i. Cemal Paşa'nın Arap halklarına uyguladığı politikalar ve “*işkence etmesi*”
- ii. Arap askerlerinin kendi topraklarından daha uzak yerlere sürülmesi,
- iii. Arap münevverlerinin infazları ve bu kimselerinin ailelerinin de sürgüne gönderilmesi,
- iv. Savaş gelirlerinin karşılanması için yerel halkın tarımdan elde ettiği ürünlere el konulması sonucu oluşan kıtlık,
- v. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına Almanya ile beraber girince Arap halkları kendi ülkelerinin sömürgecilik tehdidine maruz kalacağından korkmaları.”

Cemal Paşa'nın kendi otoritesini bölgede sağlamlaştırmak için sert politikalar uyguladığı Suriye cephesi vazifesi döneminde birçok kişi idam edilmişti. Bu kişilerden birçoğunun hakkında yeterli kanıt bulunmaması ve neden öldürüldüklerinin halka doğru bir şekilde aktarılmaması Araplar üzerinde kin ve nefret oluşmasına sebep oldu. Böylece Cemal Paşa'ya duyulan güçlü kin ve öfke duyguları onları İtilaf devletlerine yöneltmiş, Türk-Arap düşmanlığı körüklenmiştir. Maalesef bu düşmanlık tohumlarının ekilmesinde katkısı bulunan Cemal Paşa'nın yanlış siyaseti Arap ayaklanmasının da hızlanmasına vesile olmuştur.⁴⁰

Cemal Paşa kendi hatıratında da Şam'a ilk tayin olduğu zamandan ve oradaki icraatlarından bahseder. Arap coğrafyasında din temelli bir birlik oluşturarak devletin yıkılmaya doğru giden sürecini durdurmak ister. Bu sebeple Şam'da bir edebiyat etkinliği düzenler ve önde gelen bütün Arap ihtilalcilerini davet eder. O temsilde yapılan Arap yanlısı konuşmaları övgüyle dinler ve alkışlarıyla onaylar. Kendisi de bu temsilin sonunda Arap ve Türk birliğinin önemini vurguladığı şöyle bir konuşma yapar: “*Efendiler! Fırkamızın Araplar hakkında uygulamak istediği program o kadar geniştir ki, bunu siz tasavvur bile edemezsiniz. Mesela ben Arap ve Türk bu iki kavmin aynı halifeye bağlı bağımsız millet halinde*

⁴⁰ Nevzat Sağlam, “Şerif Hüseyin ve Siyasi Propaganda Aracı Olarak El-Kible Gazetesi” *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2 s.141-173.

birleşmesini sakıncalı görenlerden değilim. Bu amaca ulaşmak için çok çalışmak, aramızdaki din ve vatan hainlerini tard ve def etmek, düşman parası ile hareket eden hainlerin içimizde bulunmaması gerekir. Size burasını söylemek isterim ki, İstanbul'da ve Türklerle meskûn İslam memleketlerinde bugün gördüğünüz Türklük akımı Arap cereyanına kesinlikle karşı değildir.... Ben Türk ve Arap gençliğine şunu söylüyorum ki, bu iki millet birbirlerinden ayrıldıkları anda, her ikisi de yok olmaya mahkûmdurlar... ”⁴¹

2.3.25.Şerif Hüseyin (s.72)



“Resim.3:Eş-Şerif Hüseyin Bin Ali”

Şerif Hüseyin hakkında biyografik bilgilere yer verilen bu bölümde onun ne kadar züht ve takva sahibi bir kimse olduğundan ve soyunun Hz. Muhammed (S.A.V) `e dayanan saygın bir kişi olduğundan bahsedilir.

2.3.26.Büyük “Arap Devriminin” Unsurları(s.73)

Onuncu sınıf tarih kitabını bizlere aktardığına göre “*Büyük Arap Devrimi*” ni oluşturan belli başlı unsurlar şu şekildedir:

- i. *“Özgürlük, Arap Egemenliği, doğru İslamiyet’i ve Arap milliyetçiliğini canlandırmak,*
- ii. *Arapların ortak davalarına olan bağlılığı,*
- iii. *Şerif Hüseyin tarafından temsil edilen, Arap ve uluslararası düzeyde nitelikli ve makbul bir liderlik oluşturur.”*

Devrimin unsurları sayıldıktan sonra öğrencilere yöneltilen soruda lider olan kimsenin karakterinin önderlik ettiği davada kitleleri hedefe götürmede bir önemi olup olmadığı sorulmuştur.

⁴¹ Cemal Paşa, *Anılarım 1913-1922*, Yayına Hazırlayan: Fahri Parin, Paraf Yayıncılık, Temmuz 2010, s.245-247.

2.3.27.“Devrimin” Duyulması ve Gidişatı (s.72)

Onuncu sınıf tarih ders kitabının bize aktardığına göre, Osmanlı devletine karşı ilk kurşunun atılması 10 Haziran 1916 tarihinde gerçekleşmiş ve 29 Haziran gününde ise Şerif Hüseyin tarafından Arap ülkelerinin Türk hâkimiyetinden bağımsızlığını ilan eden genelge yayımlanmıştır. Yayımlanan bu genelgeye göre gerçekleştirilen bu “devrim” bir Arap ve İslam devrimidir. Sadece bir kavime, bölgeye ya da mezhebe ait olmadığı için bütün Arapları kapsayıcı olmuştur.

Şerif Hüseyin ve destekçileri Osmanlıya karşı bağımsızlık ilan ettikten sonra oğulları Emir Abdullah (daha sonra I. Abdullah, Ürdün Kralı), Emir Ali (daha sonra Hicaz Kralı), Emir Faysal (daha sonra Irak Kralı) ve aralarında Arap orduları Erkan-ı Harp reisi Aziz Ali El-Mısri Bey, Mekke âlimleri ve müftüleri ve diğer birçok eşraftan kimseler onun “Arap Kralı” ilan edilmesi kararına varmıştı.⁴² Çünkü emir Abdullah`a göre ayaklanmadan sonra Şerif Hüseyin ve etrafındakiler Türklerce “ası”, Türklerin düşmanları tarafından birer kahraman olarak kabul edilmekteydiler. Nitekim “Arap Kralı” mevzusunu babasıyla görüştüğünde, Şerif Hüseyin`in bunu kesin bir dille reddettiğini ve kendisinin krallık gibi bir derdi olmadığını söyler. Ancak Emir Abdullah “Arap Krallığı teklifinde” ısrarcı olmuş ve babasının bu teklifi kabul etmediği takdirde kendisinin ve diğer eşrafın devrim için çalışmaktan vazgeçeceklerinin söylemesi üzerine Şerif Hüseyin bu teklifi kabul eder ve oradaki herkes ona yeni kral olarak biat ederler.⁴³

Onuncu sınıf tarih kitabında Şerif Hüseyin`in yayımladığı genelgedeki önemli husus şöyle verilmiştir: “*Osmanlı devletinde İttihat ve Terakki Cemiyeti ortaya çıktı. Cemiyet, devletin idaresini ve tüm işlerini kontrol altına alabilmişti. Böylece dini istikametten ve doğru şeriat anlayışından saptılar. Padişahın şer`î ve kanuni tasarruf hakkını gasp ettiler, ihtilalci cemiyetlerinin gizli kararlarını padişaha ve millet meclisine uygulattılar. Osmanlı devletinin parasını çarçur ettiler ve devlete fahiş borçlar yüklediler.*” Şerif Hüseyin tarafından yayımlanan bu genelge ile İttihat ve Terakki hükümeti devletin kötü gidişattan sorumlu tutuluyor ve devlete verdiği zararlar aktarılıyordu. Aşağıda verilen haritada ise “Büyük Arap Devrimi” ordusunun rotası verilmiş ve bu ordunun neden Hicaz demiryolunu hedef aldığı sorusu öğrencilere yöneltilmiştir.

⁴² Kral Abdullah, s.121.

⁴³ Kral Abdullah, s.123.



Harita:5 Büyük "Arap Devrimi" Ordusunun Yol Haritası (s.74)

2.3.28. Büyük "Arap Devriminin" Sonuçları (s.75)

Onuncu sınıf tarih kitabında Büyük "Arap Devrimi'nin" sonuçları şöyle verilmiştir:

- i. "Arap davasını hayata geçirilmesi ve büyük ülkeler tarafından tanınmasını sağlamak.
- ii. Arapların kendi kaderini tayin etme hakkı,
- iii. Suriye, Irak ve Ürdün'de bağımsız Arap krallıkları kurulması,
- iv. Arapların manevi birliğinin yeniden tesis edilmesi sağlanmıştır."

2.3.29. "Büyük Arap Devrimi'nin" Bayrağı (s.75):

Günümüzde Ürdün Haşimi Krallığı'nın bayrağına çok benzeyen bu bayrak üstte siyah, ortada yeşil ve altta beyaz üç paralel rengin kırmızı bir üçgene sabitlenmesinden oluşur. Bu bayrak tasarımının aynı gün Hicaz Haşimi Krallığı bayrağı olarak kabul edilir. Bayrakta yer alan siyah; Hz. Muhammed (S.A.V) 'in ve Abbasilerin sancağını, yeşil; Ehli Beyt-i ve Fatimileri, beyaz; Emevileri ve kırmızı üçgende, Haşimi ailesini temsil eder.

2.4.1 XI. SINIF TARİH DERS KİTABI

On birinci sınıf tarih ders kitabı tek nüshadan oluşur ve yıl boyunca aynı kitap okutulur. Kitabın tam ismi şöyledir: "تاب مادة تاريخ الاردن للصف الاول الثانوي للفروع كافة 2018 المنهاج"

الاردني”*“Tüm Branşlar İçin Lise İlk Yılı İçin Ürdün Tarihi Konu Kitabı, 2018, Ürdün Müfredatı”*. Bu kitap isminden de anlaşılacağı gibi tüm lise kademelerinde okutulur. Bu kitap yedi üniteden oluşmaktadır, sadece dördüncü ünite tez konusuyla doğrudan alakalı olduğu için burada yer verilecektir.

2.4.2.Osmanlı Devleti Döneminde Ürdün (1516-1916)

2.4.3.Ürdün`de Osmanlı`nın İdari Bölümleri (s.86): Ürdün 1516 yılında yapılan Mercidabık savaşında Osmanlı Devleti`nin galip gelmesiyle birlikte Türk idaresi altına girmiştir. Osmanlılar Bilad-ü Eş-Şam bölgesini Şam, Halep ve Trablus olmak üzere 3 bölgeye ayırmışlardır. Ürdün bu Şam bölgesinin bir parçasıydı.

On altıncı yüzyılın başında ise Ürdün iki sancağa ayrılmıştı:

- Aclun Sancağı(Aclun Livası); Aclun, Salt, AlGhor, Karak, Cebel Beni Hamide ve Şubak nahiyelerinden oluşmaktadır. Bu nahiyelerin hepsi meskûn mahaldir.
- Havran Sancağı (Havran Livası); Ürdün`den Beni Kenan olan bölgeyi kapsar.

Osmanlı Sultanı I. Selim (1512-1520) Ürdün`de ki yerel liderleri değiştirmemiş, bölgesel yönetimlere onlarla devam etmiştir. 17.ve18. Yüzyıllara gelindiğinde Osmanlı Devleti`nin merkezi otoritesi giderek kan kaybediyordu ve otorite boşluğu oluşmaya başladı. Öte yandan, yerel yönetimler zamanla daha da güçlenmeye başladı. Dolayısıyla Osmanlı Devlet bütün vilayetleri kapsayıcı reform hareketlerini başlatmak zorunda kaldı.

2.4.4.Biladü`ş-Şam`da ki Yerel Liderler ve Aileler (s.86-87): 17. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti`nin Biladü`ş-Şam bölgesindeki hâkimiyeti azalmaya başladı. Nitekim bölgede ki yerel liderler ve bazı köklü aileler merkezi hükümete karşı itaatsizliğe giriştiler. Osmanlı Devleti`nin zayıflayan otoritesinden ve iç ve dış harplerle meşguliyetinden istifade eden bu aileler kendi egemenliklerini ilan ettiler. Bu ailelerin öne çıkan isimleri şu şekilde sıralanabilir: Prens Fahreddin Al-Maani, Zahir El-Ömer Ez-Zeydani ve Cezzar Ahmet Paşa.

O dönemde bu kimseler yerel halk üzerinde güçlü bir etkiye sahiptiler. Bunun en büyük sebebi, Osmanlı Devletine karşı kendi isyanlarında yerel halk desteğini almak istemeleriydi. Dolayısıyla, halkı birbirine düşürmek ve aralarında çatışma çıkarmak için

ellerinden geleni yaptılar. Hatta öyle ki, Şam Valisi ve Prens Fahreddin arasında anlaşmazlık çıktığında Ürdünlü diğer aileler prensin yanında Osmanlı valisine karşı saf tutmuşlardır.

Cezzar Ahmet Paşa Aclun ve diğer Ürdün şehirlerinde mutlak hâkimiyet sağlayabilmek için halkın bir kısmına yakınlık kurarken diğer bir kısmına ise düşmanlık gösterdi. Böylece kabileler arası bir husumet ortaya çıktı. Bu husumet sonucunda bazı Ürdünlüler yerlerini yurtlarını terk etmek zorunda kaldı ve onların yerine başka aileler gelip yerleştiler. Bu durum karşısında yerli halk Cezzar Ahmet Paşa birliklerine karşı koydu ve iki grup 1776 yılında çarpıştılar. Bu muharebe sonucunda yerel halk Cezzar Ahmet Paşa'nın birliklerini mağlup ettiler. Yaklaşık 25 yıl sonra Napolyon Bonapart komutasındaki Fransızlara karşı Cezzar Ahmet Paşaya destek veren yerel halk Akka şehrinin kuşatmasında önemli bir rol oynamıştır.

“Cezzar Ahmet Paşa, Avrupa ile ticaretin ve vergilendirmenin arttığı, sıkı bir şekilde kontrol edilen Filistin'e başkanlık ediyordu. Bu kaynaklardan elde ettikleri yeni zenginlikleri İstanbul'da nüfuz kazanmak için kullandı, bu da onun yerel özerklik kazanmasına ve hatta Filistin dışındaki birçok bölgeyi aralıklı olarak kontrol etmesine olanak sağladı.”⁴⁴

Osmanlı Devleti Hicaza giden hacıların güvenliğini ve lojistik ihtiyaçlarını karşılamak için bedevi kabilelerle anlaşmıştı. Ancak 19. Yüzyılda Şam hac yolu üzerindeki bedevilerin bu bölgeyi kontrol altına almasıyla birlikte, devlet ve kabileler arasında husumet baş göstermiştir.

2.4.5. Mehmet Ali Paşa'nın Biladü's-Şam Seferi (s.87-89): On birinci sınıf tarih ders kitabının aktardığına göre, Osmanlı Devleti'nin dış politikadaki acizliğinden ve Avrupa Devletlerinin açgözlülüğünden istifade etmek isteyen Mısır valisi Mehmet Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa'yı Biladü's-Şam üzerine sefere gönderdi. Arap ülkelerinde kendisi ve oğulları için bir imparatorluk kurmayı hedefleyen Mehmet Ali Paşa bu bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. Aşağıda İbrahim Paşa'nın bölgedeki hâkimiyeti süresince yaşanan gelişmelerden bahsedilecektir;

- i. *“Biladü's-Şam bölgesi vilayetlere bölündü ve Ürdün Aclun vilayetine bağlanması,*
- ii. *Sivil silahsızlanma sağlanarak güvenliğin tesis edilmesi,*

⁴⁴ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2023, October 3). Acre. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Akko>, (7/11/2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.)

- iii. *Vergi tahsilini düzenlemek ve yeni vergiler koyulması,*
- iv. *Zorunlu askerlik mecburi kılınması,*
- v. *İbrahim Paşa'nın yerel halka ve aşiret liderlerine zulmetmesi Ürdün halkını rahatsız etmiştir ve buna karşı birçok protesto hareketine girişilmesi,*
- vi. *1834 yılında Karak ve Salt şehirlerinde, İbrahim Paşa'nın yerel liderlerden Kasım El-Ahmed'i Nablus dağında takip etmesi ve burayı kuşatma altına alması sonucu yerel halkın öfkelerini göstermesiyle bir protesto meydana gelmesi,*
- vii. *İbrahim Paşa'nın sivil silahsızlanmayı mecbur bırakması sonucu bedevilerinde dâhil olduğu yerel halk 1839 yılında Aclun Dağı, Taybe ve Tibne bölgelerinde protesto eylemleri düzenlemişlerdir. Bu eylemler sonucu Mehmet Ali Paşa Biladü'ş -Şam'da ki etkinliğini yitirip buradan çekilerek Mısır'a geri dönülmesi."*

Babası Mehmet Ali Paşadan sonra Mısır valisi olan İbrahim Paşa aynı yıl (1848) içerisinde vefat etti. 1816 Hicaz Seferi ve 1831 Biladü'ş-Şam Seferi başta olmak üzere birçok sefere liderlik etmiştir. İbrahim Paşa'nın döneminde yaşanan karışıklıklardan dolayı Ürdün çevre ülkelerden birçok göç akınına maruz kalmıştır. Bu akınlar sonucunda; Suriye, Filistin, Lübnan ve Mısırdan gelen mülteci grupları Salt, Ceraş ve Amman şehirlerine, Kafkasya'dan gelen mülteci grupları Amman'ın merkezindeki Roma amfi tiyatrosunun çevresine yerleştirilmiştir.

2.4.6. Arap Reform Hareketi Ve Ürdün

2.4.7. Arap Reform Hareketi Mefhumu ve Unsurları (s.91): Ürdün Arap ülkelerinin doğusunda bulunduğu ve bu ülkeleri Mısır'a bağladığı için bu ülkelerde yaşanan reform hareketlerinden etkilenmiştir.

Arap Reformu, kitabımızın bize aktardığına göre, 19. yüzyıl ortalarında Arap milletlerinin şanlı tarihini yeniden canlandırmak için başlatılan toplu bir uyanış hareketidir. 19. yüzyılın ortalarında başlayıp 20. yüzyıla kadar devam eden, Arapların tarihini ve İslam mirasını yeniden gün yüzüne çıkartmak ve Arap halkları için daha donanımlı bir gelecek inşa etmek için başlatılan bu hareketin ortaya çıkmasında bazı sebepler etkili olmuştur:

- a. *“Türkleştirme politikası (Arapların Türkleştirilmesi)*
- b. *Mısır ve Biladü'ş-Şam'a Fransız seferi*

c. *Demokratik sistemlere aşına, eğitilmiş ve kültürlü bir sınıfın ortaya çıkması*”.

2.4.8.Arap Reformunun Göstergeleri (s.91-92)

Arap reform hareketleri eğitim ve halkın temsiliyeti alanlarında yaşanan gelişmelerle kendini göstermiştir. Aşağıda bu alanlara örnekler verilecektir:

Özellikle İbrahim Paşa döneminde eğitime büyük önem verilmiştir. Osmanlı Devleti Ürdün şehirlerinde ve köylerinde birçok ilkokul ve ortaokul açmıştır.

Okulların yaygınlaşmasıyla birlikte;

- i. *“Eğitim seviyesinin yükselmesi ve ilim-irfan aktarımı artış gösterdi.*
- ii. *Ürdünlülerde Arap milliyetçiliği duyguları gelişti.*
- iii. *Osmanlı döneminin sonlarında Ürdünlü edebiyatçı ve gazeteciler ortaya çıktı.”*

Ürdün halkının Osmanlı parlamentosunun Mebusan Meclisi ve Hükümet Meclisi kademelerinde temsili sağlandı.

2.4.9.Yerel Eylemler (s.93-94)

On birinci sınıf tarih kitabının aktardığına göre *“Osmanlı Devletinin Ürdün'deki kötü yönetim politikası neticesinde”* bölgede birçok eylem meydana gelmiştir:

- i. 1888 yılında Beni Hamide aşiretleri 300.000 kuruşa ulaşan vergilerini Osmanlı Devletinin adaletsiz olduğunu ve vergi toplarken şiddete başvurmasını gerekçe göstererek isyan etmişlerdir ve vergi ödemeyi reddetmişlerdi.
- ii. 1905 yılında Şubak halkının *“vergilerin fazlalığından kaynaklanan adaletsizliğe”* isyan etmesiyle Şubak Eylemi meydana gelmiştir. Bu eylemin sonuçları şu şekildedir:
 - *“Şevbek halkından pek çok kimsenin öldürülmesi*
 - *Halkın evlerinin yıkılması*
 - *Halkın vergi ödemeye mecbur bırakılması”*
- iii. Dürzilerin Havran `daki (günümüz Lübnan toprakları) Cebel Arap İsyanını bastıran *“Faruki Sami Paşa`nın baskıcı ve despot önlemleri”* sebebiyle 1910 yılında Karak kentinde diğer bir olay baş göstermiştir. Bu olay Karak Eylemi olarak kayıtlara geçmiştir. Bunun sonucunda;

- *“Türkleştirme politikası ve Arapları asıllarından vazgeçmeye zorlamak.*
- *Zorunlu asker alımı için nüfus sayımı. Vatandaşların Araplarla ilgisi olmayan savaşlara ve hizmetlere gönderilmesi,*
- *Osmanlı otoritesinin dayattığı zor koşullar.”* ortaya çıkmıştır.

Yukarıda bahsedilen üç isyandan en önemlisi ve neticeleri itibariyle en tahribatlı olanı Karak’da gerçekleşen olaydır. İsyan Karak aşiretlerinin Osmanlı askerlerine saldırmak üzere şehri dört bir yanından kuşatmalarıyla başladı. Şehirde yaşanan şiddetli çatışmalar sonucu Osmanlı askerleri Karak kalesine sığındılar. Aşiretler onları 10 gün boyunca muhasara altına aldı. Bu çatışmalar on birinci sınıf tarih kitabının bizlere aktardığına göre aşağıdaki sonuçları ortaya çıkarmıştır:

-“Osmanlı askerleri kaleden şehrin sokaklarına çıktılar. Bulduklarını öldürdüler, şehri yağmaladılar ve tahrip ettiler.

-Karak, Tufeyle ve Maan’daki devrimcileri tutukladılar. Bir kısmının öldürdüler. Diğerlerini Karak kalesi hapishanesine gönderdiler.

-Karak eylemine katılan 110 kişi tutuklandı. Yargılanmak üzere Şam’daki kale hapishanesine gönderildiler. Onlardan 22 kişi idama hükmedildi ve 5’i Şam’da idam edildi. İdam edilenler; Şeyh Ali Süleyman el-Livanse, Şeyh Derviş Halil el-Ceâfira, Şeyh Sahir Muhammed el-Muayta, Şeyh Mansur, Şeyh Mansur İbrahim ez-Zenibât ve Halil Hilal ez-Zenibât’tır. Kalanlar, Karak’a geri götürülmüş ve cami meydanında idam edilmişlerdir.”

Görüldüğü üzere, bu ayaklanmaların Osmanlı Devletinin yanlış uygulamaları sonucu ortaya çıktığından bahsedilmektedir. Kitaba göre Osmanlı Devletinin bu uygulamaları Arap halkını *“Türklere karşı yabancılaştırmış ve nefretle doldurmuş* “tur. Dolayısıyla, Mekke Şerifi Şerif Hüseyin’in isyan çağrısına büyük destek olan Arap halkı, *“Türk ittihatçıların baskısından kurtulmak için”* *“Devrim”* ordularına katılmışlardır. Böylece bölgedeki diğer Türk garnizonlarına da baskınlar yapılmaya başlanmıştır.

2.4.10. Büyük “Arap Devrimi” Sebepleri, Amaçları Ve Seyri

2.4.11.Büyük “Arap Devrimi” Gerçekleşmeden Hemen Önce Arap Ülkelerinin Durumu(s.98): On birinci sınıf tarih kitabının anlatımına göre 1908 yılında Osmanlı hükümetinin başına geçen İttihat ve Terakki fırkası idaresiyle birlikte, Arap halkları siyasi, ekonomik ve sosyal olarak zorlu bir dönemden geçmişlerdir. Bu zorlukların ilki Arap topraklarının bazı Avrupalı devletler tarafından kontrol edilmesi olmuştur. İkinci büyük zorluk ise Arapların karşı çıkmalarına rağmen Osmanlı devleti 1. Dünya Savaşına İttifak Devletleriyle birlikte girmesidir. Bu durum neticesinde bazı Arap münevverleri kendi devletlerinin kaderini kendilerinin çizmesi gerektiği fikrini ortaya atmışlardır. Diğer bir sorun ise, Cemal Paşa'nın izlediği “Despotizm” politikasıdır. Cemal Paşanın izlediği politika kitaptan özetle şu şekilde aktarabiliriz:

- i. Biladü`ş-Şam ve Hicaz bölgesine giden gıda maddelerinin engellenmesini sağlama,
- ii. Çiftçilerin elindeki zirai ürünlere el koyma,
- iii. 1915-1916 yılları arasında Beyrut ve Şam şehirlerinde bazı Araplara idam cezası tatbik etme,
- iv. Bazı Arapları sürgüne gönderme ya da ülkelerinden uzak yerlerde askerliğe zorlama,
- v. Arap dili ve kültürünü yok etmeye çalışma ve Arapları Türkçe öğrenmeye zorlama olarak verilebilir.

Kitabın aktardığına göre yukarıda zikredilen politikalar neticesinde Arap halkının İttihat ve Terakki hükümetine olan husumeti artmış ve kendi bağımsız devletlerini kurma arzusu ortaya çıkmıştır.



Harita 6: Büyük Arap Devriminden Önce Arap Devletlerinin Siyasi Durumu (s.98).

İttihat ve Terakki Fırkası

Ürdün tarih ders kitabı bilgilerine göre Osmanlı Devletinde kurulan ve Türklerin dışındaki diğer milletlere karşı “*fanatizm derecesinde ırkçılık yapan*” siyasi bir partidir. 1908 yılında iktidara gelen İttihat ve Terakki Türkleştirme politikası uygulamış Türkçeyi bütün Osmanlı ülkelerinde resmi dil yaptı.

2.4.12.Şerif Hüseyin Bin Ali (s.100)

On birinci sınıf tarih ders kitabının bu bölümünde Şerif Hüseyin`in biyografik bilgilerinin yanı sıra onun Arap halkları için ne kadar önemli bir şahsiyet olduğundan da bahsedilir. Şerif Hüseyin Bin Ali babasının görevi nedeniyle 1854 yılında İstanbul`da dünyaya gelmiştir. Bilindiği gibi Şerif Hüseyin Osmanlı Devletinin Mekke Emiri olarak vazifeliydi ve bu görevi müddetince de Osmanlı padişahları tarafından saygı ve hürmetle muamele görmüştür. On birinci sınıf tarih kitabının bize naklettiğine göre, Şerif Hüseyin İslam hilafetinin önemli olduğunu bildiği gibi bu hilafetin İttihatçılar elinde olmasından endişe duyuyordu. Ona göre Turancılık (Türk Milliyetçiliği) büyük bir sorundu. Dolayısıyla reform yanlısı Arapları kendi etrafında örgütlemiş ve Osmanlı Devletine karşı birlikte hareket etmişlerdi. Reform yanlısı Araplar onu “*kendilerine bir lider ve kurtarıcı olarak gördüler ve bu hiç şaşkırtıcı değil. Çünkü o, şerefli peygamber devletinin soyundan, hanedan ailesinin reisi, Mekke şerifi ve emiridir.*” Aslında Şerif Hüseyin sadece İttihatçılar yüzünden değil, ancak öteden beri Hicaz bölgesinin bağımsız olması konusunda çaba göstermiştir. Tam da bu noktada İttihatçıların politikaları ve Şerif Hüseyin`in Arap toprakları konusundaki emelleri çelişiyordu. Çünkü Arap halklarının bağımsız, Osmanlıdan özgür bir devlet olmasını isteyen Şerif Hüseyin`e karşılık, Turancılık idealizmiyle Osmanlı Devleti`ndeki Türkleri canlandırmaya çalışan bir İttihat ve Terakki Hükümeti vardı. Aşağıda on birinci sınıf tarih kitabında Şerif Hüseyin`in kahramanlığına atfen Fuad Hatip tarafından yazılmış bir şiiri alıntılacağız:

“Selam olsun Şerif’e, Kabe’ye ve Mescidü’l- Haram’a

Kalk! Senin gibi olan dikkat eder ahdine ve sorumluluklarına

Ey asil kuvvet sahibi! Sen osun.

Senden başkası olsaydı, razı olurdu boşluğa ve iç sıkıntısına

Saklandığı yerlerden çıkan şiirleri dinle!

Onları ister renkle, ister taşla. “

Şerif Hüseyin Peygamber (S.A.V) soyundan gelmesi hasebiyle İstanbul'da kaldığı süre boyunca kendisini sevdirmişti. Dolayısıyla devlete karşı bir isyan durumuna geçmesi ondan beklenmiyordu. ⁴⁵ Şerif Hüseyin'in ihtiraslı bir yapısı olduğunu bilen Sultan II. Abdülhamit onu uzun yıllar İstanbul'da adeta göz hapsinde tutmuştur.

1908 yılında Şerif Hüseyin'e Mekke emirliği vazifesi verildiğinde Sultan II. Abdülhamit, Sadrazam Kâmil Paşa'ya şöyle demiştir: *“Bu adamı oraya göndermeyiniz... Siz onu tanımazsınız, fakat ben bilerek söylüyorum ki, bu Şerif Mekke'de rahat durmayacak, muhakkak devletin başına işler açacaktır!”*.⁴⁶ Sultan Abdülhamit, Şerif Hüseyin'in ne denli ihtiraslı bir kimse olduğunu iyi anlamış, onu İstanbul'da tutarak gelecek felaketleri önlemek istemişti. Ancak II. Meşrutiyetin ilanından sonra, iktidarda olmasına rağmen muktedir olamayan sultan, Şerif Hüseyin'i 1908 yılı Kasımında Mekke emiri olarak tayin etmiştir. 1908 yılından sonra Şerif Hüseyin, daha önceden de hayalini kurduğu Arap bağımsızlığı için planlı adımlar atmaya başlamıştı. Mekke emirliği döneminde birçok gizli dernekle ve bölgenin ileri gelenleriyle iyi ilişkiler kurmuş ve böylece halk desteğini almayı hedeflemiştir. Bu konuyu kendi hatıratında nakleden Cemal Paşa, Şerif Hüseyin'in 1917 yılında Mekke'de neşredilen El-Kible gazetesinde Arap ileri gelenlerinden birine yazdığı mektubu şöyle naklediyor: *” Biz Arap birliği gibi kutsal amacı, Mekke emirliğine tayin edildiğimiz zamandan beri takip ediyoruz. Bu emelin yerine getirilmesi için, Arap emirleriyle aramızda daima iyi ilişkiler kurmaya çalışmaktan geri kalmadık. Asir seferi sırasındaki fiillerimiz ve Türklerin Emir İbn-i Suud aleyhine teşvik ettikleri Emir İbn-i Reşid'in tecavüzkar hareketine engel olmak üzere oğlumuz Abdullah kumandasında kuvvet sevk etmemiz, bu çalışmalarımızın derecesini göstermeye yeter...”*⁴⁷ Aslında, öteden beri Arap bağımsızlığı hayali kuran Şerif Hüseyin, bu minvalde yoluna çıkan İngilizleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmış ve Osmanlı Devleti'ne isyan etmişti.

2.4.13.Arapların Şerif Hüseyin Bin Ali'nin Liderliğini İstemelerine Etki Eden Faktörler (s.101)

⁴⁵ Taha Öztürk, “Şerif Hüseyin'in Mekke Emirliği'ne Atanma Sürecinde Ailesiyle İstanbul'da Geçirdiği Yıllar” Vakanüvis *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mart 2017, Yıl:2 No:1, s.152-165.

⁴⁶ Mahmut Nedim Bey, *Arabistan'da Bir Ömür: Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Yıkıldı?*, Derleyen: Ali Birinci, 2001, Aktaran: Taha Öztürk.

⁴⁷ Cemal Paşa, “Hatıralar” Haz. Alper Kabacalı, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, 2001, s.300.

Şerif Hüseyin'in Arap halklarını etkilemesinde ve yönlendirmesinde dini ve siyasi birçok neden etkili olmuştur. Şerif Hüseyin'in Peygamber (S.A.V.) soyundan gelmesi ve kutsal beldeleleri koruması ve Mekke şerifi olması onu halkın gözünde güvenilir kılmıştır. Şerif Hüseyin'in liderlik vasıfları, bulunduğu bölgenin Türk garnizonlarına uzak olması, Biladü'ş Şam bölgesindeki diğer Arap liderlerle kolay iletişim kurabilmesi de onu siyasi açıdan etkili bir figür haline getirmiştir. Diğer Arap aşiret liderlerinin Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Arap vekillerinin Şerif Hüseyin'e verdikleri şu sözler onun liderliğini açıklar niteliktedir: *“Biz Mebusan Meclisi'ndeki Arap vekilleriz. Sizi Mekke emiri olarak tanıyoruz ve tüm Arap ülkeleri üzerinde sadece sizin dini liderliğinizi kabul ediyoruz. Bu görüş birliğimiz ülkemizin halkı adınadır, gerektiğinde açıkça ilan ederiz. Allah sizi milletiniz için muhafaza eylesin ve kötülüğü dininizden savuşturmak için size yardımcı olsun.”*⁴⁸

2.4.14. Şerif Hüseyin ve Suriye'deki Arap Hareketi (s.102)

1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşında Osmanlı Devletinin Almanya ve Avusturya- Macaristan yanında savaşa girmesine Şerif Hüseyin şiddetle karşı çıkmaktaydı. Osmanlı'nın savaş konusundaki kararını fırsat bilen Arap hareketi liderleri Şerif Hüseyin'i *“Arapların babası, İslam'ın reisi, Haşimi devletinin evladı olarak”* gördüklerini söyleyip ona Arap hareketinin lideri olmasını teklif ettiler ve o da kabul etti. Daha sonra Şerif Hüseyin Genç Araplar Cemiyeti ve Ahd Cemiyeti üyeleriyle buluşmak üzere oğlu Emir Faysal'ı gönderdi. Bu görüşmede Arap Asya'sındaki Arapların Osmanlıdan bağımsız olmaları ve Arapların birliği ve Arap ülkelerinin sınırları konularında uzlaşmaya varıldı ve Şam Paketi ismiyle imzalandı. Daha sonra bu paktın içeriği Şerif Hüseyin ve Sör Henry Mc Mahon arasında ki mektupların temel konularını teşkil etti.

Britanya Mısır'ın da diplomat olan Henry Mc Mahon ve Şerif Hüseyin arasında 10 Haziran 1916 Arap ayaklanması öncesi bir dizi mektup alışverişi olmuştu. Bu mektuplarda İngiltere hükümeti Arapların bağımsızlığı için gereken bütün destekleri vermeyi, Türklerle Almanları Arap ülkelerinden çıkarmak için yapılması gereken her şeyi temin edeceğini Şerif Hüseyin'e vaat ediyordu.⁴⁹ Ayrıca bu mektuplar Şerif Hüseyin'in Osmanlı devletinden bağımsız olarak kurmak istediği Arap Krallığının sınırlarını şu şekilde: *“İskenderun'dan güneye doğru Refah'ta Mısır sınır ve Tih Çölü, Kızıldeniz ve batıya doğru Bab-ül Mendeb , doğuda Maskat ve Umman, sonra kuzeye doğru Bahreyn ve Kuveyt, daha yukarı da Basra*

⁴⁸ Kral Abdullah, s.39

⁴⁹ Kral Abdullah, s.96.

vilayeti ve İran sınırı, yine Kuzeyde Arap bölgelerinin Kürt bölgeleriyle birleştiği yerler, sonra batıya Cizre ve Musul'u içine alarak Halep'i güneyde bırakan ve İskenderun'a varan sınır" olarak belirlenmişti.⁵⁰ Mc Mahon-Şerif Hüseyin mektuplarının en önemlilerinden birisi de 24 Ekim 1915 tarihinde Mc Mahon tarafından gönderilen mektuptu. Bu mektupta Mc Mahon daha önceden Şerif Hüseyin ile ilgili şüpheye düştüğünden ancak daha sonra bu tereddütlerinden emin olduğunu ve Şerif Hüseyin'in önerdiği sınırlara, müttefik Fransa'ya da zarar vermeden uyulacağından bahsetmiştir.⁵¹ Bu mektup sonrası Şerif ve Mc Mahon aşağıda belirtilen şu maddeler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

- ✓ İngiltere hükümeti Şerif Hüseyin'in istediği sınırlar çerçevesinde, Fransa'nın da çıkarları gözetilerek, Arap bağımsızlığını tanıyacaktır,
- ✓ İngiltere kutsal bölgeleri korumayı taahhüt eder,
- ✓ İngiltere, Araplara devlet kurma konusunda, münasip şartlar dâhilinde, destek verecektir,
- ✓ Devlet teşkilatlanmasını sağlayacak alt yapıyı ve lüzumu halinde bu konuda uzman temin edilmesini İngiltere sağlayacaktır,
- ✓ Bağdat ve Basra vilayetlerinde, Şerif Hüseyin İngiltere hükümetinin çıkarları doğrultusunda var olmasını ve karşılıklı ekonomik çıkarların korunmasını temin edecektir.⁵²

Antlaşma maddeleri İngiliz hükümeti ve Şerif Hüseyin arasında mutlak bir muahede olduğunu göstermektedir ve İngiliz hükümetinin buna garantör olduğunu göstermektedir.⁵³ Neticede bu muahede Osmanlıyı bölgeden çıkarmış ve sonuçları hala devam eden siyasi karışıklıklara sebebiyet vermiştir.

Genç Araplar Cemiyeti (s.102)

⁵⁰ Kral Abdullah, s.96.

⁵¹ İsmail Gümüş, "Şerif Hüseyin İsyanı" *I.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013

⁵² İsmail Gümüş.

⁵³ İsmail Gümüş.

Arap milliyetçiliğini teşkilatlandırmak ve yaymak adına kurulan derneklerden biri de Emir Faysal'ın başkanlık ettiği "Genç Araplar Cemiyetiydi". Bu cemiyet İttihatçılara karşı olsa da Arapların Osmanlıdan ayrılmamaları gerektiğini savundu. Ancak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına İttifak devletleriyle girmesi sonucu Arapların tam bağımsız olmalarını savunmuştur.

2.4.15. "Devrim" Hazırlığı(s.103)

Şerif Hüseyin ayaklanmanın bütün aşamalarını birer birer yerine getirmiş ve toplumu askeri, siyasi ve diplomatik yönlerden buna hazırlamıştı. On birinci sınıf tarih kitabının bize aktardığına göre, Şerif Hüseyin Arapları bir araya toplamak ve onları İttihatçılara herhangi bir yardım gönderme konusunda engellemek istedi. Mütemediyen İttihat ve Terakki'nin zulmüne maruz kalmaları onları Şerif Hüseyin ile birleşmeye ve onu kendilerine lider olarak kabul etmelerine sebep oldu. Tüm bu hazırlıklar ve anlaşmalar gizli olarak yürütülüyordu.

On birinci sınıf tarih kitabının bize aktardığına göre, Şerif Hüseyin askeri anlamda da elini kuvvetlendirecek, düzenli ordularla savaşabilecek bir takım hazırlıklar içine girdi. Bunlardan en önemlisi kurduğu orduda ülke mensubiyetine bakılmaksızın bütün Araplar gönüllü savaşçı olabilecekti. Bu askerlerin teçhizatlandırılması ve askeri eğitimin verilmesi diğer bir önemli hazırlıktı. Mamafih, Biladü'ş-Şam'da ve Hicaz'da devrimin aynı anda ilan edilmesini sağlamak ve Suriye ile Anadolu arasındaki iletişimi kesmek askeri planın temelini oluşturuyordu. Diplomatik mecrada ise Şerif Hüseyin, İttihatçılarla arasını hiç bozmamış onlara karşı açık bir düşmanlık ilan etmemişti. Uzlaşma için açık kapı bırakmıştı. Böylece Suriye'deki Arap hareketi ile iletişimini koruyordu. Diğer yandan, İngilizlerle münasebetleri güçlendirmeye ve devrimini başka yönlerden de desteklemeye çalışıyordu.

2.4.16.Şerif Hüseyin'in McMahanla Yazışmaları (s.105)

Avrupa kıtasının en önemli kara gücüne sahip olan Almanya, İngiltere'nin kolonyal anlamdaki en önemli rakiplerinden biriydi. Bu sebeple İngiltere Arapların Almanya'dan etkilenmemelerini istedi ve Osmanlı'nın Almanya ile savaşa girmesinin fırsat bilerek Araplarla temasa geçti. Arap ülkelerinin stratejik konumu, "*Şerif Hüseyin'in dini ve milli liderliği ve Arapların Osmanlı İmparatorluğu'ndaki konumu*" bu temaslarda etkili olmuştur.

Bu temasın sağlanabilmesi için İngiltere Mısır valisi Henry Mc Mahon ve Şerif Hüseyin arasında müzakereler içeren bir dizi mektuplaşma gerçekleşmiştir. On birinci sınıf

tarih kitabının bize aktardığına göre bu yazışmalar sayesinde İngiltere Arap devrimini destekledi ve yardımda bulunmayı kabul etti. Bu mektupların ilki 1915 yılında Şerif Hüseyin tarafından yazılmıştır. Daha önceden kabul edilen Şam Paktındaki maddelerin kabul edilmesini talep etmektedir. Şerif Hüseyin bu yazışmalarla dinlerine bakılmaksızın bütün Arapların haklarını savunmayı amaçlamış ve şöyle söylemiştir: “*Müslüman Arap ile Hristiyan Arap arasında hiçbir fark yoktur. Nitekim Araplar, Müslüman veya Hristiyan olmadan önce Arap’tır.* “

2.4.17.”Büyük Arap Devriminin” Hedefleri ve Unsurları(s.106)

On birinci sınıf tarih kitabının bize aktardığına göre “Arap devriminin” en önemli hedefleri; Arap ülkelerinin bağımsızlığını kazanması, İttihatçıların zorbalıklarından Arapların kurtarılması ve hizipçilikle başlayan bölünmüşlüğü ve geri kalmışlığı ortadan kaldırmak olarak sıralanabilir.

Bu devrimin en önemli unsurları birlik ve bağımsızlık gözetilerek Şerif Hüseyin`in etrafında toplanan Arap halklarıydı. Ayrıca Şerif Hüseyin`in liderliğine destek veren Biladü`ş-Şam bölgesindeki Arap liderleri de devrimin bir diğer önemli unsurudur.

2.4.18.” Büyük Arap Devriminin” Ortaya Çıkışı ve Seyri (s.106-110)

Şerif Hüseyin önderliğindeki “devrimin” ortaya çıkmasında birçok sebep etkili olmuştur. On birinci sınıf tarih kitabının bizlere aktardığına göre bu sebeplerin en önemlileri şu şekildedir:

- ✓ Cemal Paşa`nın zorba politikaları ve adaletsizliği neticesinde idam ettirilen birçok Arap aşiret lideri,
- ✓ Türkiye`nin I. Dünya Savaşına Almanlarla beraber lüzum olmadığı halde girmesi ve Arapları mecburi askerliğe zorlaması,
- ✓ 3500 kişilik Osmanlı ordusunun Yemen`e gitmek üzere yola çıkıp Hicaz bölgesine yönelmesidir.

“Devrimin” ilk kurşunu bizzat Şerif Hüseyin tarafından 10 Haziran 1916 günü Mekke-i Mükerrerme`de ki sarayının balkonundan Osmanlı kalesine doğru ateşlenerek resmen başladı.

Yukarıda zikredilen “Devrim” nedenlerine bir diğer açıdan bakmak konunun iyi anlaşılması için elzemdir. Ürdün tarih ders kitabında “Devrim” e giden yolda sebeplerden biri olarak gösterilen Cemal Paşa bu konuya kendi hatıratında değinmiştir. Cemal Paşa’nın Mandelstam’ın kitabından aktardığına göre Şerif Hüseyin’in Osmanlı Devleti’ne karşı isyan etmesinin nedenlerini 11 maddede toplamıştır.⁵⁴ Bu nedenler arasında, tarih kitabının aksine, ne 3500 kişilik Osmanlı Ordusunun Hicaz’a yönelmesi, ne de Osmanlı Devleti’nin Almanlarla işbirliğinden bahsedilmiştir. Cemal Paşa Şerif Hüseyin’in isyan nedenlerini kitabında şu şekilde özetlemiştir: “1) İttihat ve Terakki Fırkası iktidara geldiği günden beri (Meşrutiyetin ilanı olan 23 Temmuz 1908'den beri demek istiyor), memleketi o kadar fena idare etmiş ki devlet birçok arazi ile bütün nüfuz ve onurunu kaybetmiş. 2) Bu fena idare yüzünden meydana gelmiş olan birçok muharebe esnasında ahali, bilhassa Hicaz ahalisi, o kadar büyük bir fakirliğe ve zarurete düşmüş ki evlerinin kapılarını bile satmaya mecbur olmuş. 3) Bununla da yetinmeyerek İslamiyet hükümlerine uymaktan vazgeçmişler. Mesela, İstanbul'da hükümetin ve Şeyhülislam’ın gözleri önünde yayımlanan "İçtihat" isimindeki bir mecmua, Peygamber Efendimiz hakkında, alışıl gelmiş saygının kabul etmeyeceği bir lisan kullanmaya cüret etmiş. 4) Aynı mecmua, İslam şeriatının verasete ait bir fıkrasını değiştirmek gerekeceğine ilişkin görüş ileri sürmekten çekinmemiş ve mirasa erkek ve kadınların eşitlik üzere katılması gerekeceği içtihadında bulunmuş. 5) Harbi vesile ederek Şam, Medine veya Mekke gibi şehirlerde ikamet eden askerlerin oruç tutmak mecburiyetinde olmadıklarına dair hükümet fetva yayımlamış. 6) İslam şeriatının halifelige ilişkin hükümleri bozularak, halifenin haklarını sınırladığı gibi, kendi başmabeyincisiyle Hazine-i Hassa nazırını bizzat seçme yetkisini bile Padişah'tan almış. 7) Nihayet yüzlerdeki maskeler düşerek hükümetin Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Beyin tekelinde olduğu anlaşılmalı ve bunlar devleti istedikleri gibi idareye kendilerini yetkili sayarlarmış. 8) Bunların en büyük misali, son zamanlarda Mekke Kadısına İstanbul'dan gelen bir emirnameymiş ki bu emirname uyarınca kadı, yalnız mahkeme huzurunda yazılacak belgeleri geçerli saymaya, Müslümanlar arasında gıyaben yazılıp teati edilen vesikaları hükümsüz tutmaya mecbur ediliyormuş ve böylelikle "Suret-üi-Bakare"nin hükmü kaldırılmak isteniyormuş. 9)Diğer bir misali de Emir Ömer El Cezairi, Emir Arif El Şahabi, Şefik Bey El Müeyyed, Şükrü Bey El Asli,

Abdülvahab (Şerif her nedense bu zatın, "El İngilizî" lakabını kullanmak istemiyor!), Tefvik Bey El Bast, Abdülhamid El Zohravi, Abdülgani El Arisi ve arkadaşları gibi tanınmış zatlari bir anda idam etmiş olmalarıymış. 10)Yalnız bununla yetinmemişler, bunların kadın, çocuk

⁵⁴ Cemal Paşa, (2001)s. 298.

ve erkek ne kadar akraba ve yakınları varsa hepsini sürmüş ve bütün mallarını mülklerini zapt ve müsadere etmişler. 11) Muhterem biraderleri Emir Abdülkadir El Cezairi El Hüsni'nün kabrini berbat etmişler.”⁵⁵ Hatta Cemal Paşa'ya göre bu nedenlerin birden sekize kadar olanları, bir Müslümanın hatta Şeriflik iddiasında olan bir kimsenin ortaya atacağı sebepler değildir. Diğer üç madde ise Şerif Hüseyin'in, İngilizlerle yazışmalara başladığı Temmuz 1915 tarihinden uzun zaman sonra gerçekleşmiş olması dolayısıyla hükmünü yitirmiştir.⁵⁶

On birinci sınıf tarih kitabında bahsedildiğine göre “Arap devriminin” seyri üç önemli aşamadan geçerek sonuca ulaşmıştır. Bu aşamalardan ilki Hicaz bölgesinde yaşanan Haziran 1916 yılında başlayıp Temmuz 1917 yılına kadar süren savaştır. Bu savaşta Şerif Hüseyin'in oğulları (Faysal, Abdullah, Ali ve Zeyd) Hicaz'ın güneyindeki El-Kunfuza'dan kuzeydeki Akabe'ye kadar kıyıların kontrolünü ele geçirdiler. Şerif Hüseyin 2 Kasım 1916'da Arapların kralı olarak, Arap tarihinde ilk defa, tanındı. Başlıca Hicaz şehirleri (Mekke, Cidde ve Taif gibi şehirler dâhil Medine haricinde) bağımsızlığına kavuştu. Medine'nin ele geçirilememesinin en büyük sebepleri şöyle sıralanabilir; Hicaz demiryolunun ve bu demiryolu vasıtasıyla Osmanlı Devleti ile irtibatının bulunması ve Osmanlı Medine garnizon komutanı Fahrettin Paşa'nın burayı uzun bir müddet savunmasıydı.

On birinci sınıf tarih kitabının bize aktardığına göre “devrimin” ikinci aşaması ise Ürdün'ün doğusunda Temmuz 1917 – Eylül 1918 yılları arasında yaşanan savaşta Ürdünlü kabileler büyük destek verdiler. Özellikle Akabe şehrinin alınmasının ardından “devrimde” bir dönüm noktası yaşandı. Böylece Arapların askeri yetenekleri kanıtlanmış oldu. Akabe şehri ordu karargâh merkezi haline geldi ve buradan hareketle Hicaz'daki Türk birlikleri kuşatıldı. On altı ay boyunca verilen mücadelede Ürdün halkı kanyla ve canıyla mücadeleye destek verdi.

“Büyük Arap Devrimi” olarak isimlendirilen bu hareketin son ayağı Suriye'de Eylül ve Ekim 1918 tarihinde yaşandı. Suriye'de yaşanan savaş neticesinde Emir Faysal komutasında ki ordu Deraa, Şam, Hayfa şehirlerine giden yolları kapatarak Amman ile ulaşımı kestiği için Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. Emir Faysal ve komutasındaki askerler 30 Eylül 1918 tarihinde Şam'e ele geçirdi ve orada “Devrim” bayrağını göndere çekti. 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesinden sonra bütün Arap toprakları Osmanlı'nın elinden çıkmıştır.

⁵⁵ Cemal Paşa,(2001),s.298.

⁵⁶ Cemal Paşa,(2001),s. 299.

Ürdün tarih ders kitaplarında “Büyük Arap Devrimi” olarak adlandırılan bu olay Şerif Hüseyin ve İngilizlerin Devlet-i Aliye’ye karşı müştereken gerçekleştirdikleri bir isyan hareketiydi. 30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesine kadar Osmanlı toprağı olan Filistin, Ürdün ve Suriye artık yavaş yavaş devletin elinden çıkıyordu. İşte Sina-Filistin cephesi olarak adlandırılan bu cephede verilen zayıatlar aslında bir nevi Osmanlı için I. Cihan Harbi’nin yıkıcı sonunun başlangıcı olmuştu. Bu başarısızlık I. Dünya Savaşının kaybedilmesindeki önemli bir aşama olmuştur.⁵⁷ Filistin cephesinin bir diğere özelliğı de gönüllü Mevlevi dervişlerinden oluşan bir taburun bu cephede fiilen bulunmuş olması ve bazılarının da şehit olmasıdır. “Gönüllü Mevlevi Taburu” (sonradan Alaya dönüşmüştür) olarak adlandırılan bu taburda; İstanbul, Konya, Afyon, Bursa ve Edirne Mevlevihanelerinden cepheye giden dervişler onbaşı ve çavuş, şeyhler ise muhtelif rütbelerle vazifelendirilmişlerdir.⁵⁸

2.4.19. Büyük “Arap Devrimi`nin” Bayrağı ve Arması (s.111)

Onuncu sınıf tarih ders kitabında anlatılan bu konu daha geniş biçimiyle on birinci sınıf tarih kitabında da verilmiştir. 11. Sınıf kitabında bir önceki yıla kıyasla Arap “Devriminin” bayrağının yanı sıra “Devrim Arması” da öğrencilerin bilgisine sunulmuştur. Bu armadaki semboller şu şekildedir; tepe şekliyle Mekke`deki Ebu Kubeys mescidi, bayraklar ile “Arap Devriminin” bayrakları, kumaş resmiyle Haşimi tahtı, kılıçlar ile yine büyük “Arap Devrimi” bayraklarını, iğne endüstrinin yayılmasını, şapka İslam`ın dünyanın birçok yerine yayılması ve palmiye ağaçları da Arap yarımadası bölgesini temsil eder.



Resim.4: "Arap Devrimi" Arması

2.4.20. “Büyük Arap Devrimi`nin” Sonuçları (s.112)

⁵⁷ Figen Atabey, “Birinci Dünya Savaşı’nda Filistin-Suriye Cephesi’ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:66, Bahar 2020, s.63-90.

⁵⁸ Nuri Köstüklü, *Vatan Savunmasında Mevlevihaneler (Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s.77.

On birinci sınıf tarih kitabının aktarımına göre Şerif Hüseyin`in başlatmış olduğu hareket birçok önemli sonuç doğurmuştur. Bu neticeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- ✓ *“Arap davasının küresel siyasi arenada ortaya çıkması ve büyük ülkelere kabul ettirilmesi,*
- ✓ *Suriye, Hicaz ve Irak`ta bağımsız Arap krallıklarının kurulması,*
- ✓ *Büyük Arap Devrimi`nin mesajını ve ilkelerini yüklenen Ürdün Doğu Emirliği`nin kurulması,*
- ✓ *Arap taleplerinin meşruiyetini ve Arapların kendi kaderini tayin etme hakkının yücelmesi; özgürlük, adalet ve eşitlik ilkelerinin vurgulanması,*
- ✓ *Gizli konseylerde ve topluluklarda bir yenilik olduktan sonra Arap fikrinin pratik olarak dirilmesi,*
- ✓ *Arap manevi birliğinin yeniden kurulması ve H. 656 / M. 1258 yılında Bağdat`ta Abbasi hilafetinin düşmesinden beri var olmayan ulusal tarihin oluşması.”*

2.4.21.“Büyük Arap Devrimi`ni” Diğer Devrimlerden Ayıran Özellikler (s.113)

On birinci sınıf tarih kitabının yer verdiği göre büyük “Arap Devrimi” modern çağda gerçekleştirilen en büyük isyan hareketi olarak kabul edildi ve daha sonraki yıllarda diğer devrimlere öncülük etti. Bu “Devrim” i gerçekleştiren Şerif Hüseyin`in amacı Arapların gasp edilmiş haklarını geri almaktı. Bu sebeple o, *“İngiltere ve Fransa`nın Arap ülkelerini bölüştürülmesini hedefleyen sömürgeci projelerini reddettiği için Kıbrıs`a sürgün edildi.”* Kıbrıs`tan hastalığı sebebiyle Ürdün`e dönen Şerif Hüseyin 1931 yılında öldü ve vasiyeti üzerine Mescid-i Aksa civarına gömüldü.

2.4.22.”Büyük Arap Devriminde” Ürdünlüler (s.113-114)

Kitlesel bütün hareketlerde olduğu gibi “Arap Devriminde” de halk desteği neticenin yetkinliği açısından büyük önem arz etmektedir. Ürdün tarih ders kitabının bize aktardığına göre; Büyük “Arap Devrimi” Hicaz bölgesinde başlayıp Ürdün`e doğru ilerlediğinde burada halktan bazı kesimlerin desteğini aldı. Ancak bazı gruplar ise mukavemet gösterdi. Türk ordusunun komutanları ve Arap komutanlar arasında halkın desteğini alma konusunda bir rekabet baş gösterdi. Ürdün halkı ikiye ayrılmış durumdaydı. Birinci gruptaki insanlar “Arap Devrimini” desteklediler ve birliklere katılıp savaştılar. Bu grup köylerde ve şehirlerde yaşayan Ürdünlüler, zanaat ve sanayi mensupları ile kabilelerden ve aşiretlerden

bazı insanları kapsıyordu. Savaşta aktif görevleri sebebiyle birçoğu Maan madalyası ile ödüllendirildiler. Arap direnişine karşı olan ikinci gruptaki insanlar tereddüt içindeydiler. Tereddüt etmelerinin sebepleri arasında “*Türk zulmünden korkmaları, Türklerin operasyonları bastırma metodu. Buna ek olarak, bazıları Osmanlı devletindeki nüfuzunu ve çıkarlarını kaybetmekten korkmaları*” sayılabilir. On birinci sınıf tarih kitabında belirtildiğine göre bu kimseler “Arap Devrim Ordusunun” Ürdün içlerine doğru ilerlemesiyle birlikte tereddütlerinden vazgeçerek Emir Faysal’a destek telgrafi göndermişlerdir. Emir Faysal da cevaben yazdığı telgrafta onlara direnişe verdikleri katkıdan dolayı teşekkür etmiş ve şöyle seslenmiştir: “*Allah’ın selamı rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. Yaratılışınızda bulunan Arap milliyetçiliğine olan tutkunuzu göstermeniz bizi çok memnun etti. Şimdi de onu uygulama alanında gösterdiniz. Hevesiniz ve kararınızdaki doğruluk için müteşekkirimiz. Es-selâmu aleyküm.*”

2.4.23.Arap Devleti Üzerine Uluslararası Görüşmeler

2.4.24.Arap Devleti`nin Temelleri (s.116)

Cephede savaş bitmiş artık Şerif Hüseyin için masada elde ettiği kazanımları deklare etme zamanı gelmişti. On birinci sınıf tarih kitabında aktarıldığına göre İngiltere Şerif Hüseyin ile olan ilişkilerinde belirsiz bir tavır izliyordu. İngiltere bir taraftan Şerif Hüseyin ile Arap devleti üzerine pazarlıklar yaparken diğer taraftan ise müttefikleri Fransa ile Asya Arap ülkelerinin paylaşılması üzerine görüşüyordu.

I. Dünya Savaşı ertesinde Araplar ve İngilizler arasında bazı konularda ihtilaflar söz konusuydu. Şerif Hüseyin’e göre Mc Mahon’un temsilcisi olduğu İngiltere hükümeti Filistin bölgesini onun himayesine bırakmaya söz vermişti. Mamafih, İngiliz hükümeti ise bunun doğru olmadığını savunmuştu.⁵⁹ Bunun yanı sıra, İngilizler “Arap Krallığı” kurma konusunda Şerif Hüseyin’e verdikleri sözleri tutmamışlardı. Bu durumda Şerif Hüseyin “Büyük Arap Krallığını” kurma konusunda müttefiklerinden destek göremedi.⁶⁰ Çünkü

⁵⁹ Shlomo Moskovits, “The Pledge That Was Not a Pledge The Hussein- McMahon Correspondence” *Younstown State University*, 1971. Unpublished Master Thesis

⁶⁰ İsmail Köse, “İngiltere`nin Arap İsyanı Tertibi (1914-1918): İsyanın Cumhuriyet Dönemi Hükümet Programlarındaki Dış Politika Yansımaları” *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*,2017, Cilt8, Sayı:1, s.39-62.

⁶⁰ İsmail Köse, “İngiltere`nin Arap İsyanı Tertibi (1914-1918): İsyanın Cumhuriyet Dönemi Hükümet Programlarındaki Dış Politika Yansımaları” *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*,2017, Cilt8, Sayı:1, s.39-62.

lehçe, kültür ve mezhep konularında birbirlerinden ayrılan Arapların tek bir krallık altında bir araya getirilmesi fiziksel olarak da pek mümkün değildi.⁶¹

20.yüzyılın ilk çeyreğinden sonraki dönemde Araplar için büyük gelişmeler yaşanıyordu. Fransa ve İngiltere Araplar hakkında bazı planlar yapmışlardı ve bunları devreye koydular. Bu sebeptendir ki, üç uluslararası görüşme organize edilmiş ve tabiri caizse Arap ülkelerinin kaderi bu toplantılarda belirlenmişti. Bu toplantılar şöyledir;

- ✓ Sykes- Picot Antlaşması (16 Mayıs 1916)
- ✓ Balfur Deklarasyonu (2 Kasım 1917)
- ✓ San Remo Konferansı (25 Nisan 1920).

2.4.25.Sykes-Picot Antlaşması (s.117)

Kitabımızın bize aktardığına göre, İngiltere hükümeti hem Şerif Hüseyin ile görüşmeler yaparken aynı zamanda Fransa ile de görüşmeler yapıyordu. Bu görüşmeler İngiliz müzakereci Mark Sykes ve Fransız müzakereci Georges Picot arasında 16 Mayıs 1916 tarihinde yapılan bir gizli anlaşmayla nihayete erdi. Bu anlaşma Biladü`ş-Şam ve Irak`ta bulunan Arap topraklarını taksim etmek üzere tanzim edilmişti.

I. Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan ve dönemin üç büyük devleti tarafından hararetle tartışılan ciddi bir mevzu vardı. Bu mevzu savaş sonrası “*Avrupa`nın Hasta Adamı: Osmanlı*” devletine ne olacaktı? Bu konunun tartışılması ve Osmanlı`nın yıkımı ertesinde topraklarının nasıl pay edileceği konusu Sykes-Picot anlaşmasıyla ele alındı. Fransa ve İngiltere müzakerecileriyle başlayan toplantıya daha sonra Rusya`dan da bir elçi eklendi. İngiltere ve Fransa, Rusya`ya önemli bir pay vermeden doğu ve orta Anadolu ve hatta boğazlarda bir anlaşmaya varılamayacağını çok iyi biliyordu. Bu sebeple Mart 1915`te Rusya ve İngiltere-Fransa arasında (Konstantinapol) İstanbul Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile boğazları, İzmit Körfezi, Marmara Denizi, Gökçeada ve Bozcaada ve Güney Trakya tamamen Ruslara bırakılacaktı. Bu kazanımları elde eden Rusya, İngiltere ve Fransa`nın Arap Asya bölgesinde yaptıkları toprak taksimine ses çıkarmayacaktı. Rusya`nın tepkisini garanti altına alan İngiltere ve Fransa, ortak çıkarları doğrultusunda Sykes-Picot anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşmaya göre:

⁶¹ İsmail Köse.

- i. “Rusya, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis Ermeni vilayetlerini ve güneydoğudaki bazı Kürt bölgelerini alacaktı,
- ii. Fransa, Lübnan ve Suriye kıyıları, Adana, Kilikya ve Rusya'nın payına düşen Antep, Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Musul'u içeren hinterlandı alacaktı,
- iii. Büyük Britanya, Bağdat da dâhil olmak üzere güney Mezopotamya'yı ve ayrıca Hayfa ve Akka'nın Akdeniz limanlarını alacaktı,
- iv. Fransız ve Britanya'nın elde ettikleri arasında bir Arap devletleri konfederasyonu ya da Fransız ve Britanya etki alanlarına bölünmüş tek bir bağımsız Arap devleti olacaktı,
- v. İskenderun serbest bir liman olacaktı,
- vi. Filistin, kutsal yerler nedeniyle uluslararası bir rejim altında olacaktı.”⁶²

Ancak bu anlaşma tarafların istediği doğrultuda gitmedi, kararlaştırdıkları bölgeleri ele geçiremediler. 1917 yılında Rusya'da patlak veren Bolşevik isyanı bütün planları alt üst etti. Bolşevikler kendilerinden önceki çarlık döneminde gizlice imzalanan bütün anlaşmaları reddettiklerini ilan ettiler ve böylece Sykes-Picot anlaşması deşifre oldu.

Şerif Hüseyin bu anlaşmanın sonucu öğrendiğinde sükûtu hayale uğradı. Çünkü kendisine Osmanlı'ya karşı ayaklanması karşılığında vaat edilen toprakların bir bölümü İngiltere tarafında Fransa'ya verilmişti.

Tabii Fransa ve İngiltere'nin imzaladıkları ilk anlaşma Sykes-Picot değildi. Balfour Deklarasyonu da uzun yıllar Arap coğrafyasını etkileyecek olan bir diğer uluslararası belge idi.

2.4.26.Balfur Deklarasyonu (s.118)

İsviçre'nin Basel kentinde 1897'de düzenlenen Siyonist konferansla birlikte Yahudiler için bir ülke kurma fikri gündeme gelmişti. İngiltere'nin Filistin bölgesinin kontrol altına almasından sonra, Filistin toprakları üzerinde bir “Yahudi Devleti” kurma fikri ortaya çıktı. 2Kasım 1917 tarihinde İngiltere dışişleri bakanı Sir Arthur Balfur, Yahudilerin İngiltere'deki lideri olan Lord Walter Rothschild'e bir mektup göndermiş ve bu mektupla Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurmasını onayladıklarını dile getirmişti. Bu mektupta Sir Balfur, Lord Rotschild'e şöyle diyordu:

⁶² Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Sykes-Picot Agreement". *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement> . (22.11.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.)

“Dışişleri Bakanlığı

2 Kasım, 1917

Sayın Lord Rothschild,

Majestelerinin Hükümeti adına kabineye sunulan ve kabul edilen Yahudi Siyonist isteklerini sempati ile karşılayan müteakip deklarasyonu iletmekten memnuniyet duyarım.

Majestelerinin Hükümeti, Filistin’de Museviler için bir milli yurt kurulmasını uygun karşılamaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Filistin’deki mevcut Musevi olmayan toplumların sivil ve dini haklarına ve başka ülkelerde yaşayan Musevilerin sahip oldukları hak ve politik statülerine zarar verecek hiçbir şeyin yapılmayacağı açıkça anlaşılmalıdır.

Bu deklarasyonu Siyonist Federasyon’un bilgisine sunmamızdan memnuniyet duyacağım.

Saygılarımla,

Arthur James Balfour”⁶³

Balfur deklarasyonu Osmanlı toprak bütünlüğüne karşı açıktan büyük bir tehdit oluşturuyordu. Öte yandan yüzyıllardır Avrupa’da yaşayan Yahudilerin kıtadan uzaklaştırılması, Yahudi gettolarının ortadan kaldırılması Avrupalıların özellikle de İngilizlerin menfaatineydi. Yahudilerin gönderilmesi Avrupa için pahalı gibi gözükse de orta doğuda kurulacak olan Yahudi devleti İngilizlerin uzak karakolu görevini görecekti ve birleşik krallığın Basra körfezinde ve Mısır’daki ticari çıkarlarını korumaya yardımcı olacaktı. Tüm bu sebepler düşünüldüğünde, Yahudilerin İngilizler eliyle kuracağı müstakil bir devlet külfetli maddi neticelerine rağmen birleşik krallık için daha karlıydı.

Elbette ki, Balfur Deklarasyonu Arap coğrafyasının gelecekte ki kaderini tayin etmede atılan adımlardan sadece bir tanesiydi.

2.4.27.San Remo Konferansı (s.118)

⁶³ <https://www.jewishvirtuallibrary.org/text-of-the-balfour-declaration> 20.12.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.

San Remo konferansı Balfur deklarasyonundan sonra yapılan diğer önemli uluslararası görüşmedir. 25 Nisan 1920 tarihinde İtalya'nın San Remo şehrinde düzenlenmiştir. Bu konferans Sykes-Picot antlaşması sonrasında Biladü'ş-Şam'da ilan edilen Fransız ve İngiliz manda yönetimini payidar kılmayı hedefliyordu. Dolayısıyla bu konferansın öncelikli tarafları; Fransa, İngiltere ve İtalya'dan oluşmaktaydı. Konferansın sonucuna göre;

- ✓ “Ürdün, Filistin ve Irak İngiliz manda yönetiminde olacak,
- ✓ Suriye ve Lübnan Fransız manda yönetimi altında olacaktı.”

San Remo konferansı Şerif Hüseyin ve onun taraftarları için büyük bir hezimet olmuştur. Çünkü bu konferansta Sykes-Picot antlaşmasının maddeleri kabul edilmiş Osmanlı'nın Bilad'ş-Şam olarak nitelediği bu topraklar Fransa ve İngiltere arasında taksim edilmişti.⁶⁴ Mayıs 1920 sonrasında, Lübnan ve Suriye Fransız, Irak ve Filistin ise İngiliz mandası olarak kabul edilmişti. 1922 yılının Ekim ayında Londra'ya seyahat eden Emir Abdullah dönüşünde ise bir diğer İngiliz mandası olan Mavera-i Ürdün (Transürdün) emirliğinin ilanını yapacaktı.⁶⁵ Emir Abdullah kendisini karşılayan heyete şöyle seslenmişti: “...Gezim hakkında benden bir şeyler duymak istediğinizden şüphem yoktur. Bu gezi sizin yararınıza yapıldı ve Allah'a şükür sizin yarar ve isteğinize olan herşey elde edildi, özellikle de bölgenizin bağımsızlığı...”⁶⁶ Böylece Fransız ve İngiliz manda devletleri sayısı Filistinle beraber beşe yükselmiş oldu.

2.4.28.Siyonizm Hareketi (s.118)

Dünya üzerinde yaşayan bütün Yahudileri bir araya getirip Filistin'de bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan ırkçı bir siyasi harekettir. Bu hareket siyasi olarak gözükse de, Yahudi inancına mensup kişileri yaşadıkları ülkelere bakılmaksızın bir araya getirmeyi amaçlayan bir Yahudi milliyetçiliğidir. Dolayısıyla tamda bu sebepten dolayı din kaynaklı bir oluşumdur.

Siyasi olarak ilk Siyonizm hareketi Avusturyalı bir gazeteci olan Theodor Herzl tarafından 1800'lerin sonlarında ortaya atılmıştır. “Siyonizm” kelimesi köken olarak bütün Yahudilerin bir araya gelerek , “kutsal yurtları” olarak kabul ettikleri Kudüs kenti ve civarında toplanmalarını ifade eder. Bu amacın, kutsal kitap Tevrat'ta kendilerine

⁶⁴ Bayram Soy, “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar” *Bilig/ Yaz, 2004, sayı 30*, s.173-202.

⁶⁵ Kral Abdullah, s.178.

⁶⁶ Kral Abdullah, s.178-179.

bildirildiğini ve Nil ve Fırat nehirleri arasının kendilerine vaat edilmiş topraklar, Arz-ı Mev'ud olduğunu söylerler. Tevrat'ta bu konu şöyle geçer: “O gün Yehova Abram’la bir ahit yaptı ve şunları söyledi: ‘Mısır’daki ırmaktan büyük ırmağa, Fırat Irmağına dek bu diyarı senin soyuna vereceğim’.”⁶⁷

Tarihsel ve dini temele dayandırılan Siyonizm ideolojisi 19.yüzyılın sonlarında sadece bir fikir hareketi değil aynı zamanda kurulmak istenen Yahudi devletinin de kuruluş felsefesi olmuştu. Bu doğrultuda Theodor Herzl Sultan II. Abdülhamid ile görüşmelerde bulunmuş ve Filistin bölgesine Yahudilerin yerleşmesini talep etmişti. Herzl 1896 ve 1902 yılları arasında 4 defa Sultan II. Abdülhamid ile görüşmüş ancak bu görüşmelerin kendi lehine sonuçlanmadığını gördüğünde anılarında şöyle demiştir: “Siyonizm’in amacına ulaşması için Osmanlı’nın dağılmasını beklemeliyiz.”⁶⁸

Herzl’in ölümünden sonraki yıllarda özellikle Avrupa’dan yapılan Filistin’e yapılan Yahudi göçleri hız kazanmıştı. 1880 yılından 1948 yılına kadar devam eden süreçte beş kademe halinde Yahudi göçü yaşanmıştı. Bu göç dalgasının arkasındaki en önemli amaç “Eretz Yisrael” (İsrail Ülkesi) olarak tanımlanan toprakların Yahudi yerleşimcilerle siyasi bir biçimde kalıcı olarak meskûn hale getirilmesiydi.

⁶⁷ Kutsal Kitap-Yeni Dünya Çevirisi, Başlangıç 15:18 *New World Translation of the Holy Scriptures Turkish*, 2019.

⁶⁸ Tayyar Arı, “Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi” *Alfa Yayınları* 2005, Aktaran: Mehmet Ali Duran, “Politik Siyonizm Ekseninde Yahudi Devleti Fikri” *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2 Sayı:1, 2020, s.135-158.

BÖLÜM 3

3. TARTIŞMA VE SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde çalışmanın genel değerlendirmesi yapılarak elde edilen sonuçlar ele alınacaktır. Bulguların yorumlanmasının ardından tez konusuna dair öneriler sunulacaktır.

3.1. Tartışma Ve Sonuç

Bölgedeki ilk Türk devletleri olan Tolunoğulları ve İhşidiler Ürdün tarih ders kitaplarında pek fazla yer bulamamıştır. Memlukiler'den ise kazandıkları zaferler dolayısıyla övgüyle bahsedilirken Türk kelimesi yerine daha çok “*Müslüman*” ifadesi kullanılmıştır. 1071 yılında Selçuklu Türk Sultanı Alparslan'ın Bizans komutanı Diyojen'e karşı kazandığı zafer “*Müslümanların zaferi*” ifadesiyle aktarılmıştır. Yine aynı şekilde dönemin süper gücü olan Moğollar'ı Ayni Calut savaşı ile büyük bir hezimete uğratan Memlük Sultanı Kutuz'un başarısı “*Müslümanların başarısı*” denilerek genel bir ifadeyle verilmiştir.

Orta Çağ'da Hristiyan kralların önderliğinde Müslümanlara karşı yapılan Orta Çağ savaşları, Haçlı Seferleri, Ürdün tarih ders kitaplarında “*Avrupalı/Frenk istilaları*” olarak adlandırılmıştır. Avrupalı devletlerin dini sebeplerle gerçekleştirdiği bu seferler Ürdün tarih ders kitaplarında, dini boyutu es geçilmiş, ortaçağ devletleri arasında yapılan basit harp mantığıyla ele alınmıştır.

Ürdün tarih ders kitaplarının Türk tarihi açısından en geniş bölümü Osmanlı Devleti ile ilgili olan kısımlardır. Osman ve Orhan Beylerin başarılarından söz edilmiş, Orhan Bey'in devletin yönetimindeki “*yenilikçi fikirleri*” vurgulanmıştır. Sultan II. Murat'ın ise Avrupa aleyhine “*yayılmacı bir politika*” izlediği belirtilmiştir. Fatih Sultan Mehmet'ten bahsedilirken fethettiği İstanbul yerli halkına karşı “*adil ve özgürlükçü*” olduğu, Kanuni Sultan Süleyman'dan bahsedilirken ise “*modern bir devlet kurma çabaları*” olduğundan söz edilmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Memlukler'e karşı kazandığı Mercidabık ve Ridaniye zaferleri Osmanlı'nın “*üst düzey ateşli silahlar kullanması*” ve “*askeri teknolojide ilerlemesi*” olarak sunulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Ürdün'deki bürokrasisinden bahsedilirken; vali ve üst düzey memurların “*ahaliye çeşitli zulümler uyguladığı*” yerel halkın ise “*Osmanlı Devleti tarafından konulan zalimane vergiler sebebiyle şiddetli fakirlik, yoksulluk ve sıkıntı çektiği*” ileri sürülerek, devletin yerli halka karşı zulmettiği savunulmuştur. Öte yandan, Osmanlı

Devleti'nin yerli halkın eğitimine önem vermediği, başkentte ve merkezi eyaletlerde okul açarken küçük yerleşimleri „*cahil bıraktığı*“, okuma yazma bilmeme oranının artmasına bu yanlış politikaların neden olduğu dile getirilmiştir. Osmanlı'nın Ürdün'deki tarım ve ticaret politikasından bahsedilirken “*çiftçiler devletten zulüm görmüştür*” , “*devlet astronomik vergiler koymuştur*” “*devlet kendini beğenmiş bir tarım politikası izlemiştir*” gibi birçok olumsuz ifade kullanılmıştır.

Osmanlı'nın zayıflamasındaki iç nedenler sıralanırken sultanların yönetimde zayıf olması ve yeniçeri ocağının güç kaybetmesinin yanı sıra “*Arapların milliyetçi bilincinin ortaya çıkmasından*” söz edilmiştir. Devletin çöküşü konusu ele alınırken İttihat ve Terakki'nin “*Türkleştirme, yani Türk ırkını devletin diğer milliyetleri karşısında üstün konuma getirme çağrısı*”, “*İslam ve öğretileriyle savaşıma*” ve “*Arapçayla savaşıma*” gibi olumsuz politikalarının devletin sonunu hazırladığı savunulmuştur.

I. Dünya Savaşında gerçekleşen Arap İsyanı ise; “*Büyük Arap Devrimi*” ve “*Arap Asya'sındaki Arap ülkelerini Osmanlı yönetiminin prangalarından kurtarmak*” gibi ifadelerle verilmiş, isyan Arapların kurtuluşu olarak görülmüştür. Bu isyanı İngilizlerle birlikte tertip eden Şerif Hüseyin ise “*Büyük Arap Kahramanı*” olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı Devletine karşı büyük bir ihanet hareketi olan Şerif Hüseyin-Sir McMahon yazışmaları ise “*Arap bağımsızlığı*” için olmazsa olmaz bir unsur olarak kabul edilmiştir. İttihat ve Terakki'den bahsedilen bölümlerde tamamen olumsuz yorumlar yapılmış, “*devletin parasını çarçur etti*” “*dini istikametten ve doğru şeraitten saptılar*” ve “*devlete fahiş borçlar yüklediler*” gibi ifadeler kullanılmıştır.

Görüldüğü üzere, Ürdün tarih ders kitapları Türklerle ilgili tarih aktarımında birçok yanlış ve olumsuz ifadeye sahne olmuştur. Bütün bu haksız yaklaşımlar, aslında sosyolojik olarak, yönetilenin yönetene karşı bir eziklik veya nefret duygusu ile izah edilebilir.

3.3. Öneriler

Tarih ders kitapları yeni neslin geçmişi anlama, yorumlama ve idrak etme konusunda başvurdukları birincil kaynaklardır. Tarihi tarafgirlikle yazılmış, tek yanlış kitaplardan öğrenen nesiller gelecekte bu yönlendirmenin tesiri altında kalacaklardır. Tarih ders kitapları sadece öğrencilere doğru bilginin verildiği, düşmanda olsa karşıt görüşlere adaletle hükmedildiği kaynaklar olmalıdır. Dört yüzyıl Osmanlı idaresinde kalan Ürdün Devleti'nin ders kitapları, daha objektif ve toprakları üzerindeki Türk mirasına daha hassas yaklaşmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

I- ÜRDÜN TARİH DERS KİTAPLARI

- كتاب مادة تاريخ الاردن للصف الاول الثانوي للفروع كافة 2018 المنهاج الاردني
- (Tüm branşlar için ortaokulun ilk yılı için Ürdün tarihi konu kitabı, 2018, Ürdün müfredatı)
- كتاب مادة التاريخ للصف العاشر الفصل الثاني 2017 المنهاج الاردني
- (Onuncu sınıf için tarih ders kitabı, ikinci dönem, 2017, Ürdün müfredatı)
- كتاب مادة التاريخ للصف العاشر الفصل الاول 2016 المنهاج الاردني
- (Onuncu sınıf tarih kitabı, birinci dönem, 2016, Ürdün müfredatı)
- كتاب مادة التاريخ للصف الثامن الفصل الثاني 2017 المنهاج الاردني
- (Sekizinci sınıf tarih kitabı, ikinci dönem, 2017, Ürdün müfredatı)
- كتاب مادة التاريخ للصف الثامن الفصل الثاني 2017 المنهاج الاردني
- Sekizinci sınıf tarih kitabı, ikinci dönem, 2017, Ürdün müfredatı
- كتاب مادة التاريخ للصف التاسع الفصل الثاني 2017 المنهاج الاردني
- Dokuzuncu sınıf tarih kitabı, ikinci dönem, 2017, Ürdün müfredatı
- كتاب مادة التاريخ للصف التاسع الفصل الاول 2019 المنهاج الاردني
- Dokuzuncu sınıf tarih kitabı, birinci dönem 2019, Ürdün müfredatı
- كتاب تاريخ العرب والعالم للصف الثاني الثانوي الادبي للعام 2018 المنهاج الاردني
- 2018 yılı edebiyat ortaokulunun ikinci yılı için Arapların ve dünyanın tarihi kitabı, Ürdün müfredatı

II- DİĞER KİTAP VE MAKALELER

1- KİTAPLAR

- Berg, L.B. ve Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Çev. Asım Arı). Konya: Eğitim Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi, 2017).
- Cemal Paşa.(2001) *Hatıralar* (Yayına Hazırlayan: Alper Kabacalı). İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Cemal Paşa.(2010). *Anılarım 1913-1922*. (Yayına Hazırlayan: Fahri Parin). İstanbul:Paraf Yayıncılık.
- Kardaş, M.N. ve Koç, R.(Ed.). (2021). *Türk Dili 2: Akademik Yazma Eğitimi* (4.baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Köstüklü, N. (2010). *Vatan Savunmasında Mevlevihaneler (Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Kral Abdullah (2013). *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?*. (Çev. Halit Özkan). İstanbul: Klasik Kitap.(Orijinal yayın tarihi, 1989).
- Kutsal Kitap-Yeni Dünya Çevirisi (New World Translation of the Holy Scriptures, Turkish, 2019). Başlangıç, 15:18.
- Sönmez, V., Alacapınar F.G.(2019). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık, Ankara.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2022). *Ortaöğretim Tarih Dersi Kitabı (9, 10 Ve 11. Sınıflar)* Ortaöğretim Programı, Ankara.

2- MAKALELER

- Aslan, E.(2006). “Neden Tarih Öğreniyoruz?.” *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*,20, 162-165.
- Atabey, F. (2020). “Birinci Dünya Savaşında Filistin-Suriye Cephesine İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 66(2), 63-90.
- Çavdaroğlu, B.E.(2017). “Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabık Ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil”. *Ulakbilge*, 5(14), 1264-1284.
- Çekiç, A. (2018). “Selçuklulardan Eyyubilere Sünni-İslam Devlet Siyasetinde Mısır'ın Yeri Ve Önemi”. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Duran, M. A. (2020). “Politik Siyonizm Ekseninde Yahudi Devleti Fikri”. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 135-158.
- Gündüz, A. (2008). “İstanbul'un Osmanlılar Tarafından Fethi, Türk İslam Ve Avrupa Açısından Önemi”. *Karadeniz Araştırmaları*, 5(17), 51-66.
- Işık, H. (2014). “Bir Sözlü Tarih Örneği: Ürdün Salt Türk Şehitliği”. *Journal of History Studies*, 6(3), 179-198.
- Kıral, B. (2020). “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 274.
- Köse, İ. (2017). “İngiltere'nin Arap İsyanı Tertibi (1914-1918): İsyanın Cumhuriyet Dönemi Hükümet Programlarındaki Dış Politika Yansımaları”. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 39-62.
- Köstüklü, N. “İlk ve Orta Öğretimde Tarih Öğretimi Problemler ve Öneriler”, *Erdem*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, sayı:44, s:1-28.
- Midilli, M. E. (2022).”Memlukler Döneminde Kudüs'te Niyâbetin Ve Dört Kâdılkudâtlığın Kuruluşu”. *Tasavvur Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 2, 1301-1327.

- Öztürk, T. (2017).”Şerif Hüseyin’in Mekke Emirliğine Atanma Sürecinde Ailesiyle İstanbul’da Geçirdiği Yıllar”. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 152-165.
- Sağlam, N. (2022). “Şerif Hüseyin Ve Siyasi Propaganda Aracı Olarak El-Kible Gazetesi”. *Avrasya Beşeri Bilim ve Araştırmaları Dergisi*, 2 (2). 141-173.
- Sak, R., Sak, İ.T.Ş., Şendil, Ç.Ö., Nas, E. (2021). “Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi”. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 229.
- Soy, B.(2004). “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar”. *Bilig*, 30, 173-202.
- Şıvgın, H.(2009). “Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi”. *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, 2(4), 5.
- Tansuğ, F. (2021). “Tahayyül Edilen Bağımsızlık: Yunan İsyanında Semadirek Adası”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7(1), 294-321.
- Tural, M.(2017).”Hülagü Hanın Bağdat’ı İstilas (1258) Ve Tahribe Teşvik Meselesi”. *Tarih Okulu Dergisi*, 30, 21-50.
- Uzun, H. (2006).”Tarih Bilimi Ve Tarihte Nedensellik”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1.
- Yalçın, E. (2015). “Şark Meselesi Ve Emperyalistlerin Türk Politikası”. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 75-104.
- Yıldız, Ö. (2003). “Türkiye’de Tarih Öğretiminin Sorunları Ve Çağdaş Çözüm Önerileri”. *Erciyes Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 23.
- Yüce, N. (2009). “Mısır’da Türk Dili Ve Kültürünün İlk İzleri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*.

III- WEB KAYNAKLARI

- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.(2000).Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/ihsidiler> (Erişim tarihi: 29.10.2023).
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.(2012).Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/tolunogullari> (Erişim tarihi:29.10.2023).
- The Hashemite Kingdom of Jordan.(2023).Erişim adresi http://www.kinghussein.gov.jo/his_islam_crusades.html (Erişim tarihi: 01.11.2023).
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.(2012).Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/urdun> (Erişim tarihi: 20.10.2023).
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.(1995).Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler> (Erişim tarihi:10.10.2023).

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.(2004). Erişim adresi <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler> (Erişim tarihi:11.10.2023).

Encyclopedia Britannica. (2023) Erişim adresi: <https://www.britannica.com/place/Acre-Israel> (Erişim tarihi:07.11.2023).

Encyclopedia Britannica.(2023) Erişim adresi: <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement> (Erişim tarihi:22.11.2023).

Jewish Virtual Library.(2023) Erişim adresi: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/text-of-the-balfour-declaration> (Erişim tarihi:20.11.2023).

IV- TEZLER

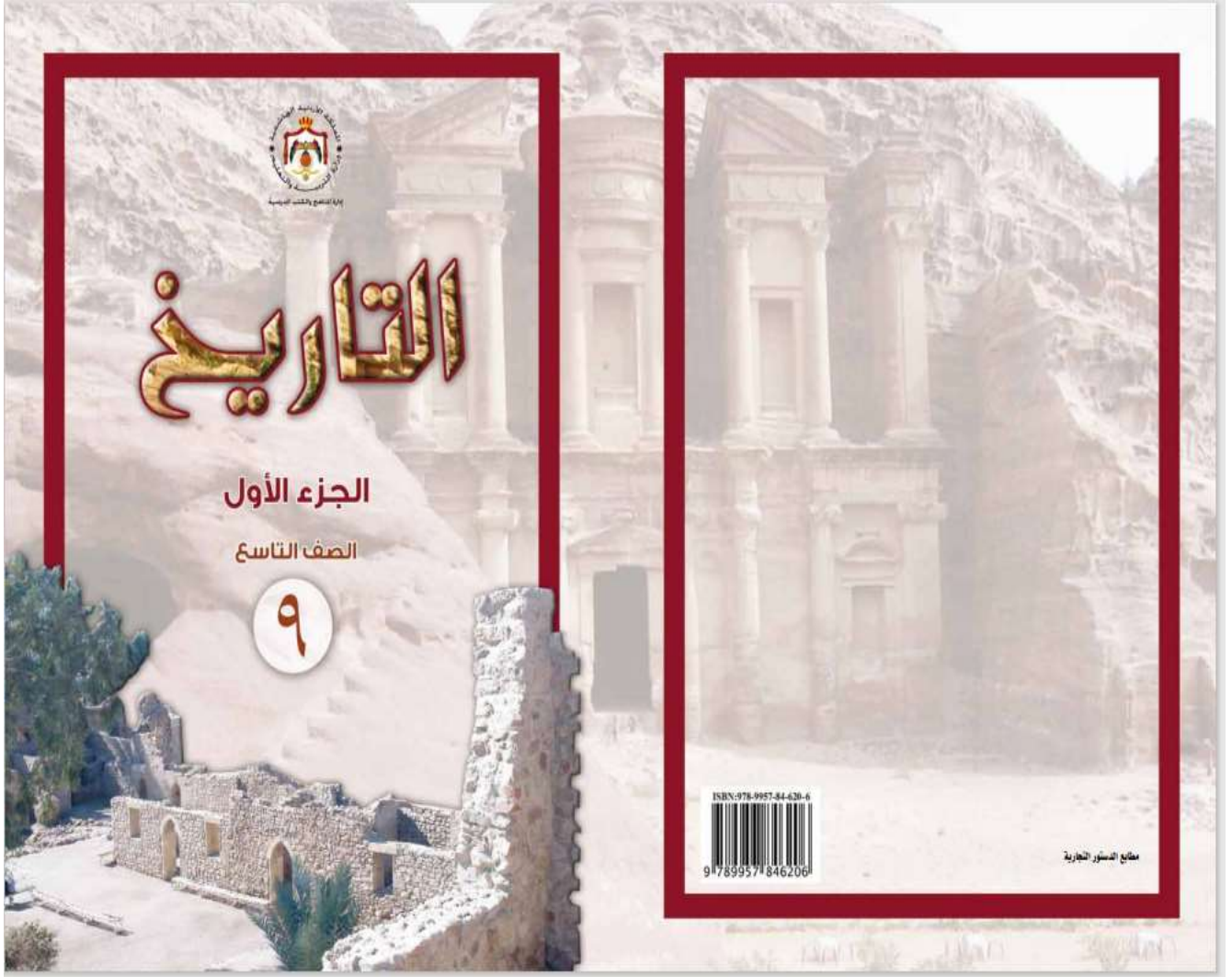
Gümüş, İ.(2013). “*Şerif Hüseyin İsyanı*”.(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.

Moskovits, S.(1971). “*The Pledge That Was Not A Pledge The Hussein-Mcmahon Correspondence.*” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Younstown State University.

EKLER



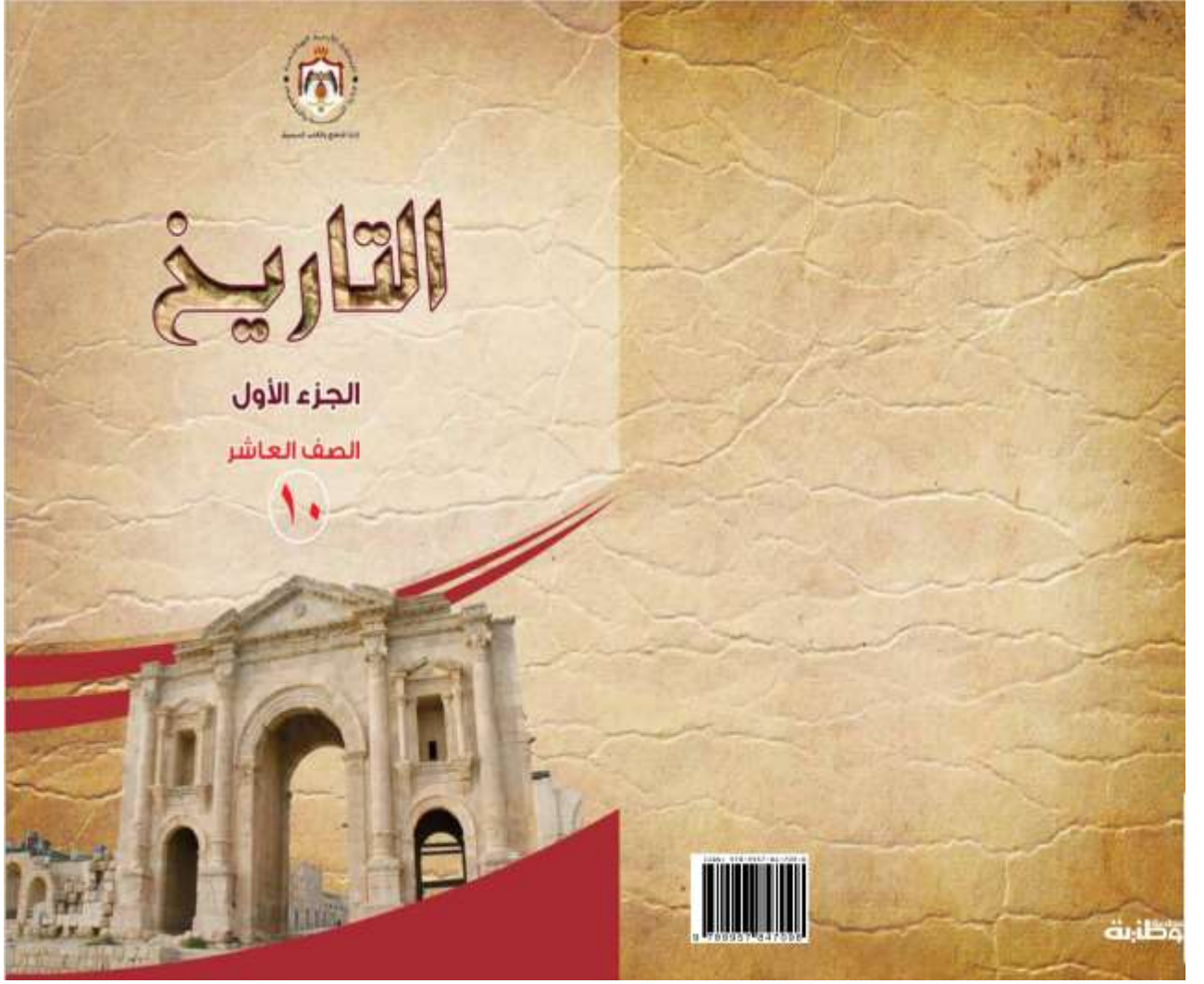
EK-1: 8.Sınıf 2. Dönem Tarih Ders Kitabı (Kitap Kapağı)



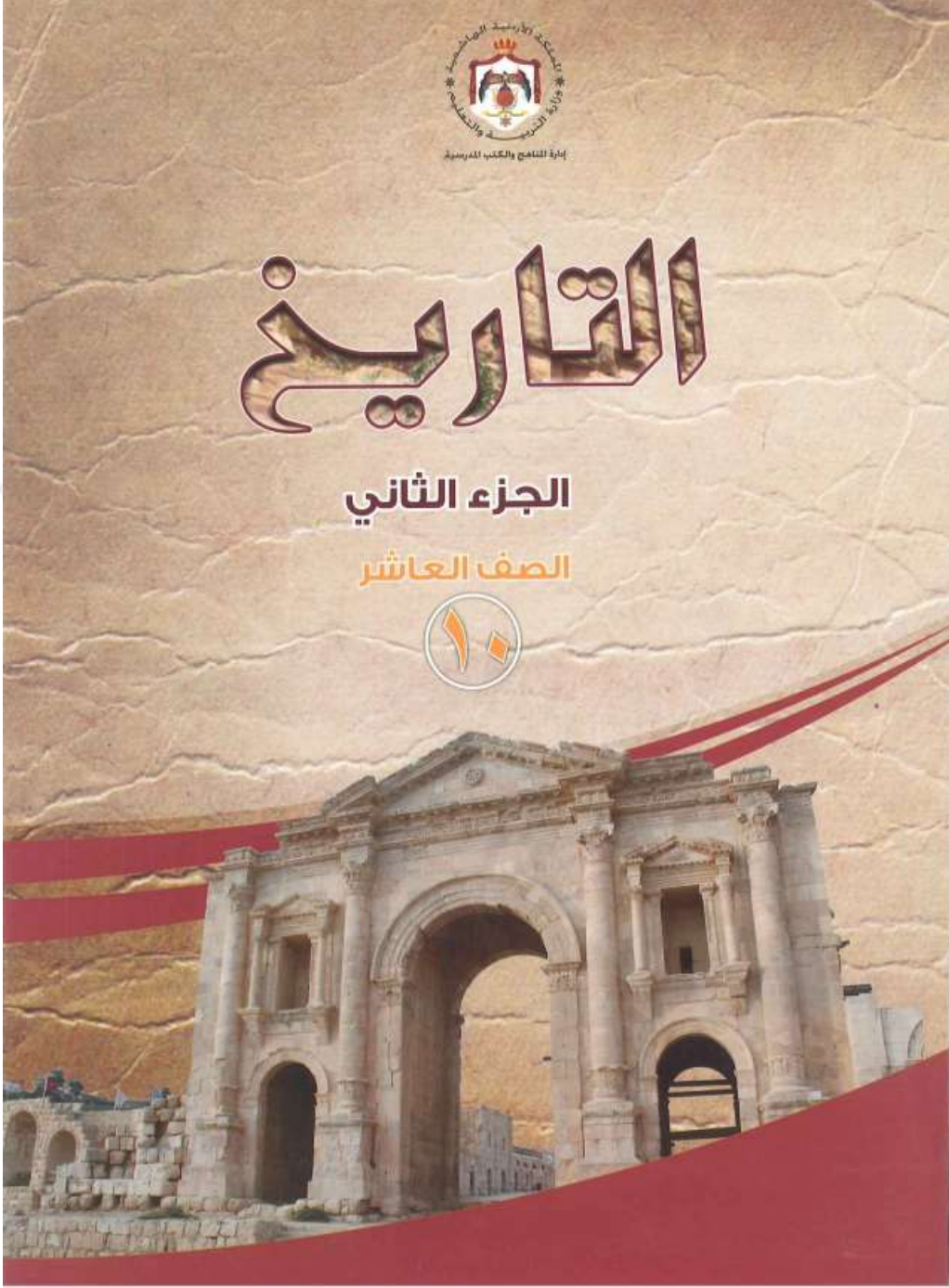
Ek-2: 9. Sınıf 1. Dönem Tarih Ders Kitabı (Kitap Kapağı)



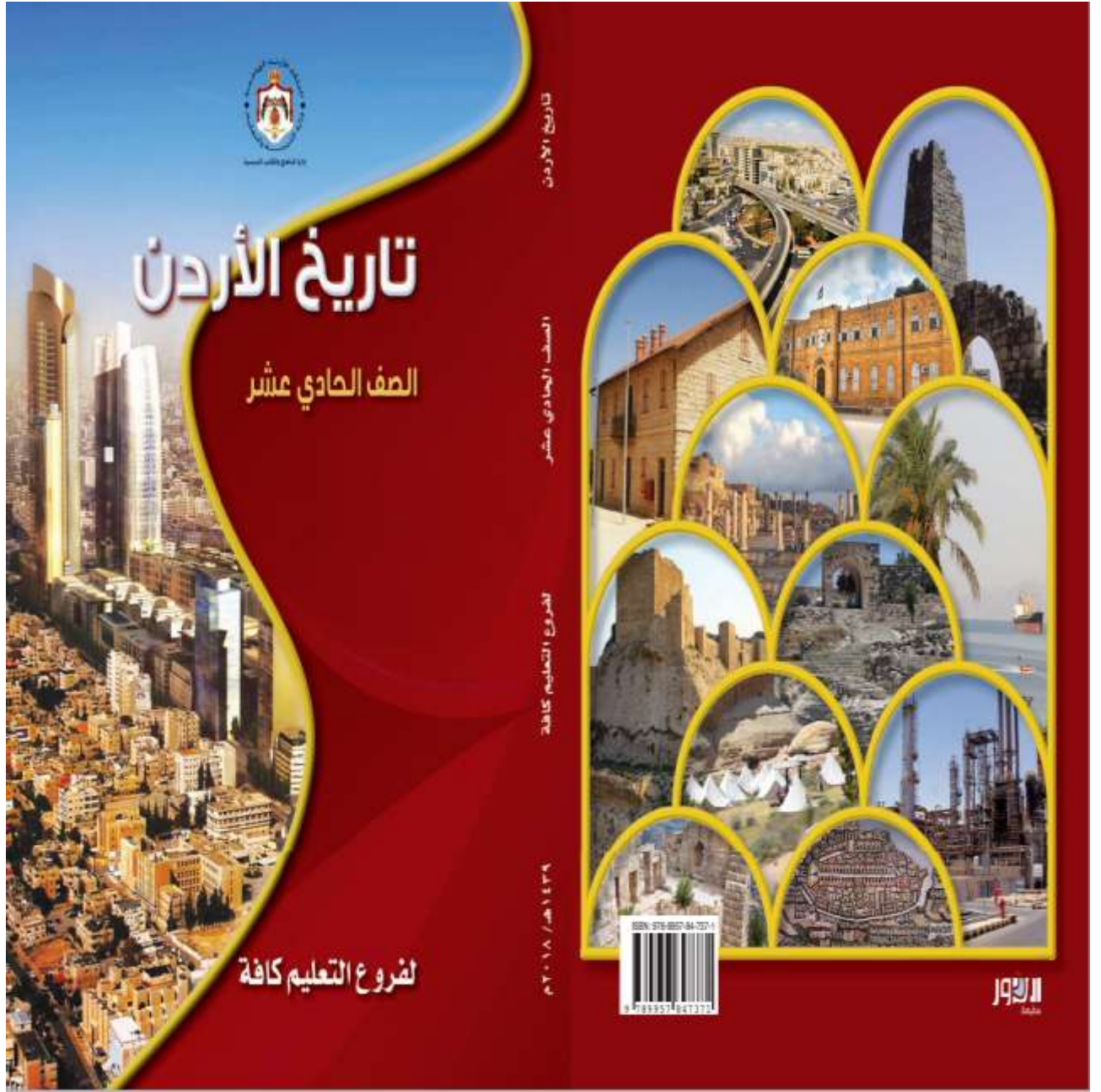
Ek-3: 9.Sınıf 2. Dönem Tarih Ders Kitabı (Kitap Kapağı)



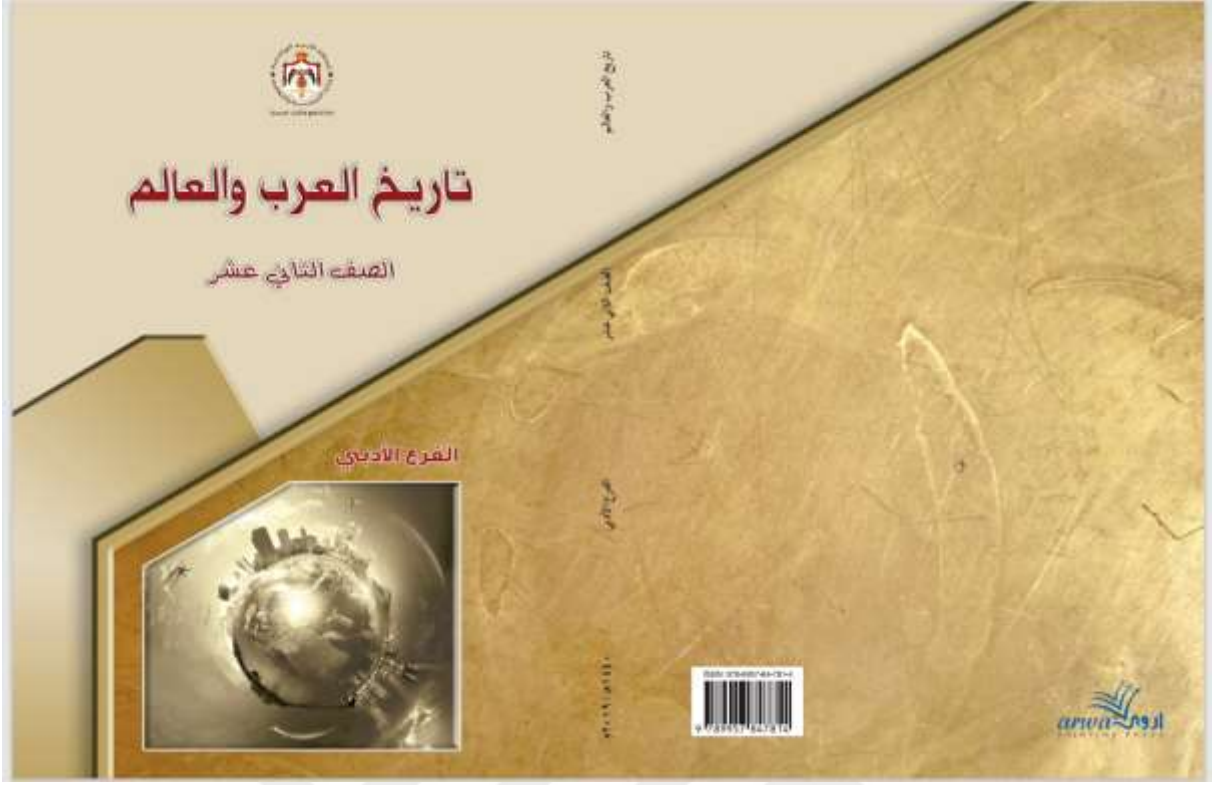
Ek-4: 10. Sınıf 1. Dönem Tarih Ders Kitabı (Kitap Kapağı)



Ek-5: 10. Sınıf 2. Dönem Tarih Ders Kitabı (Kitap Kapağı)



Ek-6: 11. Sınıf Ürdün Tarihi Ders Kitabı (Kitap Kapağı)



Ek-7: 12. Sınıf, Arapların ve Dünyanın Tarihi Ders Kitabı (Kitap Kapağı)